

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

SOSYAL TEMASA DAYALI GRUP REHBERLİĞİ PROGRAMININ MÜLTECİ
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMA ETKİSİ

YILMAZ GİRGİN

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

SOSYAL TEMASA DAYALI GRUP REHBERLİĞİ PROGRAMININ MÜLTECİ
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMA ETKİSİ

YILMAZ GİRGİN

Danışman: Doç. Dr. Mehmet BİLGİN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Banu İNANÇ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Meral ATICI

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Metehan ÇELİK

Jüri Üyesi: Dr. Çağrı UTKAN

DOKTORA TEZİ

ADANA /2025

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri, Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Mehmet BİLGİN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Banu İNANÇ

Üye: Prof. Dr. Meral ATICI

Üye: Doç. Dr. Metehan ÇELİK

Üye: Dr. Çağrı UTKAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2025

Prof. Dr. Hüseyin GÜLER
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2025

Yılmaz GİRĞİN

ÖZET

SOSYAL TEMASA DAYALI GRUP REHBERLİĞİ PROGRAMININ MÜLTECİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMA ETKİSİ

Yılmaz GİRĞİN

Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mehmet BİLGİN

Aralık 2025, 100 sayfa

Bu çalışmanın amacı, Gruplar Arası Temas Kuramına Dayalı Grup Rehberliği Programının, yerleşik durumdaki ortaokul öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmada yarı deneysel desen türlerinden “öntest- sontest deney ve kontrol gruplu deneysel model” kullanılmıştır. Bu çalışma, deney grubunda 12 ortaokul öğrencisi (7 kız, 5 erkek) ve kontrol grubunda 12 ortaokul öğrencisi (6 kız, 6 erkek) olmak üzere 24 ortaokul öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın deney grubunda yer alan ortaokul öğrencilerine, araştırmacı tarafından hazırlanan “Gruplar Arası Temas Kuramına Dayalı Grup Rehberliği Programı” uygulanmıştır. Kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerine ise herhangi bir işlem yapılmamıştır. Araştırmada ölçme aracı olarak “Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği (MÖYTÖ)” kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezlerinin test edilmesinde parametrik olmayan testlerden Friedman testi, Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda gruplar arası temas kuramına dayalı grup rehberliği programına katılan ortaokul öğrencilerinin, mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeği öntest, sontest ve izleme puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ve sontest ve izleme puan ortalamalarının öntest puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu; kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerinin öntest, sontest ve izleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. Deney ve kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeği son test ve izleme puanları ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ve deney grubunda yer alan ortaokul öğrencilerinin sontest ve izleme puan ortalamalarının, kontrol grubunda yer alan ortaokul

öğrencilerinin puan ortalamalarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek çıktığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Gruplar arası temas, mülteci, tutum, ortaokul öğrenciler, grup rehberliği programı.

ABSTRACT**THE EFFECT OF SOCIAL CONTACT-BASED GROUP GUIDANCE
PROGRAM ON ATTITUDES TOWARDS REFUGEE CHILDREN****Yılmaz GİRGIN****Ph.D. Thesis, Department of Educational Sciences****Supervisor: Doç. Dr. Mehmet BİLGİN****December 2025, 100 pages**

The purpose of this study is to examine the effect of a Group Guidance Program Based on the Intergroup Contact Theory on the attitudes of settled middle school students' toward refugee students. A quasi-experimental design, specifically the "pre-test-post-test experimental model with control groups," was used in this study. This study was conducted with 24 middle school students, including 12 middle school students (7 female, 5 mal) in the experimental group and 12 middle school students (6 female, 6 male) in the control group. The "Group Guidance Program Based on the Theory of Intergroup Contact" prepared by the researcher was implemented to the middle school students in the experimental group of the study. No intervention was made to the middle school students in the control group. The "Attitude Towards Refugee Students Scale (MÖYTÖ)" was used as the measurement tool in the study. Friedman test, Wilcoxon Signed Ranks test, and Mann Whitney U test were used to test the hypotheses of the study.

The results of the study showed that there was a statistically significant difference between the pre-test, post-test, and follow-up scores of middle school students who participated in the group counseling program based on social contact theory, and that the post-test and follow-up scores were statistically significantly higher than the pre-test scores. while no statistically significant differences were found between the pre-test, post-test, and follow-up scores of middle school students in the control group. The mean scores of the post-test and follow-up scores of the middle school students in the experimental and control groups on the refugee students' attitude scale were found to be statistically significantly different, and the mean scores of the post-test and follow-up scores of the middle school students in the experimental group were found to be statistically

significantly higher than the mean scores of the middle school students in the control group.

Keywords: Intergroup contact, refugee, attitude, middle school students, group counseling program.

ÖNSÖZ

Doktora tez sürecimin her aşamasında desteğini her daim hissettiğim danışmanım Doç. Dr. Mehmet BİLGİN'e; tez izleme komitemde bulunarak değerli katkılarını sunan Prof. Dr. Banu İNANÇ'a ve Prof. Dr. Meral ATICI'ya; tez savunma jürimde yer alıp değerli önerilerini sunan Doç. Dr. Metehan ÇELİK'e ve Dr. Çağrı UTKAN'a; süreç içerisinde yardıma ihtiyaç duyduğumda desteğini hiç esirgemeyen Dr. Ersun ÇIPLAK'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez sürecinde varlıklarıyla yanımda hissettiğim ve desteklerini hiç esirgemeyen canım anneme, babama ve kardeşlerime minnettarım.

Gün geçtikçe kendinden olmayanın daha da “ötekileştirildiği” bir dünyada var olmaya çalışıyoruz. Bu tez, “Ötekinin” yaşam hakkının elinden alındığı karanlık bir geleceğe ışık tutmak adına dünyanın hangi bölgesinde yaşadığı fark etmeksizin tüm insanlara adanmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
EKLER LİSTESİ	xv

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	11
1.3. Araştırmanın Önemi	11
1.4. Sayıltıları.....	19
1.5. Sınırlılıklar	19
1.6. Tanımlar.....	19

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Göçmenlere/Mültecilere Yönelik Tutum, Önyargı ve Ayrımcılık	21
2.1.1. Göçmen ve Mülteci Kavramının Tanımı	21
2.1.2. Tutum, Önyargı, Kalıp Yargı ve Ayrımcılık Kavramların Tanımı	22
2.1.3. Göçmen/Mülteci Karşıtı Tutumlarının Belirleyicileri	24
2.1.4. Çocuklarda Önyargı ve Tutum Gelişimi.....	25
2.1.5. Önyargı ve Kültürleşme Uyumu Arasındaki İlişkiler.....	27
2.2. Sosyal Temas Kuramı	27
2.2.1. Allport'un Sosyal Temas Kuramı	28
2.2.2. Gruplar Arası Temas Yaklaşımı ile İlgili Güncel Yaklaşımlar	30
2.2.3. Pettigrew'in (1998) Gruplar Arası Temas Yaklaşımı	31
2.2.3.1. Gruplar Arası Temas Aracılığıyla Dört Değişim Süreci	31

2.2.3.2. Genelleştirme	33
2.2.3.3. Olumlu Gruplar Arası Temas	34
2.2.3.4. Olumsuz Gruplar Arası Temas.....	35
2.2.3.5. Olumlu/Olumsuz Gruplar Arası Temas ile Önyargının Duygusal/Bilişsel Boyutları Arasındaki İlişkiler	35
2.2.3.6. Gruplar Arası Temas ve Ortak İç Grup Kimliği Modeli	36
2.2.4. Yayılmış Temas Kuramı.....	37
2.2.4.1. Doğrudan ve Yayılmış Temas.....	38
2.2.5. Hayali (Kurgu) Temas Kuramı	39
2.2.6. Temsili/Dolaylı Temas Kuramı	40
2.2.6.1. Hayali, Yayılmış ve Gerçek Temas Arasındaki İlişkiler.....	40
2.2.7. Elektronik Temas.....	41
2.3. Önyargıları Azaltmak İçin Okul Temelli Programlar.....	42
2.3.1. Çok Kültürlü Müfredat Programı	42
2.3.2. Irkçılık Karşıtı Program.....	43
2.3.3. Arkadaşlık Projesi.....	44
2.3.4. Yeşil Çember Programı	45
2.4. İlgili Araştırmalar	46

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli.....	54
3.2. Çalışma Grubu	54
3.3. Veri Toplama Araçları	55
3.4. Verilerin Toplanması	56
3.5. Deneysel İşlem.....	56
3.6. Gruplar Arası Temasa Dayalı Grup Rehberliği Programı İçeriği.....	57
3.7. Verilerin Analizi	67

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular.....	70
---	----

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Gruplar Arası Temas Kuramına Dayalı Olarak Oluşturulan Grup Rehberliği	
Programının Etkililiğine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	76
5.2. Deney ve Kontrol Gruplarının Mülteci Öğrencilere Yönelik İzleme Puanlarına	
İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	79

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuçlar	82
6.2. Öneriler	83
KAYNAKÇA.....	85
EKLER	96

KISALTMALAR**MÖYTÖ:** Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Mülteci Öğrencilere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği (MÖYTÖ) İçin Hesaplanan Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları.....	68
Tablo 2. Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği Ölçümlerine İlişkin Betimsel Değerler	70
Tablo 3. Deney ve Kontrol Gruplarının Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği Toplam Puanı Ön Test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları .	71
Tablo 4. Deney Grubunun MÖYTÖ Toplam Puanı Ön Test, Son Test ve İzleme Ölçümlerine İlişkin Friedman Testi Sonuçları	72
Tablo 5. Deney Grubunun MÖYTÖ Toplam Puanı Ön Test, Son Test ve İzleme Ölçümlerine İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları	73
Tablo 6. Kontrol Grubunun MÖYTÖ Toplam Puanı Ön Test, Son Test ve İzleme Ölçümlerine İlişkin Friedman Testi Sonuçları	74
Tablo 7. Deney ve Kontrol Gruplarının Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği Son Test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	74
Tablo 8. Deney ve Kontrol Gruplarının Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği İzleme Test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Ön test-Son test kontrol gruplu desen	54
Şekil 2. Deney ve kontrol grubunun ön test, son test ve izleme puan ortalamaları.....	71

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
Ek 1. Etik Kurul Onay Formu	96
Ek 2. Ölçek İzin Talebi.....	97
Ek 3. Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği	98
Ek 4. Veli Onam Formu	99

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

Dünya çapında, mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin sayısı, devam eden çatışmalar ve özellikle Suriye İç Savaşı nedeniyle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2024 yılında dünya genelinde zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar nedeniyle zorla yerinden edilmiş kişi sayısı 123,2 milyona ulaşmış olup düşük ve orta gelirli ülkeler, bu mültecilerin %73'üne ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2024).

İnsanlar çeşitli nedenlerle göç ederler; bazıları uluslararası öğrenci veya ekonomik göçmen olarak daha iyi bir yaşam ararken, bazıları aile üyeleriyle yeniden bir araya gelmek isterken, bazıları ise mülteci ve sığınmacı olarak geldikleri ülkeyi terk etmek zorunda kalırlar. Göçmenleri tanımlarken ve bu kategoriye kimlerin dahil olduğunu değerlendirirken, terimin farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıdığını belirtmek önemlidir. Farklı ülkelerin tarihleri ve politikaları ile ülkeye girme olasılığı en yüksek göçmen türleri, kimin göçmen olarak kabul edileceği ve göçmenleri kabul eden ülkelerin vatandaşlarının onlara karşı ne tür tutumlar sergileyeceği konusunda rol oynamaktadır (Esses, 2021).

Birçok nedenle gerçekleştirilen göç olayları farklı kültürlerle sahip bireylerin karşılaşmasını ve bir arada yaşamalarını zorunlu kılmaktadır. Bu durum çeşitli uyum, iletişim ve çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu çatışmaların ve uyum sorunların ortaya çıkmasında önyargılar, algısal farklılıklar, yanlış anlamalar, olumsuz kalıp yargılar, kültürel şoklar ve etnomerkezci yaklaşımlar etkili olmakta ve farklı kültürlerle sahip bireylerin iletişim kurmasını ve bir arada yaşamalarını etkilemektedir (Aksoy, 2012).

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR) tarafından mülteci; ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal gruba üyelik veya siyasi görüş nedeniyle zulüm görme konusunda haklı bir korku nedeniyle kendi ülkesine dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi olarak tanımlanmaktadır (UNCHR, 2011). Mülteci statüsü başvurusu değerlendirme sürecinde olan kişiler, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğine tabi olan ülkeler tarafından yasal olarak tanınana kadar sığınmacılar olarak adlandırılmaktadır ve mülteci statüsü talebi değerlendirme sürecindedir (Esses, Hamilton ve Gaucher, 2017).

Göçmen terimi, kamu ve siyasi tartışmalarda heterojen bir kategoriye kapsamakta ve yeni gelenlerin kim oldukları ve neden burada oldukları konusunda farklı yorumlar yer almaktadır (Blinder, 2015). Bazı politikacılar ve kitle iletişim araçlarında yer alan söylemler ve haberlerde “gerçek mülteciler” veya “zorunlu göçmenler”e destek ve yardım sunulması gerektiğini vurgulamaktayken; diğer yandan medya ve bazı politikacılar yeni gelenlerin “sahte mülteciler” veya “gönüllü göçmenler” olduğunu iddia etmektedir. “Yasadışı yabancı” ve “yasadışı göçmen” gibi olumsuz etiketler, “belgesiz göçmen” veya “vatandaş olmayan” gibi daha tarafsız etiketlere kıyasla göçmenlere karşı önyargıyı ve cezalandırıcı davranışsal niyetleri artırmaktadır (Rucker, Murphy ve Quintanilla, 2019). Medyadaki göçmenlerle ilgili tartışmalarda kullanılan farklı etiketler ve anlatıların kullanımı, halkın bu gruplara ilişkin tutumlarını ve algılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum göçmenleri kabul etme konusundaki desteği azaltmakta ve yardım etme ve iyileştirici politikalar ile sosyal programları destekleme istekliliğini etkilemektedir (Esses, 2021; Verkuyten, Altabatabaei ve Nooitgedagt, 2018).

Kamuoyunda mültecilerin olumsuz temsil edilmesi, kabulüne karşı direnç ve ev sahibi toplumun üyelerini tehdit ettiği yönündeki yaygın görüşler, mültecilere yönelik olumsuz tutumu beslemekte ve olumsuz tutumun sürdürülmesine neden olmaktadır. Bu tutumlar mülteci krizini şiddetlendirmekte ve mültecilerin diğer ülkeler tarafından kabul edilmesini sınırlamaktadır (Esses, Hamilton ve Gaucher, 2017).

Yerleşik durumdaki bireyler, genellikle mülteci ve sığınmacı kavramlarını birbirine karıştırmakta ve bunları tek bir grup olarak algılayabilmektedir. Yeni ülkelerde yeniden yerleşim fırsatları arayan çok sayıda insan, özellikle sınırlara vardıklarında, medya ve siyasi elitleri bu kişileri Batı ülkelerini istila veya işgal tehdidi oluşturan yağmacılar olarak tasvir etmektedir. Bu, kişilerin taleplerinin meşrutiyetinin sorgulanmasına ve sistemden yararlanmaya çalışan sahte, terörist ve meşru olmayan kişiler olarak tasvir edilmesine yol açmaktadır (Esses, 2020, 2021).

Jeopolitik olaylar, mülteci krizine ve göçmen sayısında sürekli artışa yol açmıştır. Göçmen sayısındaki artış, göçmenlere ev sahibi yapan ülkelerde toplumsal endişeler ile insani kaygılar arasında bir denge bulunmasını konusunu gündeme getirmektedir. İnsani kaygılar göz önünde bulundurulduğunda, yeni gelenlerin barınmasına destek verilmesi ön plana çıkarken, toplumsal adalet ve uyum konusundaki endişeler daha az ön plana çıkmaktadır (Verkuyten, Altabatabaei ve Nooitgedagt, 2018).

Mülteciler için kalıcı çözümler, dünya çapında çok önemli bir sorun haline gelmiştir. Birçok mülteci için tercih edilen çözüm, güvenli koşulların yeniden

sağlanmasıyla kendi ülkelerine dönmek olabilir ancak devam eden çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, güvensizlik, geçim kaynaklarının kaybı, arazi ve mülklerin geri alınmasındaki zorluklar nedeniyle bu mümkün olmamaktadır. Birçok mülteci, geçici sığınmacı olarak kaldıkları ülkelerden kendilerine kalıcı oturma izni vermeyi kabul eden başka bir ülkeye geçerek üçüncü bir ülkede yeniden yerleşim talep etmektedir. Kalıcı oturma izni ile ilgili yasal prosedürler uzun ve çetrefilli olduğundan milyonlarca mültecinin uzun süreli sürgün durumunda kalma riskine neden olmaktadır (Esses, Hamilton ve Gaucher, 2017).

Mülteciler ile yerel halk arasında ilişkiler nispeten barışçıl olmuş ve yerel halk mültecilere yönelik hoşnutsuzluk davranışlarını göstermiştir. Bazıları mültecileri konut fiyatlarındaki artıştan, işsizliğin artmasından, yerel işletmelerle rekabetten ve hırsızlık, cinayet, kaçakçılık ve fuhuş gibi sosyal sorunlardan sorumlu tutmuştur (Getmansky, Sınmazdemir ve Zeitzoff, 2018). Mültecilere yönelik önyargı ve kalıp yargılar, algılanan tehditler (örneğin terörizm) ve rekabet (örneğin iş veya konut rekabeti) gibi faktörlere bağlı olarak değişmekte ve mültecilere yönelik tutumları etkilemektedir (Esses, Hamilton ve Gaucher, 2017).

Göç yoluyla başka ülkelere giden göçmenler ve sığınmacılara karşı genel tutumu, suç oranları, ekonomik koşullar ve azınlık gruplarının büyüklüğü gibi özelliklerden etkilenmektedir. Artan işsizlik ve büyük göç akımları, yerleşik durumdaki bireylerin göçmenlere karşı tutumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Davidov ve Meuleman, 2012; Meuleman, Davidov ve Billet, 2009).

Göçmenlere karşı tutumlar, göçmenleri kabul eden toplumların üyeleri arasında önemli bir konuma sahiptir; çünkü bunlar bir ulusun göçmenlik politikalarına verdiği desteği, göçmenlere yönelik muameleyi ve kabulü, göçmenlik politikalarının başarısını, göçmenlerin yaşam sonuçlarını ve nihayetinde ulusun içindeki uyum veya uyumsuzluk derecesini etkileyebilmektedir. Örneğin kabul eden toplumun üyeleri arasında göçmenlere karşı tutumlar, her yıl ülkeye giriş izni verilen göçmenlerin sayısını, göçmenlik politikalarının katılık ve cezalandırıcı niteliğini ve yeni gelenlere sunulan destek türlerini etkilemektedir (Reyna vd., 2013).

Dünyada mültecilerin karşılaştığı önemli sorunlardan biri ayrımcılıktır. Gittikleri ülkelerde okulda, devlet dairesinde, hastanelerde, işyerlerinde ve mahallelerde istenmediği açık veya örtük bir şekilde olumsuz tutumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Diğer toplum üyeleri tarafından kültürel ve ekonomik tehdit olarak görülmekte ve "Sizin yüzünüzden kiralar yükseldi, işimizi elimizden aldınız, ücretleri düşürdünüz,

hastanelerde kuyruklar uzadı, hırsızlık-dilencilik arttı, çok gürültü yapıyorsunuz" gibi söylemlere maruz kalmaktadır. Bu durum mültecilerin topluma uyum sağlamalarını ve entegre olmalarını olumsuz yönde etkilemektedir (Türk Tabipler Birliği, 2016).

Medyaya yer alan haberler, mültecilere yönelik olumsuz duyguları yansıtmakta ve tasvir etmektedir. Yerel gazetelerde yer alan mültecilerle ilgili haberlerde ve köşe yazılarında en sık karşılaşılan olumsuz tema, mülteciler ile isyancılar arasındaki olası bağlantıdır. Mültecilerin isyancı gruplarla bağlantıları olduğu algısı, yerel halkın güvensizlik hissine katkıda bulunarak, onları mültecilere karşı daha olumsuz hale getirebilmekte ve aralarında çatışmaların ve anlaşmazlıkların oluşmasına neden olabilmektedir. Ayrıca mültecileri barındırmanın ekonomik yükü ve mültecilerin etnik kimliğinin mezhepsel gerilimlere katkısı ile ilgili haberler, olumsuz tutumları beslemektedir. Mültecilerin ekonomik rekabeti şekillendirdiği algısı, iş, konut ve kamu malları konusunda yerli halk ile mülteciler arasında çatışmalara ve gerginliklere neden olmaktadır (Getmansky, Sınmazdemir ve Zeitzoff, 2018).

Gruplar arası düşmanlık, şiddet ve ayrımcılık, toplumların karşı karşıya kaldıkları en acil ve zorlu sorunlardan bazılarıdır. Kamuoyundaki tartışmalar, ana akım ve sosyal medya, siyasi tartışmalar ve sıradan kişilerarası etkileşimlerin çoğu, farklı düzeylere ve farklı bağlamlarda gruplar arası düşmanlıkla ilişkilidir. Bu durumun gruplar arası ve grup içi ilişkilere olumsuz etkileri olmakta ve ev sahibi vatandaşları ile göçmenler veya mülteciler arasında devam eden gerginlik ve düşmanlık gibi durumların sürekli olmasına neden olmaktadır (Esses, 2021).

Bir yandan kültürel anlamda daha çeşitli hale gelen diğer yandan giderek daha da ayrışan modern ve çağdaş toplumların en büyük sorunlarından biri, belirli grupların (göçmenler, etnik azınlıklar) önyargı, ayrımcılık ve sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmalarıdır. Dünyanın birçok yerinde insanlara yönelik etnik kökenleri nedeniyle olumsuz değerlendirmeler, inançlar, duygular ve davranışlar olarak önyargılara; isim takma ve sosyal dışlama olarak ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Etnik kökenleri nedeniyle maruz kalınan önyargı ve ayrımcılık sosyal uyumu zorlaştırmakta ve üretkenliğe zarar vermektedir (Aboud vd., 2012). Bu, göçmenlere karşı olumsuz tutumlar, bu tutumlara maruz kalanların sağlığının bozulması, ayrımcılık ve azınlık gruplarına karşı düşmanlık gibi ciddi sorunların ortaya çıkma riskini artırmaktadır (Bask, 2005; Bunar, 2007; Miklikowska, 2018).

Göçmenlerin istihdam edilme konusunda yaşadıkları ayrımcılık, stres ve işsizlik, iş kaybı konusundaki endişeleri, düşük sosyo-ekonomik düzeylerini daha da

kötüleştirecek ciddi sağlık sonuçlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum göçmen çocukların yoksulluk içinde yetiştirilmeleri ve daha zayıf gelişim, sağlık ve eğitim sonuçlarını doğurmaktadır. Bunların yanında ebeveynler hayatta kalmak için uzun ve düzensiz saatler çalışmak zorunda kaldıklarında, çocuklarıyla geçirecekleri zaman azalır ve çocuklarının gelişimi ve zihinsel sağlığı da zarar görür (Ayon, 2015).

Mülteciler, sürgün/kültürleşme ve yeniden yerleşim/geri dönüş dönemlerinde sürekli kayıplar, zorluklar, yaşam değişiklikleri ve uyum baskıları yaşarlar ve bu da ruh sağlığını olumsuz etkiler. Mültecilerin, yerleşik durumdaki bireylere göre ruh sağlığı ve psikiyatrik bozukluklar (travma sonrası stres bozuklukları, majör depresyon, yaygın anksiyete, somatik şikayetler, madde kullanımı) yaşama durumlarının daha sık olduğu görülmüştür (Esses, Hamilton ve Gaucher, 2017).

Göçmenlerin yaşadıkları ayrımcılık nedeniyle hem başkalarına güvenleri düşmekte hem de yaşam doyumları olumsuz anlamda etkilenmektedir. Yerleşik durumdaki bireylerle daha az etkileşim ve iletişim kurmalarına yol açmaktadır. Bu durum daha fazla önyargı ve ayrımcılık hedefi olmalarına neden olmakta ve sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorluklar yaşamalarına; fiziksel (kalp sorunları, bağ ağrısı, kas problemleri, kan basıncı, vücut kitle endeksi) sağlık (Edge ve Newbold, 2013; Viruell Fuentes, Miranda ve Abdulrahim, 2012; Schunck, Reiss ve Razum, 2015) ve zihinsel sağlık (olumlu duyguların azalması, depresif belirtiler gösterme, güçsüzlük ve utanç duyguların yaşanması) gelişimlerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır (Berg vd., 2011).

Göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcılık deneyimleri birçok olumsuz sonuca yol açabilmektedir. Göçmen çocukların okulda yaşadıkları ayrımcılık yaşantıları ve deneyimleri gelişimlerini ve akademik performanslarını etkilemektedir. Göçmen çocuklar okulda olumsuz etkileşimlerle karşılaşmakta, öğrenme fırsatları sınırlı olmakta, yüksek kaliteli kaynaklara erişimden mahrum kalmakta, ana dillerinin değeri düşürülmekte, öğretmenler/okullar ve ebeveynler arasında minimum düzeyde iletişim kurulmakta, özel eğitim ihtiyaçları yanlış teşhis edilmekte ve göçmen olmayan akranlarından ayırıştırılmaktadır (Adair, 2015).

Göçmenleri kabul eden toplumların üyelerinin tutumları, göçmenlere yönelik muameleyi etkilemekte ve bu da hem göçmenler hem de kabul eden toplumların üyeleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu tutumlar genel olarak gruplar arası ilişkilerin tonunu belirlemekte, göçmenlerin yeni ülkelerindeki sosyal ve kültürel entegrasyonunu, kimlik ve aidiyet duygusunu da etkileme gücüne sahip olmaktadır. Sonuç olarak bir

toplumdaki sosyal uyum ve çatışma düzeyi, göçmenlerin yeni ülkelerinde gördükleri sıcak karşılamadan etkilenmektedir (Fussell, 2014).

Göçmenlere yönelik tutumları karşılaştıran araştırmalarda, göçmenlik kategorisi, yasallık, beceri düzeyi, ulusal/etnik köken ve din gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Yasadışı olarak gelen göçmenlere ve sığınmacılara yönelik tutumlar olumsuz olup; yasal olma durumu göçmenlerin ve sığınmacıların bireysel özelliklerini (örneğin beşeri sermaye, ırk) gölgede bırakma eğilimindedir ve “yasadışı” göçmenlerin genellikle ahlaki temelli olumsuz tutumları tetiklediğini göstermektedir. “Yasal” göçmenlere kıyasla “yasadışı” göçmenlere karşı daha önyargılı tutumlar sergilenmektedir (Esses, 2021).

Göçmenlere yönelik tutumlarla ilgili kuramsal alanyazında çeşitli yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlar arasında kişisel ve sosyal kimlik, bireysel ve grup çıkarları, kültürel değerler ve inançlar, çok düzeyli kuramlar ve sosyal etkileşim yer almaktadır. Tutum oluşumunun belirleyici faktörlerinden biri olan sosyal etkileşimde temas yaklaşımı öne çıkmaktadır (Berg, 2015).

Temas hipotezi, gruplar arası önyargıyı azaltmada sosyal psikolojinin en önemli ve en kalıcı stratejilerinden birini temsil etmektedir. Yapılan çeşitli alan müdahaleleri, laboratuvar çalışmaları ve anket araştırmalarını içeren temas hipotezi üzerine yapılan araştırmalar (Lemmer ve Wagmer, 2015; Paluck vd., 2021; Pettigrew ve Tropp, 2006; Voci ve Hewstone, 2003; Zhou vd., 2019), belirli koşullar altında gruplar arası temasın, gruplar arasındaki ilişkileri iyileştirmek için güçlü bir teknik olduğunu göstermiştir (Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2000).

Williams (1947) ve Allport (1954) tarafından yapılan ilk kuramsal çalışmaların ardından, on yıllar süren araştırmalar, farklı sosyal gruplardan insanlar arasındaki temasın, gruplar arasındaki önyargıları azaltmada etkili olabileceğini göstermiştir (Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2005, 2006). Buna rağmen toplumlar, gruplar arası temasın, gruplar arası önyargıyı azaltma ve sosyal uyumu artırma işlevinden tam olarak yararlanmamaktadır. Göçmenler ve yerleşik halklar, engelli veya zihinsel hastalığı olanlar ve olmayanlar, eşcinseller ve heteroseksüeller, gençler ve yaşlılar gibi karşıt grupların üyeleri arasındaki yüz yüze etkileşimler tipik olarak önyargıları ve olumsuz tutumları azaltırken; sosyal dahil etme ve entegrasyonu artırmaktadır (Hewstone vd., 2005). Bunlarla beraber gruplar arası temas fizyolojik sağlığa ve üretkenliğe katkıda bulunmaktadır (Becares, Stafford ve Nazroo, 2009; Hewstone, 2009). Yine de temas fırsatlarının her zaman değerlendirilmediğine ve çeşitlilik karşısında mikro düzeyde

ayrışmanın devam ettiğine dair yaygın kanıtlar bulunmaktadır (McKeown ve Dixon, 2017).

Temas hipotezi (Allport, 1954) önyargıların azaltılmasına ilişkin en etkili ve en uzun soluklu teorilerinden biridir. Gruplar arası temas teorisine dayalı birçok çalışma, olumsuz tutumların kısmen gruplar arasındaki kişisel ve olumlu temas eksikliğinden kaynaklandığını öne sürmektedir (Aboud ve Brown, 2011; Allport, 1954; Gonzalez, Sirlopu ve Kessler, 2010; Kotzur, Schafer ve Wagner, 2019; Lemmer ve Wagner, 2015; Meleady, Seger, Vermue, 2017; Paolini, Hewstone, Cairns ve Voci, 2004; Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2006; Swart, Hewstone, Christ ve Voci, 2011; Voci ve Hewstone, 2003). Gruplar arası bağlamında sosyal dışlama ve damgalama ortaya çıkabildiğinden dolayı, Allport (1954) önyargıların azaltılması ortak hedefler, işbirliği, gruplar arasındaki eşit statü ve kurumsal destek olmak üzere için dört optimal koşul öne sürmüştür. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar, olumlu gruplar arası temasın, olumsuz tutumları azaltmada etkili bir araç olduğunu ortaya koymaktadır (Davies, Tropp, Aron, Pettigrew ve Wright, 2011; Lytle, 2018; Pettigrew ve Tropp, 2006).

Gruplar arası temas, gruplar arası ilişkileri geliştirmeye ve dolayısıyla önyargı ve ayrımcılığın üstesinden gelmeye yardımcı olan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Allport'un (1954) sosyal temas ile başlayan gruplar arası temas çalışmaları, doğrudan grup dışı temasın (olumlu yüz yüze karşılaşmaları) ve gruplar arası arkadaşlıkların önyargıyı başarılı bir şekilde azalttığını ve gruplar arası ilişkileri geliştirdiğini göstermiştir (Davies, Tropp, Aron, Pettigrew ve Wright, 2011; Pettigrew ve Tropp, 2006). Doğrudan ve olumlu yüz yüze sosyal temasların yanı sıra yayılmış temas (bir kişinin iç grup arkadaşlarının sahip olduğu dış grup temas miktarı) şeklindeki dolaylı gruplar arası temas deneyimlerin de önyargıyı azalttığı ve gruplar arası ilişkileri geliştirdiği bulunmuştur (Vezzali, Hewstone, Capozza, Giovannini ve Wölfer, 2014).

Sosyal yaşamın bir gerçeği olarak farklı etnik grupların üyeleri arasındaki olumsuz ilişkiler (göçmenler ve yerli halk arasında) gerçekleşmektedir. Etnik gruplar arası ilişkileri iyileştirmek için uygulanabilir ve etkili müdahalelere ihtiyaç vardır. Gruplar arası ilişkiler teorileri arasında, gruplar arası temas teorisi güçlü bir teori olarak öne çıkmaktadır. Bu teorinin temel varsayımı, farklı grupların üyeleri arasındaki etkileşimlerin diğer gruba/gruplara yönelik tutumları iyileştirdiği ve böylece gruplar arası gerilimlerin azalttığıdır (Tropp ve Pettigrew, 2011).

Bir sosyal grubun üyeleri, başka bir sosyal grubun üyeleriyle olumlu temas deneyimleri yaşadığında, karşılaştıkları dış grup üyelerine karşı geliştirdikleri olumlu

tutumları, temas sırasında orada bulunmayan dış grup üyeleri de dahil olmak üzere tüm dış gruba genelleştirilme eğiliminde olmaktadır (Meleady ve Forder, 2019; Pettigrew ve Tropp, 2005).

Göçmenlerin topluma entegrasyonu hem göçmenler hem de onları kabul eden toplumlar için önemli bir zorluktur. Göçmenlerle yakın ve sürekli temas kurmak, dış grup olan göçmenlere karşı tutumlarda daha olumlu bakış açıları sağlamakta; göçmenlere ve göçe yönelik olumsuz değerlendirmeleri azaltmayı sağlamaktadır. Ayrıca sosyal temas, dış grup üyeleri olan göçmenlerin ihtiyaçları ve yaşam tarzlarına ilişkin anlayış ve empatiyi artırırken, olumsuz imajlara ve yanlış bilgilere karşı korku ve duyarlılığı azaltmaktadır (Ellison, Shin ve Leal, 2011).

Göçmenleri kabul eden toplum ile göçmenler arasındaki temas, genellikle gruplar arası tutumların önemli faktörlerden biridir (Meleady, Seger ve Vermue, 2017). Gruplar arası temas, karşılıklı reddetme ve önyargıyı azaltmaya yardımcı olmaktadır (Pettigrew ve Tropp, 2006). Gruplar arası olumlu ve olumsuz temaslar, göçmenlerin kabul edilme durumlarını, göçmenlere karşı hoşgörülü veya hoşgörüsüz tutumlarını, kabul etme veya reddetme biçimlerini şekillendirmekte ve onları kabul eden toplumlara entegrasyonunu ve entegrasyon sürecini etkileyip güçlendirmektedir (Kotzur, Tropp ve Magner, 2018; Voci ve Hewstone, 2003).

Gruplar arası temas ile önyargı arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Gruplar arası temas önyargıyı azaltmakta veya yüksek düzeyde önyargı gruplar arası temasa engel olmaktadır (Binder vd., 2009). Gruplar arası temas müdahaleleri hem çoğunluk hem de azınlık statü grupları katılımcılar arasında önyargıyı önemli ölçüde azaltmaktadır (Lemmer ve Wagner, 2015; Tropp ve Pettigrew, 2005). Yapılan çalışmalarda sosyal temasın çoğunluk grubunda önyargıyı azaltmada azınlık grubuna göre daha fazla etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Baysu, Phalet ve Brown, 2014; Lemmer ve Wagner, 2015; Tropp ve Pettigrew, 2005). Gruplar arası etkileşim ve iletişim sağlandıkça farklı grup üyeleri birbirini daha iyi tanımakta ve bu durum dış gruba karşı önyargıyı azaltmaktadır (Pettigrew ve Tropp, 2006; Stephan ve Stephan, 2000; Şeker ve Aslan, 2014).

Gruplar arası temas müdahalelerinin, dış grup üyeleriyle daha az teması olan ve gruplar arası tutumları daha olumsuz olan kişiler arasında önyargıyı azaltmada genellikle daha etkili olduğu görülmektedir (Brown ve Paterson, 2016). Ayrıca daha az hoşgörülü ideolojilere sahip bireyler (sosyal baskınlık yönelimi ve sağ kanat otoriterliği daha yüksek olan kişiler) ve bilişsel olarak daha katı olan kişiler için daha etkili olma eğilimindedirler (Hodson, 2011; Vezzali vd., 2014).

Allport'un (1954) temas hipotezi, farklı grupların üyelerini uygun koşullar altında bir araya getirmenin, daha olumlu gruplar arası ilişkilerin oluşmasını sağlayacaktır. Gruplar arası temas ile ilgili yapılan çalışmaların sonucunda genç ve yaşlı insanlar arasında, ev sahibi topluluklar ve göçmenler arasında, heteroseksüel ve eşcinseller arasında, farklı ırk ve milletlerden oluşan insanlar arasında gibi birçok farklı bağlamda gruplar arası temasın, gruplar arası tutumları iyileştirdiği görülmüştür (Crisp ve Turner, 2011; Lemmer ve Wagner, 2015; Pettigrew ve Tropp, 2006). Araştırmalar olumlu temasın sadece dış gruplara karşı daha olumlu tutumlar oluşturmakla kalmadığını, aynı zamanda dış grup kalıp yargılarını da yıktığını ve geçmişteki yanlışların affedilmesini teşvik ettiğini göstermiştir (Paolini, Cairns ve Voci, 2004; Tam, Hewstone, Kenworthy ve Cairns, 2009).

Olumlu temas fırsatlarını teşvik etmek ve olumsuz temas olasılığını engellemek, göçmenleri kabul eden toplum üyeleri ile yeni göçmenler arasındaki ilişkileri iyileştirmek için önemli ve uygulanabilir stratejiler olarak görünmektedir. Yüksek kaliteli temasa dayalı deneyimler (olumlu temaslar), dış grubun benlik tanımına dahil edilmesini sağlamakta, samimiyeti ve kendini açmayı geliştirmekte ve duygusal güvenlik sağlayarak kaygıyı azaltmaktadır. Etnik gruplar arası arkadaşlığın benzerlik, yakınlık ve kaygı azaltma algılarında artışı sağladığı ve genel olarak etnik dış gruplar hakkında daha olumlu tutumlar sağladığı ve temastan kaçınma davranışlarını azalttığı görülmüştür (Aboud ve Brown, 2011; Pettigrew ve Tropp, 2000; Stephan ve Stephan, 2000).

Olumlu ve olumsuz temas, önyargıyla yakından ilişkilidir. Dış gruba ait kişilerle sık ve olumlu temas, tüm gruba ilişkin yargıların iyileşmesine ve dolayısıyla o gruba karşı önyargının azaltılmasını sağlamaktadır (Allport, 1954; Pettigrew, 1998). Olumlu temas, dış gruba yönelik empati ve olumlu değerlendirme ile yakından ilişkiliyken, olumsuz temas kaygı ve olumsuz değerlendirmeyle yakından ilişkilidir (Hayward, Tropp, Hornsey ve Barlow, 2017). Bireyin olumlu ve olumsuz temas deneyimleri, göçmenlikle ilgili politikaları desteklemesinde etki etmektedir (Meleady, Seger, Vermue, 2017; Voci ve Hewstone, 2003).

Farklı grupların üyelerinin teması öngörüldüğünde, gruplar arası kaygı (reddedilme, utanma veya yanlış anlaşılma) gibi endişe ve gariplik duyguları yaşanabilmektedir (Binder vd., 2009). Kişinin bir sosyal gruba üyeliğine dayalı olarak başka bir kişiye ilişkin olumsuz inançlar, duygular veya davranışsal niyetler gibi önyargılar geliştirebilir. Olumlu temas deneyimleri kaygıyı azalmaya yardımcı olabilir ve bu da önyargıyı azaltabilir (Aboud ve Brown, 2011).

Temas konusunda dikkat çekilen diğer bir husus da hangi grupların ne hakkında temas kurduğu veya iletişimde bulunduğu ve bu grupların işlevleridir. Avantajlı ve dezavantajlı grupların temas ile ilgili motivasyonlarının farklılaştığı görülmüştür. Avantajlı gruplar, adaletsizliği ve sosyal değişim ihtiyacını öne süren yapısal özelliklerin değişimi olarak gruplar arası ortaklığı ile ilgili konularda teması tercih etmekte; kendi konumlarını ve hiyerarşiyi koruma eğilimindedir. Dezavantajlı gruplar ise gruplar arası bağlamını karakterize eden veya temsil eden güç dengesizliği (adaletsizlik) analizi ve değerlendirmesini içeren temas olanaklarını tercih etmekte ve değişim yönünde motivasyona sahip olmaktadır (Saguy, Tropp ve Hawi, 2011; Stephan ve Stephan, 2000).

Yetişkin gruplar gibi çocuklar da dış grup temasına doğrudan ve dolaylı yollarla (arkadaş ve medya aracılığıyla) maruz kalmakta ve ayrıca sıklıkla olumsuz karşılaşmalar (gruplar arası zorbalık) yaşantısı geçirmektedir (Aboud ve Brown, 2011). Çocuklarla yapılan araştırmalarda 7-12 yaş aralığındaki çocuklar yaş arttıkça farklı ırktan öğrencilerle arkadaşlık yapma eğilimin azaldığı ve aynı ırktan arkadaşlıklara göre arkadaşlığın daha az kalıcı olduğu görülmüştür (Aboud ve Sankar, 2007). Bu eğilimlerin altında, dış grup üyeleriyle etkileşime girme konusundaki endişeli ve etkileşime girmede reddedilme korkuları olabilir (Castelli, De Amicis ve Sherman, 2007; Verkuyten ve Steenhuis, 2005). Gruplar arası temas sonucunda daha düşük kaygı gösteren ve farklı ırklardan arkadaşları olanların daha düşük düzeyde önyargı gösterdiği görülmüştür (Ellison, Shin ve Leal, 2011).

Entegre olabilmeleri, başarılı olabilmeleri ve kabul eden toplumlara katkıda bulunabilmeleri için göçmenlere yönelik tutumları iyileştirmeye yönelik stratejiler üzerine araştırma yapmak büyük bir ihtiyaçtır. Bugüne kadar göçmenlerle olumlu temasın etkileri üzerine yapılan araştırmalar oldukça umut vericidir (Aboud ve Brown, 2011; Esses, Hamilton ve Gaucher, 2017; Kotzur, Tropp ve Wagner, 2019; Pettigrew ve Tropp, 2000; Stephan ve Stephan, 2000; Voci ve Hewstone, 2003. Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde mülteciler, göçmenler, etnik gruplar, LGBT bireyler, yaşlılık, ruhsal hastalık, fiziksel engelli ve AIDS hastalığı olan bireyleri içeren gruplarla sosyal temas çalışmaları yapılmış ve sosyal temasın olumlu tutumlar ortaya çıkardığı ve önyargıyı azalttığı görülmüştür.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerine yönelik geliştirilen "Gruplar Arası Temas Kuramına Dayalı Grup Rehberliği Programı"nın mülteci öğrencilere yönelik tutum düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan alt amaçlar aşağıda yer almaktadır.

Alt amaç 1: Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği programı uygulanan deney grubundaki ortaokul öğrenciler ile kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği (MÖYTÖ) ön test puanları aritmetik ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Alt amaç 2: Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği programı uygulanan deney grubundaki ortaokul öğrencilerinin MÖYTÖ ön test, son test ve izleme puanları aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

Alt amaç 3: Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği programı uygulanmayan kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerinin MÖYTÖ ön test, son test ve izleme puanları aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

Alt amaç 4: Deney grubunda yer alan ortaokul öğrenciler ile kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerin MÖYTÖ son test puanları aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

Alt amaç 5: Deney grubunda yer alan ortaokul öğrenciler ile kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerin MÖYTÖ izleme puanları aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Yaşadığımız 21.yy'da göç günlük bir gerçeklik haline gelmiş ve göç yoluyla gelenlere yönelik göçmen karşıtı eğilimde artış gözlemlenmiştir. Bu eğilim dışlanma, şiddet ve ayrımcılık gibi ciddi sonuçları ortaya çıkarmıştır. Göçmenlere yönelik bu duyguların kökenlerini ve azaltma yollarını anlamak önemli hale gelmektedir (Miklikowska, 2017).

Göç, bireyler ve toplumlar içinde karmaşık psikolojik süreçleri tetikler. Hem göçmenleri hem de onları kabul eden toplumları derinden etkileyen göçmen karşıtı önyargılar, kalıp yargılar ve ayrımcılık, bu psikolojik süreçlerin yansımalarıdır. Göçmenlere yönelik tutumlar, göçmenleri kabul eden toplumların ve bu toplumları yeni

vatanları haline getirmek isteyen bireylerin ekonomik, sosyokültürel ve sivil-politik geleceğinin temel belirleyicileri olarak görülebilir ve bu tutumların incelenmesi önemlidir. Göçmenlere yönelik tutumlar, kabul eden ülkenin göçmenlik politikalarını ve göçmenlerin aldıkları desteği ve kabul eden ülkede göçmenlere genel olarak nasıl davranıldığını belirleyebilir (Esses, Hamilton ve Gaucher, 2018)

Farklı ulusal, dini ve etnik gruplar arasındaki çatışmalar ve bunlarla bağlantılı sosyal huzursuzluk, savaş ve terör eylemleri, olumlu gruplar arası ilişkileri teşvik etmenin zorunluluğunu göstermektedir. Yaş ayrımcılığı, kilo ve ruh sağlığı damgalaması gibi pek çok kişinin hayatını olumsuz yönde etkileyen diğer ayrımcılık biçimleri de günlük yaşamda karşılaşılan önemli sorunlardandır. Bunların yanı sıra artan coğrafi hareketlilik, birçok yerde gruplar arası temas için önemli fırsatlar olduğunu göstermektedir (Turner ve Cameron, 2016).

Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada komşu ülkelerde yaşanan çatışmalar, savaşlar ve belirsizlikler nedeniyle ülkemize son zamanlarda gelen göçmen ve mültecilerin sayısını artırmıştır. Gelen mülteci ve göçmenler ülkemizde yaşadıkları değişimlere bağlı olarak toplum içinde çeşitli sorun ve zorluklar yaşamakta; bunlarla baş etmede ve uyum sağlamada zorlanmaktadır (Şeker ve Aslan, 2015). Yetişkinlere göre zorluklara ve değişimlere baş etmede mülteci çocuklar daha riskli konumda olmaktadır. Mülteci çocuklar göç süreci boyunca ve sonrasında çeşitli olumsuz yaşantılar, aileden ayrılma, ebeveyn kaybı, olumsuz yaşam koşulları, ayrımcılık ve ırkçılık gibi gelişimini olumsuz yönde etkileyecek yaşantılar geçirmektedir (Rutter, 2003).

Suriye'deki savaştan dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalan mülteci çocuklar yaşadıkları travmaların yanı sıra geldikleri ülkelerde dil engeli sebebiyle iletişim kuramamakta, dışlanma, ayrımcılığa maruz kalma, ekonomik ve cinsel anlamda sömürülmeye maruz bırakılma, erken yaşta evlilikler yapma gibi birçok risk faktörleri ile karşı karşıya kalmaktadır (Düzel ve Alış, 2018). Eğitim ortamı ve sürecinde çeşitli davranışsal uyum sorunlar ve zorluklar yaşamaktadır. Mülteci çocukların yaşadıkları uyum sorunları; dil engeli nedeniyle iletişim kuramama, sınıf kurallarına uymada zorluklar, akademik çalışmalara katılmama veya reddetme ve ders esnasında veya sonrasında çeşitli davranışsal tepkiler gösterme (Birman ve Tran, 2017), düşük akademik başarı (Aydın ve Kaya, 2017), olumsuz akran ilişkileri (Şeker ve Tirkeci, 2015), akranları tarafından dışlanma ve zorbalığa maruz kalma, öğretmenleri tarafından tutarsız davranışlarıyla karşı karşıya kalma olarak sıralanabilir. Ayrıca aynı sınıfta bulunan yerleşik durumdaki öğrenciler yeterli bilgilendirme yapılmadan sınıflarına yerleştirilen

mültecilerle dil engeli nedeniyle derslerde ve teneffüslerde uyum sağlamada çeşitli zorluklar yaşamaktadır (Karataş ve Ceylan, 2021). Gün geçtikçe büyüyerek devam eden mülteci çocuklar sorununa farkındalık kazandırmak ve çözümler üretmek adına koruyucu ve önleyici önlemler ile ilgili politikalar üretilmesi gerekmektedir (Düzel ve Alış, 2018). Ayrıca bu çocukların bu tür sorunlarla baş etmesinde okullarda görev alan yöneticilerin ve öğretmenlerin daha fazla bilgiye ihtiyaç duyduğu ve uyumu kolaylaştıracak önleyici uygulamaların yapılması gerekmektedir.

Birey, günlük yaşamda çevresindeki gerçekleşen olayları, kişileri, durumları bilinçli ya da bilinçli olmayarak gruplama eğilimi göstermektedir. Göç ile beraber gelen mültecileri de yabancı/öteki olarak gruplar veya kategoriye dahil etmektedir. Mülteciler ile ilgili bu gruplama veya kategorilendirme sonucu bireylerin zihinlerinde önyargılar ve kalıp yargılar oluşmaktadır. Bu önyargılar ve kalıp yargılar sonucu ayrımcılığa varan davranışlar sergilenmektedir. Okullarda günlük yaşamın ön hazırlık sahasıdır. Okullarda yerleşik gruplara ait öğrenciler günlük yaşamın bu kategorilendirme veya gruplama eylemlerinden etkilenmektedir ve kendi akranları olan mülteci çocuklara karşı olumsuz tutumlar sergilemekte; onları çeşitli kategorilere dahil etmektedir. Yerleşik durumdaki çocuklar, mülteci çocukların dahil oldukları grupları dikkate alarak gruplar arası ilişkilerde değerlendirmektedir. Okul ve sınıf içindeki ilişkileri bu değerlendirmeler sonucunda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Mülteci çocuklar okullarda reddedilme ve kaygı hissedebilir; diğer öğrenciler mülteci çocukların ait oldukları gruplarla alay edebilir, ayrımcılığa uğrayabilir ve gruplar arası ilişkilerde dışlanıp olumsuz kalıp yargılarla karşı karşıya kalabilir (Şeker ve Aslan, 2015).

Farklı sosyal grupların üyeleri arasında hoşgörülü, barışçıl ve eşit ilişkilerin önündeki engellerin kaldırılması ve bu ilişkilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Öğrenciler arasında olumsuz tutumların ve önyargıların azaltılması, barışın teşviki, eşitsizliğin azaltılması gibi hedefler okul ortamında önem arz etmektedir (Littman, Scacco ve Weiss, 2023).

Günümüz dünyasında gruplar arası çatışmalar ve problemlerin azaltılmasında en önemli çözüm yollarından biri gruplar arasında gerçekleşen sosyal temastır. Birçok farklılığı içinde barındıran ülkemizde (ırk, cinsiyet, kültürel, cinsel yönelim, mezhepler, ideolojik farklılıklar vb.) gruplar arası önyargılar ve olumsuz tutumlar varlığını devam ettirmektedir. Diğer gruptan kişilere dair bilginin sınırlı ve az oluşu önyargıya neden olmaktadır. Var olan bu önyargılar ve olumsuz tutumlar ciddi problemlere ve çatışmalara yol açmakta; baskın grup, azınlıkta olan grubu ötekileştirmek ve şiddete maruz bırakmak

gibi sorunlara neden olmaktadır. Bu açılardan bakıldığında gruplar arası problemleri azaltmak ve aralarındaki ilişkileri düzenleyip geliştirmek adına sosyal temas kuramları önemli bir işleve sahiptir (Küçükkömürler ve Sakallı-Uğurlu, 2017).

Toplumda ırk, dil, cinsiyet, inanç, etnik yapı, ideoloji ve cinsel yönelim gibi özelliklerden dolayı var olan önyargı, ayrımcılık, ötekileştirme ve olumsuz tutumları azaltmada sosyal temas önemli yöntemlerden biridir (Pettigrew, 1998; Tropp ve Pettigrew, 2008). Koşullar sağlandığında ve grupların birbirleriyle kurdukları etkileşimli ve sağlıklı sosyal temas, gruplara yönelik olumsuz tutum ve önyargıyı azalttığı görülmüştür (Aboud ve Brown, 2011).

Gruplar arası temas yoluyla dış grup üyeleriyle kurulan bağlar ve bu bağlar sonucu oluşan gruplar arası ilişkilerde duygular önemli bir yere sahiptir (Pettigrew, 1998). Gruplar arası kurulan arkadaşlıkların yarattığı duygusal bağlar, tüm dış gruba yönelik daha olumlu tutumları teşvik etmekte ve önyargının azalmasında güçlü bir etkiye sahiptir (Pettigrew, 1997). Gruplar arası kurulan arkadaşlıkların etkileri, dış gruba yönelik sempati ve hayranlık duyguları gibi duygusal tepkileri uyandırabilmektedir. Bireysel olarak dış grup üyelerine daha fazla yakınlık hissetmek, bir bütün olarak dış gruba yönelik daha az önyargıyı sağlayabilmektedir. Dış grup üyeleriyle yakın ilişkiler, duygusal bağlar kurulmasına hizmet etmekte ve bu durum tüm dış gruba yönelik olumlu duyguların genelleştirilmesini teşvik etmektedir (Tropp ve Pettigrew, 2005).

Gruplar arası sağlıklı ilişkilerin ve etkileşimin sağlanması için önyargının, ayrımcılığın ve ırkçılığın önlenmesi, güvenli bir ortamın yaratılıp belirsiz ve kaygı verici ortamın ortadan kaldırılması için etkili uygulamalar gerekmektedir. Okullar bu anlamda uygulamaların ortaya konulması için kilit role sahiptir. Mülteci çocukların, toplumla bağ kurması, aidiyet duygusunun gelişimi ve yeni gelinen ülkede sosyal-kültürel uyum sağlamada okul yaşantısı önemli bir rol oynamaktadır (Taylor ve Sidhu, 2012). Mülteci öğrencilerle sosyal temas yaşantılarının sayısı ve niteliği artıkça, onlara yönelik tutum değişimi yaşanmaktadır (Turner ve Cameron, 2016).

Çeşitli travmatik yaşantı ve stres yüklü yaşantılar sonucu göç olayından etkilenen mülteci çocuklar, göç sonrası dil farklılıkları, ayrımcılık, ötekileştirme ve damgalanma gibi çeşitli yaşantılar ve tutumlara maruz kalmaktadır. Ülkemize göç yoluyla gelen mülteci çocuklar kaygı bozukluğu, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu (Kandemir vd., 2018), duygusal, sosyal ve davranışsal sorunlar (Karadağ ve Oğutlu, 2020), kültüre, dile ve okula uyumda zorluklar ve güçlükler (Yıldız, 2020) gibi çeşitli uyum ve uyuma dayalı sorunlar yaşamaktadır. Bu gibi sorunlar ve var olan

göçmenlerin büyük kısmının (%44'ü çocuk mülteciler) çocuklardan oluşması nedeniyle psikolojik sağlıklarını doğrudan veya dolaylı olarak iyileştirecek ve uyum süreçlerini kolaylaştıracak müdahale programları hazırlanması önem arz etmektedir.

Okullarda çoğunluk grubunda yer alan öğrenciler, farklı gruplara ait mülteci çocuklarla daha az etkileşime girebilmekte ve olumsuz kalıp yargılara sahip olabilmektedir (Şeker ve Aslan, 2014). Mülteci çocuğun bulunduğu gruba karşı daha az kaygı sahibi olan öğrenciler daha fazla etkileşime girmekte ve daha olumlu değerlendirmelerde bulunmaktadır (Stephan ve Stephan, 2000; Şeker ve Aslan, 2014). Daha fazla etkileşime giren ve diğer gruplar tarafından daha olumlu tutumlarla karşı karşıya gelen mülteci çocukların okul uyumu daha olumlu olmakta, bu durum akademik başarıyı ve daha sağlıklı kültürlerarası ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır.

Mülteci çocuklar farklı kültürlerle sahip olma ve ortak dili kullanmama gibi birçok faktöre bağlı olarak hem günlük yaşamda hem eğitim ortamında çeşitli zorluklarla baş etmek zorunda kalmaktadır. Eğitim kurumları da farklı kültürlerle sahip mülteci çocukların uyum sağlamaları adına çeşitli önlemler almak zorundadır (Hart, 2009). Mülteci ve göçmen çocukların uyum sağlamak için ihtiyaç duydukları okullar tarafından sağlanmalı, akranları tarafından yeterli destek almalı ve akran zorbalığını önleyecek uygulamalar gerçekleştirilmeli, okula aidiyet duygusunun oluşması ve güvenilir bir ortam sağlanarak psikolojik yönden diğer akranlarıyla aynı düzeyde olmaları için çeşitli uygulamalar ortaya konulmalıdır (Fazel, Reed, Panter-Brick ve Stein, 2012). Mülteci ve göçmen çocukların eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi ve uyum düzeylerinin artırılması için fiziksel, duygusal, psikolojik ve sosyal gelişimleri için uygun ortamlar oluşturulmalıdır (Şeker ve Aslan, 2015).

Sözel davranışlara göre sözel olmayan davranışlar daha az kontrol edilebilmektedir. Yetişkin bireyler gibi çocuklar da örtük tutumları sözel olmayan davranışlarla sergileyebilmektedir. Bundan dolayı örtük önyargının daha az göz teması, kaçınan duruş ve artan sosyal mesafe gibi önyargılı sözel olmayan davranışlarla kendini gösterebilmektedir (Gawronski ve Bodenhausen, 2007). Azınlık grubun üyelerinin, çoğunluk tarafından sergilenen olumsuz sözel olmayan davranışları bir önyargı işareti olarak yorumlayabilmektedir (Dovidio, Kawakami ve Gaertner, 2002). Çoğunluk ve azınlık çocukları arasında sorunsuz etkileşimlerin başlatılmasını kolaylaştırmak için örtük tutumları geliştirmek önemlidir. Okul bağlamında yerleşik gruplar ve göçmenler arasında olumlu teması teşvik etmeyi amaçlayan müdahaleler, örtük önyargıların değiştirilmesinde oldukça etkili olabilir. Daha da önemlisi bu müdahaleler dış grup üyelerinin üyelik

belirginliğini ve tipikliğini artırmalıdır, böylece olumlu temas deneyimleri tüm dış gruba genelleştirilebilir (Vezzali, Giovannini ve Capozza, 2012).

Okullar çocukların fiziksel, bilişsel ve sosyal yönden gelişebildiği; sosyal olarak kural ve normların öğrenildiği; mülteci çocukların yaşama dönüş için güvenilir ve düzenli bir ortam sunduğu ve toplum içinde aidiyet duygusunu yaşayabileceği önemli kurumların başında gelmektedir (Sabah, 2007). Eğitim ortamında mülteci çocukların fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal yönden gelişimlerini sağlayacak önlemler almalı ve bu alandaki ihtiyaçları giderilip topluma uyum sürecini destekleyip süreci kolaylaştırmalıdır (Roxas, 2011). Ayrıca okullar mülteci çocukların gruba ait olma, toplumun diğer üyelerinin mültecilere yönelik önyargıları azaltarak çocukları geleceğe hazırlamalıdır. Mülteci öğrencinin uyum süreci olumlu yönden desteklendiğinde aidiyet duygusu ve akademik başarısı artmakta; uyum sürecini kolaylaştıracak önlemler alınmadığında ve ihtiyaçları karşılanmadığında mülteci öğrenci okula karşı yabancılaşma duygusunu yaşamakta ve okuldan uzaklaşmaktadır. Okula karşı aidiyet duygusu ve bağlılık yaşayan mülteci çocuklar sosyal beceriler, akademik başarı ve motivasyon gibi olumlu gelişmeleri sağlamakta; depresyon ve sosyal dışlanmaları azalmaktadır (Anderman, 2002).

Okullar genellikle diğer ortamlardan daha heterojendir ve çocuklara gruplar arası doğrudan temas için ilk fırsatları sunar. Ancak gruplar arası temas için sadece fırsatların olması -sınıf arkadaşlarıyla temasın neredeyse kaçınılmaz olduğu okul sınıflarında bile- olumlu gruplar arası deneyimleri ve bu deneyimlerin olumlu dış grup tutumlarına yol açacağını garanti etmez. Özellikle uygulanan müdahalelerin, çocuklarda ve ergenlerde önyargıyı ortadan kaldırmak için en yaygın olarak uygulanabilir ve etkili yol olduğu düşünülmektedir (Ülger, Dette-Hagenmeyer, Reichle ve Gaertner, 2018).

Gruplar arası temas yaklaşımı, farklı sosyal grupların üyeleri arasındaki olumlu etkileşimlerin gruplar arası ilişkileri geliştirebileceğini öne sürer. Temas, özellikle farklı geçmişlerden gelen akranlarla işbirliği yapma ve gruplar arası arkadaşlıklar geliştirme fırsatlarının mevcut olabileceği okullarda etkili olabilmektedir. Bu arkadaşlıkların gruplar arası ilişkiler açısından çok önemli katkıları vardır. Buna rağmen çocukların her zaman gruplar arası arkadaşlıklar kurmadığına, farklı ortamlarda bile genellikle aynı gruptan akranlarıyla vakit geçirmeyi tercih ettiklerine ilişkin kanıtlar da mevcuttur. Okullarda öğrencileri “temasa hazır” hale getirmeye yardımcı olacak koşulların sağlanması, gruplar arası uyumlu ilişkileri teşvik edip sürdürülebilir ve başarılı ilişkileri teşvik edecek müdahalelerin uygulanmasını kolaylaştıracaktır (Turner ve Cameron, 2016).

Mülteci çocukların ev sahibi topluma entegre olmalarına yardımcı olmanın yollarından biri, diğer öğrenciler tarafından kabul edildikleri ve dahil edildikleri olumlu bir okul ortamı yaratmaktır. Mülteci çocukların okula entegre olabilmeleri, kendi gruplarına yönelik olumsuz önyargıların ortadan kaldırılması ve bu önyargıların hafifletilmesine yönelik girişimler eğitim-öğretim açısından önemlidir. Mülteci çocukların okula ve topluma tam anlamıyla entegre olabilmesi için yerleşik durumdaki çocuklara mülteciler hakkında eğitim vermek gerekir. Etnik gruplar arası arkadaşlıklar hakkında bilgi sahibi olunması önyargıları azaltacak ve mülteci çocukların entegre olunmasını kolaylaştıracaktır.

Çocuklar yaşamlarının önemli bir bölümünü sınıfta ve birçok yaşantıyı okullarda geçirmektedir. Okullar gruplar arası ilişkileri geliştirmek için gruplar arası temastan faydalanma konusunda büyük bir potansiyele sahiptir (Aboud ve ark., 2012). Ayrıca gruplar arası arkadaşları olan çocuklar, dış grup üyelerinin bakış açısını almada ve empati kurmada daha yatkın olmakta ve bu durum çocukların ayrımcılığa uğramanın nasıl bir his olduğunun daha fazla farkında olmalarını ve ırk temelli dışlanmanın yanlış olduğunu düşünme ihtimallerinin daha yüksek olmasını sağlamaktadır (Tropp ve Prenovost, 2008).

Okullarda çocuklara ikili temas fırsatının sağlanması oyun arkadaşlığı ve dostluklara yol açmasını kolaylaştıracaktır ve bu olumlu akran ilişkileri de olumlu tutumları teşvik edecektir. Temas koşullarının saygı ve kapsayıcılığı desteklenmesi, otorite figürlerinin desteği ile olumsuz normların değiştirilmesi okullarda temas programları için önemli etkiye sahiptir.

Mülteci çocuklar yetişkinler gibi yaşadıkları travmatik olaylardan etkilenmekte ve travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir (Hart, 2009; Roxas, 2011). Okullar travmatik yaşantılar geçiren mülteci çocukların başa çıkma becerilerini geliştirmek adına eğitim-öğretim süreci boyunca önlemler almalı; öğretmen ve akranlarının tutumlarını olumlu yönde sergilenmesi için eğitimler vermelidir.

Psikoloji alanyazında mültecilere yönelik önyargı, toplumsal kalıplar ve olumsuz tutumlar ile ilgili yapılan çalışmaların önemli araştırma konularından biri olduğu görülmektedir (Aboud vd., 2012; Bask, 2005; Bunar, 2007; Esses, 2021; Esses, Hamilton ve Gaucher, 2017; Miklikowska, 2018). Mülteciler gittikleri veya göç etmek zorunda kaldıkları, birçok ülkede ayrımcılık, önyargı ve olumsuz tutumlara ve toplumda istenilmeyen gruplar olarak birçok olumsuz yaşantılara maruz kalmaktadır. Mültecilerin

yaşamış olduğu önyargı, ayrımcılık ve olumsuz tutumların değiştirilmesi ve azaltılması için hangi etmenlerin etkili olduğu, olumsuz tutumları artıran değişkenlerin saptanması ve bu yönde önlemler alınması önyargı, ayrımcılık ve çatışmaların azaltılması adına yapılacak çalışmalara ve önlemlere önemli katkılar sunacaktır.

Eğitim-öğretim ortamında mülteci çocuğun çeşitli riskleri barındırdığı göz önüne alındığında diğer çocuklarla kaynaşması, diğer öğrencilerin olumsuz etkileşim ve iletişimleriyle ilgili önlemler alınmalıdır. Sosyal temas yaklaşımına dayalı yapılan çalışmalar ile yerleşik grupta yer alan çocukların, mülteci çocuklarla etkileşime geçmeleri, kültürleri hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlama, mülteci çocukların geçmiş yaşamlarındaki bazı önemli bilgiler sunulup öğrencilerde farkındalık kazandırılması, olumsuz tutumların ve önyargılarının altındaki koşulları değiştirmek önem arz etmektedir (Düzel ve alış, 2018; Karataş ve Ceylan, 2021; şeker ve Aslan, 2015; Yıldız, 2020).

Bireylerde var tutumlarıyla çelişen bilgileri unutma, çarpıtma veya görmezden gelme eğilimindedir. Çok kültürlü müfredat yaklaşımı, diğer gruplara ilişkin duygu ve hislerden ziyade daha bilişsel düzeyde olan inanç ve bilgilerin değiştirilmesine odaklanmaktadır. Gruplar arası tutumları değiştirmek için sadece mevcut tutumlara aktif olarak meydan okuyan değil, aynı zamanda katılımcıların dış gruba karşı duygusal tepkilerini de değiştiren bir yaklaşım gereklidir (Pettigrew ve Tropp, 2011; Crisp ve Turner, 2011).

Göçmen karşıtı önyargı, kalıp yargı, ayrımcılık ile bunların kökenini oluşturan sistemler hakkında anlayışı genişletmek ve derinleştirmek, azaltmak ve ortadan kaldırmak için çalışmak, bütüncü ve kapsayıcı bir toplum için önemlidir. Bu konuları çalışarak, göçmenler için daha kapsayıcı ve destekleyici ortamları toplum içinde sağlanmalı ve herkes için uyum ve büyümeyi teşvik edilmelidir.

Yerleşik durumdaki öğrencilerin mülteci çocuklara karşı daha fazla güven, empati, daha olumlu tutum ve davranış eğilimleri göstermesi için eğitim ortamlarında müdahale programları uygulanması gerekmektedir. Gruplar arası temas kuramına dayalı grup rehberliği çalışması, öncelikle olumsuz tutum geliştirilen mülteci çocuklara karşı var olan bilgileri sorgulayarak değiştirebilme özelliğine sahip olacak ve grup rehberliği süreci sonucunda yeni bilgiler elde edilecektir. Mülteci öğrencilere yönelik tutumlara olumlu etki edecek bilişsel sürecin yanı sıra duyuşsal durumlar da (empati, gruplar arası arkadaşlık, duygusal bağ oluşturma vb.) tutumların ve kalıp yargıların olumlu yönde değişimine katkı sunacaktır. Mülteci öğrencilerle kurulacak sosyal temasta empati kurmak, olumlu duygusal bağların gelişimine katkı sunacak ve olumsuz tutumları

değiştirebilecek değerlendirme yapabilecektir. Yerleşik durumdaki öğrencilerin mülteci öğrencilere yönelik daha olumlu duygusal tepkiler ve bağlar oluşturmak, güçlü ve kalıcı tutum değişikliği yaratmasını sağlayacaktır. Ayrıca müdahale programında kalıp yargıları çürütmek için gruplar arasındaki benzerliklere ve gruplar içindeki farklılıklara açıkça işaret ederek ve çocukları normlarına karşı koyacak belirli davranışlar konusunda farkındalık geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Belirli ayrımcılık örnekleri ve karşılaştıklarında belirli davranışlar sergilemek, empati ve dışlama ile ilgili etkinlikler, programın işlevselliği açısından önemlidir. Davranışsal rol oyunları ve canlandırma, bilişsel olarak öğrenilen bilginin davranışa dönüştürülmesini ve pekiştirilmesini kolaylaştıracaktır.

1.4. Sayıtları

1. Araştırmanın çalışma grubunda yer alacak ortaokul öğrencilerinin, uygulanan ölçme araçlarını içten ve yansız bir şekilde yanıtlayacaktır.

1.5. Sınırlılıklar

1. Bu araştırma, 2022-2023 Eğitim-Öğretim yılında Adana ili Seyhan İlçesinde bir ortaokula devam eden ve araştırmaya katılan öğrencilerle sınırlıdır.
2. Bu araştırmanın bulguları "Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği" ile toplanan verilerle sınırlıdır.
3. Araştırmada uygulanacak müdahale programının etkileri, deney grubuna uygulanan "Gruplar arası temas Kuramına Dayalı Grup Rehberliği Programı" içerisindeki etkinliklerin yapısı, süresi ve uygulayıcının etkililiği ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Bu başlıkta araştırmada ele alınmış temel kavramlara ilişkin tanımlara yer verilmiştir.

Önyargı: Belirli bir sosyal sınıfa ait olan kişi veya kişilerin, bireysel veya toplu halde, olumlu veya olumsuz bir şekilde, diğer gruplara veya bireylere karşı önceden hüküm sahibi olmaları durumu (Gudykunst, 2015, s.145).

Tutum: Bireyin çevresindeki bir nesneyi, olayı olumlu ya da olumsuz bir biçimde değerlendirme eğilimidir (İnceoğlu, 2004, s. 14).

Ayrımcılık: Bir grubun üye veya üyelerine, sadece o gruba yönelik olumsuz tutumlar nedeniyle olumsuz davranışlarda bulunmaktır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014, s.148)

Kalıp Yargı: Grup düşmanlığının bilişsel bileşeni olarak, belirli bir grup ya da toplumsal kategorideki insanlar tarafından paylaşılan özelliklere ilişkin inançlardır (Taylor, Peplau ve Sears, 2008).

Gruplar Arası Temas: Grup üyelerinin arasında gerçekleşen yüz yüze etkileşimlerdir (Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2006).

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde öncelikle göçmenlik, göçmenlere yönelik tutum, önyargı, ayrımcılık, çocuklarda tutum ve önyargı gelişim süreci, sosyal temas ile ilgili kuramsal açıklamalara yer verilmiştir. Ardından grup rehberliği programı sürecinde temel alınacak olan "Pettigrew'in Gruplar Arası Temas" yaklaşımı tanıtılmıştır. Bölümün sonunda gruplar arası temas ve okul temelli programlar ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar kronolojik olarak özetlenmiştir.

2.1. Göçmenlere/Mültecilere Yönelik Tutum, Önyargı ve Ayrımcılık

2.1.1. Göçmen ve Mülteci Kavramının Tanımı

“Göçmen” terimi, başka bir yerden gelen ve hem yasal hem de sosyal açıdan bir yabancı olan kişiyi ifade eder. Yasal olarak vatandaşlığa kabul edilmemiş bir göçmen, vatandaşlığı olmadığı için bir yabancısıdır; sosyal olarak ise aynı ulusal topluluğa ait olarak tanınmadığı için bir yabancısıdır. İlk unsur, ilgili hak ve yükümlülüklerle birlikte vatandaşın yasal statüsünü veren devlete üyeliği ifade ederken, ikinci unsur duygusal bir topluluk içinde kişinin yeri olarak ulusal statüyü ifade eder (Verkuyten, 2018).

1951 tarihli BM Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'nin 1(A) maddesine göre gerçek mülteciyi şu şekilde tanımlamaktadır: Irk, din, milliyet, belirli bir sosyal gruba üyelik veya siyasi görüş nedeniyle zulüm göreceğine dair haklı bir korku nedeniyle, vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve bu korku nedeniyle o ülkenin korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen kişi olarak tanımlanmaktadır. Sınır ötesi hareketliliğin gönüllü değil zorunlu olması, kabul eden devletlerin ahlaki bir yükümlülüğü doğurmaktadır. Belli süreçlerden geçen ve mağdur statüsünün tanınma karşılığında “mülteci” itaatkar kalmalı, sosyal düzene tehdit oluşturmayan acınası bir nesne olmalıdır. Bu nedenle, mağdur statüsü “yeni bir yerde, yeni insanlar arasında sığınma hakkı elde ettikten sonra bile mülteci olmaya devam etmek” gibi derin ve uzun süreli sonuçlar doğurabilmektedir (Kyriakides, 2016).

2.1.2. Tutum, Önyargı, Kalıp Yargı ve Ayrımcılık Kavramların Tanımı

Önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılık, birbiriyle ilişkili ve birbiriyle bağlantılı kavramlardır ve bazen genel bir terim olan tutumlar ile ifade edilir ancak her biri farklı bir süreci temsil eder (Esses, 2021). Önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılığı kavramsallaştırmanın bir yolu, bunları sırasıyla duygusal, bilişsel ve davranışsal önyargı olarak tanımlamaktır (Fiske, 2024). Diğer bir yol ise algılanan sosyal yapının kalıp yargılara, kalıp yargıların önyargıya ve önyargının da ayrımcılığa yol açtığı bu değişkenler arasındaki ilişkinin nedensel kuramına dayanmaktadır (Fiske, 2018).

Bireylerin toplumsallaşmasını sağlayan ve çevreleri ile ilişkilerini kolaylaştıran ve anlamlandıran; davranışlarına yön veren; bireyin grup ya da toplum içinde yer edinmelerine katkı sağlayan tutumlar, sosyal psikolojinin önemli konularından biridir. Bireyler, içinde bulundukları grup ya da toplumsal yapılara uygun tutum geliştirmek zorundadırlar. İçinde bulundukları grup ya da yapıya uygun olmayan tutumlar sağlayan bireyler toplum içinde ve benliklerinde zorluklar yaşamaktadır (Güney, 2020, s.14).

Tutum kavramı Latince "aptus" sözcüğünden türetilmiştir ve "eylem için uygun ve hazır" anlamına gelmektedir. Tutum ayrıca bireyin çevresindeki bir nesneyi, olayı olumlu ya da olumsuz bir biçimde değerlendirme eğilimi olarak da değerlendirilebilir (İnceoğlu, 2004, s. 14). Tutumların bilişsel, duygusal ve davranışsal boyut olmak üzere üç bileşeni vardır. Bilişsel boyut, tutum nesnesine ilişkin bilgi, düşünce ve inançları kapsar. Örneğin bir bireyin mülteciler hakkında kültürel ve ırksal özellikleri hakkında öğrendikleri bilgilerin tümü bilişsel bileşenini oluşturmaktadır. Bireyin tutum nesnesi ile ilgili elde ettiği bilgilerin gerçeklik derecesi, o tutumun kalıcılığını belirlemektedir. Duygusal boyut tutum nesnesine yönelik duygusal tepkileri ve değerlendirmeleri; davranışsal boyut ise tutum nesnesine yönelik davranışları kapsamaktadır (Aronson, Wilson ve Akert, 2012; Güney, 2014). Ayrıca tutumlar, açık ve örtük tutumlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Açık tutumlar, bireyin bilinçli olarak ortaya koyduğu ve kolayca anlaşılabilir özellikte iken örtük tutumlar, bilinçli olmayan ve kontrol edilmesi zor özelliktedir.

Toplumsal yaşamda bireyleri etkileyen faktörlerden biri olan tutum, onları tanımanın, ilişkileri ve davranışları hakkında bilgi sahibi olmanın yollarından biridir. Tutumlar, psikolojik bir düşünce ve inanç oluşumu içinde toplumsal değer, norm ve ilişkilerin etkisiyle oluşurlar. Alanyazında tutum tanımlarına bakıldığında zihinsel bir öge, davranışları yönlendiren duygusal bir ön düşünce, ideoloji veya kanaat oluşumunu

etkileyen bir değerler bütünü ve bireyin çevresindeki herhangi bir obje veya nesneye karşı geliştirdikleri tepki eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Güney, 2020, s.120).

Birey, içinde bulunduğu toplumsal sistem içinde geçerli olan norm ve değerlere, inanç sistemlerine ve ideolojilere göre hareket etmektedir. Olaylara, durumlara, nesne veya kişilere yönelik tutumları, bu sosyal değerler tarafından etkilenmektedir. İçinde bulunduğu toplumsal norm ve değerlere aykırı tutumlar sergilediğinde büyük sorunlar yaşamakta veya tutumlarını değiştirmek zorunda kalmaktadır. Birey, içinde bulunduğu toplumsal sistem doğrultusunda tutumlarını sergilemekte ve bu tutumları diğer insanlarla olan etkileşim, iletişim ve ilişkilerini etkilemekte veya geliştirmektedir.

Sosyal psikolojinin önemli konularından biri olan önyargı, insan ilişkilerinde olumsuzluk yaratan etmenlerden biri olup bireyin bilgilenmesi ve aydınlanması önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Önyargı, bir grubun üyelerine olumsuz tavır sergilemektir. Önyargı genellikle bir tutum olarak değerlendirilir ve bireyin sağlıklı düşünmesini engeller (Güney, 2020). Temelinde olumsuz tutum ve değerlendirmeler yer almaktadır. Ayrıca önyargı içeriğinde dış grubun tüm üyelerine genellenen düşünceleri kapsayan kalıp yargılar ve davranışsal olarak zarar vermeyi içeren ayrımcılığı da barındırmaktadır (Aronson, Wilson ve Akert, 2012).

Gruplar arası çatışma, dünyanın her yerinde önyargı ve ayrımcılık aracılığıyla açık ve belirgin bir şekilde varlığını devam ettirmektedir ve tanımlanması açısından daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Uzun yıllar boyunca psikoloji ve sosyal psikolojide Allport'un (1954) gruplar arası önyargı kavramı esas almıştır. Allport'a (1954) göre gruplar arası çatışmanın, yeterli kanıt olmaksızın dış grup hakkında olumsuz görüşlerden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle hakkında bilgi sahibi olmadığı bir şeye karşı olumsuz görüşe sahip olmaktır. Bu görüşe göre önyargı hem olumsuz duygular hem de mantıkdışı inançları kapsamaktadır.

Önyargı, iki yönlü bir yapıya sahip sosyal psikolojik bir olgu olarak değerlendirilir. Bir yönü insanların başkaları hakkında duygu, düşünce ve bunlara ilişkin davranışlardır. Diğer yönü ise ait olduğu grup ve toplumun tarihsel geçmişi ve buna bağlı olan eylemleri oluşturmaktadır. Ayrıca önyargı her çeşit gerçek bilgi ve değerlendirmelerden yoksun olarak üretilen olumsuz tutumlardır (Güney, 2020, s.14-15).

Gruplar arası ayrımcılık, önyargıdan daha karmaşık bir yapıya sahiptir ancak birbirleriyle açıkça ilişkilidir. Ayrımcılık, azınlık grubun baskın gruba göre yaşam şansları ve seçimlerinin sınırlandırılması olarak tanımlanabilir (Pettigrew, 2008).

2.1.3. Göçmen/Mülteci Karşıtı Tutumlarının Belirleyicileri

Göçmenleri kabul eden toplumların üyelerinin ulusal kimliği nasıl yorumladıkları ve ulusal bağlılıklarının aldığı biçim, göçmenlere karşı tutumların belirlenmesinde önemli rol oynar. Bazı bireyler, ulusal kimliğin belirli bir ülkede doğmaktan (veya uzun süre orada yaşamaktan), ortak bir etnik mirastan ve ülkenin baskın dinini uygulamaktan kaynaklandığına inanan yerli yanlısı algılara sahiptir. Bazı bireyler ise ulusal kimliği sivil/kültürel algılarla ele alır ve ulusal kimliğin, ülkenin yasalarına ve kurumlarına kişisel bağlılığın yanı sıra o ülkenin ulusal grubuna ait olma duygusuna dayandığına inanır. Ulusal kimliğin bu farklı biçimleri, göçmenlere karşı farklı tutumlarla ilişkilidir; yerli yanlısı algılara sahip olanlar, göçmenlere karşı daha olumsuz tutumlar sergilerler (Esses vd., 2005; Esses, Hamilton ve Gaucher, 2017).

İdeolojik iklim, siyasi söylemler ve göçmenlik konularıyla ilgili medya haberleri ile bir ülkenin göçmenlikle ilgili politikaları ve uygulamaları, göçmenlere yönelik önyargıları etkileyebilir. Siyasi elitler semboller, kelimeler ve hatta yasalar kullanarak halkın ulusal meselelere karşı duygusal tepkilerini etkileyip sosyal sorunların sorumluluğunu başkalarına yükleyebilir. Siyasi elitler, çeşitli semboller kullanarak göçmenlere yönelik tehdit algısını artırabilmekte ve kısıtlayıcı göçmenlik politikalarını destek bulmak için kullanabilmektedir. Bu politikalar yürürlüğe girdikten sonra, toplum içinde göçmenlere olumsuz özellikler atfedilerek kısıtlayıcı politikalara daha fazla destek toplanmakta ve bu politikaların haklı gösterilmesine neden olmaktadır (Esses, 2021).

Göçmenlere yönelik önyargının belirleyicisi olan diğer bir değişken kişilik boyutlarıdır. Kişilik açısından uyumluluk ve deneyime açıklık, göçmenlere karşı daha olumlu tutumların belirleyicileri olduğunu gösteren kanıtlar varken, nevrotiklik daha olumsuz tutumların önemli bir belirleyicisidir (Gallego ve Pardos-Prada, 2014; Hodson ve Dhont, 2015).

Göçmenlere yönelik önyargının nedenlerinden biri de olarak algılanan tehdit ve rekabet algıları ekonomi, kültür, güvenlik ve emniyet konuları ile demografik tehdit ve rekabet gibi çeşitli alanlarda kendini gösterebilmektedir. Kendi grubunun ve ülkesinin ekonomik durumuna ilişkin algılar, göçmenleri kabul eden toplulukların üyeleri arasında göçmenlere yönelik tutumların güçlü belirleyicileridir (Fussell, 2014). Benzer şekilde göçmenleri kabul eden topluluk üyelerinin, göçmenlerin işleri ve diğer ekonomik kaynaklarını ellerinden aldığı inancı, göçmenlere yönelik tutumları olumsuz yönde etkilemektedir (Berg, 2015; Esipova vd., 2015; Esses vd., 2010b). Algılanan kültürel

tehdit, göçmenlerin ulusal kültürü domine ederek kabul eden toplumun kültürünü zayıflatacağı ve ulusal değerleri aşındıracağı inancına dayanmaktadır (Esses vd., 2010). Bir göçmen grubunun kültürü ve normları, kabul eden toplumun kültür ve normlarından ne kadar farklı veya yabancı ise, kültürel tehdidin ortaya çıkma olasılığının o denli yüksek olduğu görülmüştür. Algılanan kültürel tehdit, göçmenlere karşı olumsuz tutumlara yol açmaktadır (Papademetrious ve Banulescu-Bogdan, 2016).

Göçmenlere karşı tutumların belirlenmesinde duyguların önemli bir rolü vardır. Empati (başkalarına ve onların deneyimlerine ilgi) tutumların belirlenmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Finlay ve Stephan, 2000; Miklikowska, 2018; Pettigrew ve Tropp, 2005). Kaliteli temas, ilgisizliği azaltarak göçmenlere karşı daha olumlu tutumların oluşmasını sağlamaktadır. Kaygı, öfke, korku ve hor görme gibi duygular, göçmenlere karşı önyargıda önemli aracılık etmektedir (Gadarian ve Albertson, 2014; Landmann, 2019).

2.1.4. Çocuklarda Önyargı ve Tutum Gelişimi

İlkokul dönemi gruplar arası yönelimlerin gelişimi için kritik bir öneme sahiptir. Irksal kalıp yargılar ve önyargılar ilkokulun erken dönemlerinde ortaya çıkmaya başlar ve çocuklar büyüdükçe izlenim oluşturma ve sosyal yargılarda bulunmada irksal bilgilere daha sık ve güçlü bir şekilde başvururlar (Aboud, 1988). Çocuklar, kalıp yargıları ve önyargıları öğrenirken ebeveynin etkisinin yanı sıra diğer çocuklar –özellikle akranları- ve ev dışındaki diğer yetişkinlerin etkisi de önemli bir yere sahiptir (Aboud ve Amato, 2001). Bunlardan dolayı okul ortamı çocuklar için belirgin ve önemli bir sosyal dünya oluşturmakta ve okul ortamında yapılan müdahaleler çocukların yaşamlarının ilerleyen dönemlerindeki gruplar arası ilişkileri üzerinde derin bir etkiye sahip olabilmektedir.

Gruplar arası önyargılar gelişimin erken aşamalarında belirginleşir ve orta çocukluk döneminde artmaya başlar. Çocukların perspektif alma, zihin teorisi anlayışı ve kişi algısı 5-11 yaşları arasında önemli ölçüde gelişmekte ve bu süreçte çocuklar başkalarının zihinsel durumları, niyetleri, inançları ve psikolojik özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunmaya başlamaktadır (McKown ve Strambler, 2009).

Giderek artan kanıtlar, çocukların en azından altı yaşına kadar sosyal gruplara karşı örtük önyargı sergilediklerini göstermektedir. Ayrıca 3-4 yaşlarındaki çocuklarda ortaya çıkan ve 7-8 yaşlarında azalmaya başlayan açık önyargının aksine, benlik sunumu

kaygılarından ve sosyal normlardan etkilenmeyen örtük önyargı çocukların gelişimi boyunca nispeten sabit kalmaktadır (Aboud, 1988).

Çocukların önyargılı davranışları, otorite desteği ya da eksikliğine duyarlı bir yapıdadır. 3-7 yaş ile daha büyük çocukların önyargılı veya iç grup yanlılığı davranış göstermelerinde otorite desteği farklı şekillerde etkili olabilmektedir. 3-7 yaş grubunda yer alanlar otorite desteğine bakılmaksızın iç grup yanlılığı gösterebilirken; daha büyük yaştaki çocuklar otorite desteğine ya da eksikliğine dikkat ederek önyargı oluştururlar. Daha büyük yaştaki çocuklar önyargı oluştururken otoritenin temas desteğine daha duyarlıdır (Patterson ve Bigler, 2006).

Orta çocukluk döneminden itibaren çocuklar bireysel özelliklere daha fazla dikkat ederler ve birden fazla grubun üyeleri arasındaki benzerlikleri fark etmeye başlarlar. Erken ergenlik, kimlik gelişiminde kritik bir aşamadır; ergenler farklı hedefler, değerler ve inançları deneyimleyerek öz-algılarını keşfederler. Ayrıca ergenler akran referans grupları arasında gözlemledikleri normları takip etmeye daha yatkındırlar ve önyargıyı daha çok okul ortamında gruplar içinde oluşturmakta ve öğrenmektedir. Akran önyargı normları, bireysel önyargıları etkilemektedir; önyargı düzeyi düşük arkadaş gruplarındaki ergenler zamanla önyargılarını azaltırken, önyargı düzeyi yüksek gruplardaki ergenler daha önyargılı hale gelmektedir. Ayrıca ergenler, sınıf arkadaşları arasında en baskın olarak algıladıkları normu kullanarak dış gruba karşı tutumlarını düzenlemektedirler (Hjerm,Eger ve Danell, 2018; Ülger, Dette-Hagenmeyer, Reichle ve Gaertner, 2018; Varadi, Barna ve Nemeth, 2021).

Bireyler tutumlarını ve başkalarının davranışlarına ilişkin çıkarımlarını daha çok sözel olmayan davranışları ve örtük tutumlarıyla oluşturmaktadır. Örtük tutumlar, çok çeşitli ince ve sözel olmayan önyargılı davranışları öngörür ve başkalarının bizi nasıl algıladığını etkiler. Çocukların tutumları önemli ölçüde erken sosyalleşme deneyimlerine bağlıdır ve önemli yetişkinler tarafından etkilenmektedir (Dovidio, Kawakami ve Gaertner, 2002).

Gelişimsel gruplar arası teoriye göre yetişkinler çocukların tutumların şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Çocukların tutumları yalnızca yetişkinler tarafından sergilenen açık davranışlar temelinde değil, aynı zamanda yetişkinlerin ince, sözel olmayan davranışlarının bir fonksiyonu olarak da oluşabilir. Sözel olmayan davranışlarının, çocukların açık tutumlarını tahmin etmede sözel davranışlardan daha etkili olabilmektedir. Dış grup üyelerine yönelik sözel olmayan davranışların büyük ölçüde örtük gruplar arası tutumların bir fonksiyonu olduğu ölçüde, önemli yetişkinlerin

örtük tutumlarının çocukların önyargılarıyla nasıl ilişkili olduğunu araştırmak birincil öneme sahiptir (Bigler ve Liben, 2007).

2.1.5. Önyargı ve Kültürleşme Uyumu Arasındaki İlişkiler

Göçmenler yeni bir ülkeye geldiklerinde kendi kültürel kimliklerini ve özelliklerini korumanın ve ev sahibi toplumla ilişkilerini sürdürmenin değerli olup olmadığına ilişkin tutumlar oluştururlar ve bazı kültürleşme stratejileri benimserler. Asimilasyon stratejisinde, birey kendi kültüründen vazgeçerek ev sahibi kültürünü benimser. Entegrasyon stratejisinde ev sahibinin kültürün yönlerini benimserken kendi kültürün yönlerini de sürdürme arzusunun devam ettirir. Ayrılma stratejisinde kendi kültürünü devam ettirme ve ev sahibi kültürden uzak kalmayı tercih eder. Marjinalleşme stratejisinde ne ev sahibinin ne de kendi kültürünü devam ettirmek ister (Zagefka ve Brown, 2002).

Ev sahibi toplumun tercih ettiği kültürleşme stratejinin ve göçmenlerin sahip olduğunu düşündükleri stratejinin her ikisinin de gruplar arası ilişkiler üzerinde etkileri vardır. Ev sahibi toplum üyeleri arasında göçmenlerin asimile olmak ya da ayrılmak yerine entegre olmalarının tercih edilmesi daha düşük önyargı ile ilişkilidir. Ayrıca ev sahibi toplum üyeleri asimile olmak veya entegre olmak istediklerine inandıkları göçmenleri, ayrılmayı ve marjinalleşmeyi tercih edeceklerini düşündükleri göçmenlere tercih etmektedir. Ev sahibi toplum ile göçmen toplum tarafından tercih edilen stratejiler arasındaki uyum gruplar arası ilişkileri etkilemektedir. Yerleşik durumdaki bireyin kültürleşme stratejisi ile algılanan göçmen stratejisinin entegrasyon veya asimilasyon olduğu durumlarda gruplar arası ilişkiler uyumludur ve karşılıklı olarak olumlu etnik tutum ve davranışlar sergilemektedir. Yerleşik durumdaki bireyin stratejisi ile algılanan göçmen stratejisi arasında kısmi benzerlik olduğunda -ev sahibi asimilasyon tercih ederken göçmenlerin entegrasyonu tercih ettiğini algıladığında- ilişkiler sorunlu olacak ve olumsuz gruplar arası tutum ve davranışlar görülecektir (Zagefka ve Brown, 2002).

2.2. Sosyal Temas Kuramı

Toplum içinde var olan gruplar arasındaki sosyal ilişkileri düzenlemek ve geliştirmek için sosyal temasın olması gerektiğini öne süren sosyal temas, gruplar arası önyargıları azaltmakta ve gruplar arası tutumların daha olumlu bir düzeye getirebilmektedir. Alanyazında sosyal temas yaklaşımı ile ilgili araştırmalar

incelendiğinde öncü çalışmaların ikinci dünya savaşı sonrası çalışmalarla başladığı görülmüş ve sosyal bilimciler sosyal temas ile ilgili kuramsal bilgileri tanımlamaya başlamışlardır. Allport'un (1954) sosyal temas kuramı (Pettigrew, 1998), Pettigrew'in (1998) gruplar arası temas kuramı, Wright ve arkadaşlarının yayımlı temas kuramı ve Turner, Crisp ve Lambert'in (2007) hayali temas kuramı ile ileri bir düzeye gelmiştir.

2.2.1. Allport'un Sosyal Temas Kuramı

Allport'a (1954) göre dış gruptaki üyelere ilişkin önyargıyı azaltmada sosyal temas önemli bir etkiye sahiptir. Allport (1954) sosyal temasın olumlu etkilerinin oluşabilmesi için dört temel koşulun olması gerektiğini öne sürmektir. Bunlar eşit grup statüsü, ortak amaca sahip olma, gruplar arası işbirliğine dayalı ilişki ve otorite desteği olarak ifade edilmektedir (akt. Pettigrew, 1998).

İlk koşul olan eşit statü sosyal temas öncesi ve sürecinde önemli bir yere sahiptir. Eşit statü tanımlaması zor ve farklı şekillerde kullanılmasına rağmen birçok araştırmacı Allport'un görüşünü desteklemektedir (akt. Pettigrew, 1998). Grupların toplum içinde eşit statü beklentileri ve algıları önemlidir. Ayrıca eşit statü sosyo-ekonomik düzeyinin yanı sıra karar verme gibi konularda olanaklardan eşit faydalanma durumlarını da kapsamaktadır (Pettigrew ve Tropp, 2011). Sosyal temas sürecinde eşit statünün sağlanması gruplar arası ilişkide önemli bir yere sahiptir. Dış gruptan düşük statü ile biriyle olan temas sonrası olumsuz sonuçlar ortaya çıkmakta ve eşit statüye sahip temaslarda iç grup yanlılık eğilimi düşmektedir (Pettigrew, 1998).

Diğer bir koşul olan grupların ortak amacın olması ve amaç doğrultusunda davranışlarda bulunması sosyal temas açısından önemlidir. Aktif ve amaç odaklı bir çaba, temas yoluyla önyargıyı azaltmada etkilidir. Gruplar, olumsuz tutum ve çatışmalarını bir tarafa bırakarak birlikte ortak amaca ulaşmak için çabalamaktadır. Aynı amaç doğrultusunda iletişim ve ilişki içinde bulunan grupların birbirlerine karşı önyargıları ve olumsuz tutumları değişime uğramaktadır.

Üçüncü koşul olan gruplar arası ilişkide işbirliğine vurgu yapılmaktadır. Grupların ortak amaçlara ulaşmak için, gruplar arası rekabet olmadan birbirleriyle uyumlu ve bağlı çabalar olması gerekmektedir. Grup üyeleri birbirlerini tanıma adına bilgilere sahip olmak için uygun ortamda yer almaktadır. Ortak amaç doğrultusunda işbirliği halinde olan gruplar, birbirlerine yönelik olumsuz tutumlar azalmakta ve olumlu tutumlar kazanmaktadır. Yapılan araştırmalar okullardaki işbirliğine dayalı grupların ve yapısal

yöntemlerin ortak amaçlar için çaba sarf etmelerini sağlamadığı bulunmuştur (Pettigrew, 1998). Gruplar arası işbirliği, okul ortamında olumlu sonuçların ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır.

Dördüncü koşul otorite desteğinde bireyin dış grubunda yer alan bireyi veya grubu kabul etmeye yönelik otorite desteğinin varlığının bulunmasıdır. Sosyal olarak desteklenmiş gruplar arası temas, kabul edilmeye daha fazla hazırdır ve daha fazla olumlu etkilere sahiptir. Otorite figürleri olarak siyasetçiler, politikacılar ve devlet kurumunun gruplar arası ilişkileri ve iletişimi desteklemeleri ve bu yönde geliştirmeleri adına önlemler alırlar. Yasalar ve kanunların desteği ile gruplar arası temas sağlanmakta ve grupların birbirlerine karşı olan olumsuz tutum, önyargı ve ayrımcı davranışları azalmaktadır. Otoritenin desteği, normların kabul edilmesini kolaylaştırır. Sosyal temasın sağlanması için gerekli olan koşulların sağlanması ile gruplar arasında sosyal ilişkiler olumlu yönde sağlanmış olur ve olumlu tutum ve davranışların sıklığı ve niteliği artarken; olumsuz tutum ve davranışların sıklığında azalma gerçekleşmiş olur (Pettigrew, 1998).

Temas etkilerinin uzun sürmediği ve temas etkilerinin dış grubun diğer üyelerine iyi bir şekilde genelleştirilmediği görülmüştür (S. W. Cook, 1978; akt. Binder vd., 2009). Bu genelleme sorununu Allport'un (1954) optimal temas koşulları oluşturulurken grup üyeliklerinin bir miktar belirginliğinin korunması yoluyla aşılabacağı öne sürülmektedir. Bu şekilde belirli dış grup bireylerine yönelik herhangi bir olumlu tutum değişikliği, bir bütün olarak dış gruba daha kolay genellenebilmektedir. Karşılaşılan belirli dış grup üyeleri kendi gruplarının tipik temsilcileri olarak algılandıkça dış gruba yönelik olumlu tutumlar güçlenmektedir (Binder vd., 2009).

Alanyazında etnik çoğunluk ile etnik azınlık grupları arasındaki ilişkiler, hem sosyal politika alanında hem de akademik araştırmalarda yoğun bir ilgi görmüştür. Devletler genellikle çeşitli politika girişimleri ile gruplar arasındaki gerilimleri ve çatışmaları azaltmaya yönelik çeşitli çözümler denemişlerdir. Sosyal psikolojide Allport'un (1954) temas hipotezine dayalı gruplar arası temasla ilgili modeller geliştirilmiştir. Allport'un temas ile ilgili ortaya attığı koşullar, özellikle kurumsal destek ile eşit statü gerçekleşiyorsa ve işbirliği içeriyorsa ve yakın ilişkilerin gelişmesine izin veriyorsa önyargıyı azaltmada etkilidir (Brown ve Hewstone, 2005; Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2006).

2.2.2. Gruplar Arası Temas Yaklaşımı ile İlgili Güncel Yaklaşımlar

Allport'un sosyal temas ile ilgili görüşleri alanyazında çeşitli araştırmaların bulgularıyla destek görmüştür. Allport'un sosyal temas ile ilgili öne sürdüğü koşulları barındırmayan bazı çalışmalarda gruplar arasında düşmanlık ve ayrımcılık gibi olumsuz tutumların sergilendiği görülmüştür (Brooks, 1975; akt. Pettigrew, 1998). Diğer yandan Allport'un öne sürdüğü koşulların eksikliğine rağmen sosyal temasın olumlu etkilerinden bahsedilen çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalarda mülteci ve göçmen olan öğrencilere diğer ırktan olan öğrencilerin ve çalışma hayatında farklı ırktan bir bireyle temas eden diğer grupların daha olumlu tutumlar sergiledikleri görülmüştür (Pettigrew, 1998).

Allport'un (1954) sosyal temas ile önyargıyı azaltmada öne sürdüğü koşulların olmaması durumunda da temasın olumlu sonuçlar verdiği saptanmış ve bunun nedenleri ile ilgili çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşlerden biri de Pettigrew'in (1998) sosyal temas ile ilgili açıklamalarıdır. Pettigrew (1998) Allport'un (1954) sosyal temas ile ilgili görüşlerine ilişkin bazı problemler öne sürmüş ve Allport'un öne sürdüğü koşulların fazlalığından kaynaklanan karışıklık, temas sürecine ilişkin belirsizlik (temasın nasıl ve neden gerçekleştiği ile ilgili sorular) ve genelleme etkisinin net olmaması ile ilgili eleştirilerde bulunmuştur. Pettigrew (1998), koşulların fazlalığından kaynaklanan karışıklıklar, zamanla yeni eklenen yeni koşullardan kaynaklandığını öne sürmüştür. Sosyal temasın olumlu etkileri için grupların ortak dili konuşması, grup üyelerinin temasa geçmede gönüllü ve istekli oluşu ve sosyal temas için uygun ekonomik şartların uygun olması ile beraber gelen koşullardan hangilerinin önyargıyı azaltmada ve değiştirmede etkili olacağı net değildir. Ayrıca birçok faktör temel olarak temas için gerekli olmasa da öne sürülmesinin nedeni hangi koşulların aracı değişken olduğu ile ilgili netliğin olmadığı öne sürülmüştür (Pettigrew, 1998). Allport'un öne sürdüğü sosyal temas ile ilgili görüşlerinde temasın temelinde yatan süreçlerle ilgili net bilgiler yer almamaktadır. Sosyal temas ile önyargının değişimi vurgulanmakta ancak temas sürecine yönelik bilgiler eksik kalmaktadır. Bunların yanı sıra sosyal temasın etkilerinin, var olan durumların ötesinde nasıl geliştirileceği ile ilgili görüşler yer almamaktadır ve önyargı değişim mekanizmasının kalıcılığı ile ilgili eksiklikler göze çarpmaktadır. Tüm bilgiler ve eleştiriler doğrultusunda Pettigrew (1998) temas süreci ve geliştirme ile ilgili kuramsal bilgiler ile daha kapsayıcı bir yaklaşım olan "Gruplar Arası Temas" Kuramını öne sürmüştür.

2.2.3. Pettigrew'in (1998) Gruplar Arası Temas Yaklaşımı

Allport'un (1954) temas ile ilgili görüşlerinde önemli eksikliklerden biri olan temas sürecini detaylı olarak netleştirmemesidir. Gruplar arası temas, süreç içerisinde dış grup hakkında bilgi edinme, davranış değişikliği, duygusal bağların oluşturulması ve iç gruba dair iç görüş kazanımı olarak ifade edilmiştir. Dış grup hakkında bilgi edinme aşaması gruplar arası temas sürecin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Davranış değişikliği aşamasında davranıştan çıkarımla tutumun şekillenmesi ile ilgili araştırmalar göz önüne alındığında (Festinger'in bilişsel çelişki kuramı, 1962; Bern'in kendini algılama kuramı, 1972) bireyin sosyal temas ile ilişkili bir davranış sergilediğinde kendisiyle tutarlı olma adına tutumunu daha olumlu olarak değerlendirebileceği vurgulanmaktadır. Duygusal bağların oluşum aşamasında gruplar arası ilişkinin ilk kez yaşanması ile ilişkili yaşanan endişe ve kaygının süreç içerisinde sosyal temas ile azaltılması hedeflenmektedir. Gruplar arası temas kaygı ve endişeye neden olduğu gibi sonrasında empatiye dayalı bir ortam hazırlanmasını sağlamaktadır (Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp; 2008). Son aşama olarak iç gruba yönelik içgörü kazanımı aşamasında birey dış gruba olan sosyal temas süreci ile elde ettiği farklı bakış açılarıyla ve diğer grubun kültürel yapıları ile ilgili bilgi edinme süreci ile beraber kişinin kendi grubunun yargılarını ve dünya görüşlerini değerlendirmesi için fırsat vermektedir (Pettigrew, 1998).

Pettigrew'in öne sürdüğü gruplar arası temasın getirmiş olduğu önemli katkılardan biri de gruplar arası olumlu etkileşimlerin genellemesidir. Bu genellemeleri; farklı durumlara genelleme, bir dış grubu üyesinden çıkarımla aynı dış grup üyelerine genelleme ve bir dış grubu esas alarak diğer dış gruplara genelleme olmak üzere üç başlık altında ele alınabilir (Pettigrew, 1998).

2.2.3.1. Gruplar Arası Temas Aracılığıyla Dört Değişim Süreci

Pettigrew (1998) sosyal temas ile değişimi sağlayan, tutum değişimine aracılık eden ve birbirleriyle ilişkili dört süreci öne sürmüştür. Bunlar dış grup hakkında bilgilenme, davranış değişikliği, duygusal bağlar oluşturma ve grup içi yeniden değerlendirmedir.

Dış Grup Hakkında Bilgilenme: Dış grup hakkında yeni bilgiler, olumsuz izlenimlerini veya olumsuz bakış açılarını düzeltmekte ve böylece önyargıyı düşürmektedir. Diğer dış grup ile sosyal temas sonucunda yeni bilgiler edinilmesi, dış grubu daha az korkutucu, grup üyelerine karşı daha az cezalandırıcı tutum ve daha az

önyargılı yaklaşımı sağlamaktadır. Dış grup üyeleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olan birey, dış gruba yönelik olumsuz tutumları azalmakta ve kalır yargıları değişime uğramaktadır (Pettigrew, 1998).

Dış grup hakkında yeni bilgi, tutumları değiştirebilmektedir. Dış grup ile sosyal temas, dış grup ve kültürler hakkında yeni bilgiler öğrenmekte ve bu durum dış grup üyelerine karşı daha fazla olumlu tutum sahibi olmasını sağlamaktadır ve kalıp yargıların değişimine katkı sunmaktadır. "Cehalet önyargıyı geliştirir veya teşvik eder" sözü gibi dış grup hakkında yetersiz bilgi, dış grup üyelerine karşı önyargılı tutum sergilemesine neden olmaktadır (Stephan ve Stephan, 1984; akt. Pettigrew, 1998).

Davranış Değişikliği: Gruplar arası temas sonucunda bireyde dış gruba yönelik davranış değişimi yaşanmaktadır. Davranış değişikliği de tutum değişimin öngörücü bir habercisidir. Yeni durumlar, yeni beklentilere uymayı gerektirir. Beklentiler, dış grup üyelerinin kabulünü içerirse, davranış tutum değişikliği oluşum potansiyelini taşır. Eski önyargılarımız ile yeni davranış arasındaki uyumsuzluğu tutumlarımızı revize ederek çözebiliriz. Davranışsal süreç çeşitli yöntemlerle oluşan ve tekrarlanan temaslardan faydalanır. Bu tekrarlar gruplar arası karşılaşmalarını rahat ve uygun bir şekilde gerçekleştirmesini sağlar ve grupların birbirlerinden hoşnutluk düzeylerini artırır (Pettigrew, 1998).

Duygusal Bağ Oluşturma: Gruplar arası temas için duygu önemli bir yere sahiptir. Grupların ilk karşılaşmalarında yaygın olarak kaygı yaşanılır ve olumsuz tepkiler kendini gösterir. Bu türden kaygılar, bireylerde gruplar arası önyargı olmadığı durumlar ve etkileşimlerinde oluşabilir. Kötü ve olumsuz yaşantılar artış göstermesine rağmen, devamlı ve sürekli temas kaygıyı genellikle azaltır (Pettigrew, 1998).

Optimal temas tarafından oluşturulan olumlu duygular, gruplar arası temas etkilerinde aracılık eder. Bu kısımda empati büyük rol oynar. Gruplar arası temas, her iki grubun -hem azınlık hem çoğunluk- gruplar arası rol alma yeteneğini geliştirmiştir. Damgalanmış bir dış grup üyesine (AIDS'li bir genç kadın, evsiz bir adam veya hüküm giymiş bir katil) yönelik empati, tüm grup üyelerine yönelik tutumları geliştirebilir. Dış gruptan arkadaşlara sahip olma, dış gruba karşı sempati ve olumlu duyguların oluşumunu sağlar ve duygusal önyargıyı azaltıcı etkiye sahiptir (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp, 1997).

İç Grup Tekrar Değerlendirme: Optimal gruplar arası temas, dış grup yanı sıra iç grup hakkında da içgörü sağlar. Birey temas süreci ve sonrasında, grup içi normların ve geleneklerin, sosyal dünyayı yönetmede tek yol ve yöntem olmadığı ile ilgili farkındalık

kazanır. Bu yeni bakış açısı hem iç grup hakkında görüşlerinizi yeniden şekillendirir hem de dış grup hakkında olumsuz görüşlerin –ötekileştirici görüşler, köylü, taşralı söylemler- değişmesini sağlar (Pettigrew, 1997).

2.2.3.2. Genelleştirme

Durumlar Arası Genelleştirme: 2. Dünya Savaşı sonrası yapılan çalışmalarda, Afrika kökenli bireylerle birlikte savaşan beyazların tutumlarında ciddi gelişmelerin olduğu bulunmuştur. Yaşamın bazı alanlara ayrımcı tutumlar devam ederken (askeri ürün satan mağazalar), bazı erken çalışmalarda sınırlı olsa dahi durumlar arası genelleştirmeden bahsedilmektedir (Pettigrew, 1997). Tekrarlanan optimal durumların etkisi, rakip durumundaki grupların tutumlarını değiştirmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrası ABD ordusunda ırklar arası optimal durumların varlığı, askeri işler ve görevlerde ayrımın kaldırılmasını sağlamıştır (Pettigrew, 1998).

Dış Grupta Yer Alan Bireyden Dış Gruba Genelleştirme: Brown ve Turner (1981) kişiler arası ve gruplar arası olguların genelleştirme etkisini sorgulamış ve dış gruptan bir üyenin tanınmasının (kişiler arası) dış gruba yönelik tutumu (gruplar arası) değiştirip değiştirmeyeceğini araştırmışlardır. Daha sonra bu bakış açısından yola çıkılarak Hewstone ve Brown (1986) grup üyesinin belirgin (dış grup üyesinin çeşitli özellikler açısından grubunu temsil ettiği izlenimi) olduğu zaman, temas etkilerinin dış gruba yönelik genelleştirmeyi kuramsal bir yapı kazandırmıştır. Grup belirginliği net olmadığında temas kişiler arası düzeyde kalmakta ve gruplar arası sonucu doğurmamaktadır. Etkileşim halinde bulunanlar, bir diğerini diğer grubun temsilcisi olarak gördüklerinde temas gruplar arası bir olgu haline gelebilmektedir. Birey, grubun tipik bir üyesi olduğunda, grup belirginliği özelliği, kalıp yargı değişikliğinin en iyi genelleştirme yöntemlerinden biri olmaktadır (Pettigrew, 1998).

Gerçek grubun tipik üyeleri birçok açıdan farklıdır ancak benzer ilgi alanlarına ve statüye sahip bireyler benzerlik ilkesi doğrultusunda etkileşim halinde olurlar. Temas halinde olan farklı gruplardan bireyler, benzer ilgi ve değerlere sahip olurlar. İç grupla benzer ilgi ve değerlere sahip olan dış grup üyeleri, o grubu temsil etmemekte veya grup belirginliğini sağlamamaktadır (Bryne, 1971; akt. Pettigrew, 1998). Bu nedenle belirgin kategorizasyon yerine kategorisizleştirme stratejisi öne sürülmüş ve grup belirginliğin az olduğu durumlarda gruplar arası temasın daha çok etkili olduğu görülmüştür (Pettigrew, 1998). Gruplar arasındaki gerçek farklılıklar göz önüne alındığında, gruplar arası temas

olma ihtimali en yüksek olanlar, tipik olmayan grup üyeleridir. Katılımcılar grubun tipik üyeleri olduğunda sosyal temas en iyi genelleştirme özelliğine sahip olmaktadır. Böylece gruplar arası temasa giren bireyler, değişimleri kendi gruplarına genelleştirmeyi en az uygulama olasılığı en düşük olanlardır.

O halde etkili temas nasıl gerçekleşir? İlki benzerlik ilkesi olgunun tamamı değildir. Durkheim'e (1960) göre benzerlik (mekanik dayanışma/birliktelik) sosyal bağın sadece bir formudur. Toplum, karşılıklı roller –ebeveyn, çocuk, memur, müşteri– arasındaki bağlar olmaksızın var olamaz. Böyle farklılıklar (organik dayanışma) sosyal bağ içinde önemlidir ve modern toplumlarda yaygın olarak farklı insanlar arasında temasın gerçekleşmesini sağlamada önemli rol oynar. Ayrıca bazı koşullar altında optimal temas atipik grup üyeleri olduğunda dahi olumlu değişimleri genelleştirmeyi sağlayabilmektedir (akt. Pettigrew, 1998).

Grup kategorilerin sırası gruplar arası temas sürecinde önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar görüldüğü gibi çelişkili olsa dahi ardışık olarak gerçekleştiğinde her iki strateji de mümkündür. Gruplar arası temas başlangıcında grup kategorilerin belirginliğin azaltılması önemli bir yere sahiptir. Kurulduktan sonra etkilerin gruplar arası düzeyde genelleştirmesi için grup kategorilerin belirginleşmesi gerekmektedir (Pettigrew, 1998).

Bir Dış Gruptan Diğer Dış Gruba Doğrudan Genelleştirme: Bu genelleştirme türü, diğer genelleştirmeleri varsayar ve alanyazında yapılan araştırmalarda çok az yer kaplamaktadır. Bu genelleştirmeye dayalı çalışmalarda sonuçları istenilen şekilde olmamasına karşın destekleyen birçok araştırma yapılmıştır. İç gruptan bir arkadaşına sahip olmak, diğer birçok türden azınlık grubunu kabul etmesini kolaylaştırmak ve daha olumlu tutumlar sağlamaktadır. Dış gruptan biriyle arkadaşlık kurma, diğer gruplara yönelik önyargının düşmesini sağlamaktadır (Pettigrew, 1997; Pettigrew, 1997).

Geleneksel gruplar arası temas ile ilgili çalışmalara bakıldığında grup üyelerinin doğrudan ve yüz yüze temasın etkileri incelenmiştir. Son yıllarda doğrudan temasın yanı sıra yayılmış temas, dolaylı/temsili temas, hayali temas ve elektronik temas ile ilgili çalışmalar yer almıştır (Aberson, 2015; Dovidio, Love, Schellhaas ve Hewstone, 2017; Lemmer ve Wagner, 2015; Turner, Crisp ve Lamber, 2007; Vezzali vd., 2015).

2.2.3.3. Olumlu Gruplar Arası Temas

Önyargının, kalıp yargılar gibi tutumun bilişsel boyutlarını etkilemesi için, temasın yaşandığı kişinin dış grubu temsil ettiğine dair algılar gerektirmektedir (Aberson,

2015). Arkadaşlıklar aracılığıyla kurulan temaslar genellikle bireyselleştirici bilgiyi öne çıkaran süreçleri kapsar. Yani dış grup üyesi dış grubun bir örneğinden ziyade bir birey olarak görülür. Bu durum önyargının bilişsel boyutlarını değişime karşı duygusal boyutlardan daha dirençli hale getirmektedir. Olumlu temas yaşantıları daha olumlu grup değerlendirmeleri (duygusal) üretmiş, ancak kalıp yargıları onaylamayan davranışlar dış grup için tipik olarak algılandığında yalnızca olumsuz kalıp yargı onayını azaltmıştır (Wolsko, Park, Judd ve Bachelor, 2003). Olumlu temas duygusal önyargıyı basit bir şekilde etkilemekte ve yaşanan olumlu deneyimler dış grup üyelerine yönelik daha cömert duygusal değerlendirmeler yapmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte bilişlerdeki değişiklikler, dış grup üyesinin genel olarak grup üyeleri için tipik olduğu algısını gerektirir. Dış grup üyeleriyle duygusal bağlara odaklanan tanışma ve arkadaşlık temaslarının öncelikle duygusal önyargıyı değiştirmekte ve bilişsel önyargının çoğu olumlu temas deneyiminin ardından değişime nispeten dirençli kalmaktadır (Aberson, 2015). Ayrıca grup dışı tanıdık arkadaş ve arkadaş sayısı açısından olumlu temasın önyargının duygusal boyutunu öngörmekte ancak bilişsel boyutu karşı yeterince etkili olamamaktadır (Tropp ve Pettigrew, 2005).

2.2.3.4. Olumsuz Gruplar Arası Temas

Olumsuz temas, bir dış grup üyesi tarafından küçümsenme, korkutulma veya hakarete uğrama gibi deneyimler olarak tanımlanmaktadır. Yapılan birçok çalışma olumsuz temas deneyimleri ile önyargının duygusal boyutları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bu çalışmalarda olumsuz temas deneyimlerinin dış gruplara karşı daha az olumlu duygusal tepkilerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca olumsuz temas deneyimleri dış gruba yönelik önyargının bilişsel boyutlarıyla da ilişkilidir (Corenblum ve Stephan, 2001).

2.2.3.5. Olumlu/Olumsuz Gruplar Arası Temas ile Önyargının Duygusal/Bilişsel Boyutları Arasındaki İlişkiler

Olumlu temas deneyimleri, olumsuz kalıp yargıları etkilemezken, olumsuz temas deneyimleri daha güçlü olumsuz kalıp yargılarla ilişkilidir (Aberson ve Gaffney, 2009). Önyargının bilişsel boyutlarının, arkadaşlıklar gibi olumlu deneyimlerden ziyade dış grup üyeleriyle yaşanan olumsuz deneyimlerle daha yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Olumsuz temas, grup üyeliklerinin belirginliğini olumlu temastan daha fazla

artırmaktadır. Olumsuz temas deneyimleri, olumlu temas deneyimlerine kıyasla daha tutarlı kalıp yargı algılarına yol açmaktadır. Örneğin Afrikalı Amerikalılara ilişkin yaygın kalıp yargılar arasında saldırganlık ve kibir yer almaktadır. Olumsuz bir karşılaşma (hakarete uğramak, korkutulmak) bu kalıp yargılarla tutarlıdır ve kalıp yargıların onaylanmasını güçlendirir ve gelecekteki gerçekleşecek temasın olumsuz olacağı beklentisini de artırmaktadır (Aberson, 2015).

Grup belirginliği temas-önyargı ilişkisini güçlendirse de bu belirginlik olumsuz temas deneyimleri için daha güçlü görülmektedir. Bir dış grup üyesiyle olumsuz temas, olumlu temasa kıyasla dış grup için daha tipik olarak görülmekte ve dış gruba bir bütün olarak genellenen olumsuz bilişsel değerlendirmelerini teşvik etmektedir. Olumlu temas önyargıları azaltmakta etkili ancak grup üyeliğinin belirginliği yüksek olmadığı durumlarda, olumsuz temas-önyargı ilişkisine kıyasla etkisi daha zayıftır (Aberson, 2015).

2.2.3.6. Gruplar Arası Temas ve Ortak İç Grup Kimliği Modeli

Gruplar arası dahil etme, kişinin diğerlerine yönelik tutumları üzerinde kritik etkilere sahiptir. Sosyal kategorizasyonun ardından bireyler genellikle değerlendirmeler, atıflar, maddi kaynaklar, yardım ve sosyal destek açısından iç grup üyelerini (biz) dış grup üyelerine (onlar) tercih ederler (Gaertner ve Dovidio, 2000). Gruplar arası dahil etme ve dışlamanın doğasını değiştirmek, gruplar arası ilişkiler açısından önemli sonuçları olabilir. Allport (1954) "kapsayıcı çemberler" ile bir kişinin potansiyel iç gruplarının kapsayıcılık açısından hiyerarşik olarak değişebileceğini öne sürer. Kişinin ailesinden mahallesine, şehrine, ulusuna, ırkına ve tüm insanlığa kadar temsil gücü vardır. Allport, ırka dayalı kategorilendirme ve kategori kapsayıcılığı düzeyini ırktan insanlığa kaydırmanın potansiyel değerinin farkına varmıştır (Houlette vd., 2004). Sosyal kategorizasyon yaklaşımına dayalı olarak ortaya sürülen "Ortak İç Grup Kimliği Modeli (Gaertner ve Dovidio, 2000)", iki grubun üyelerinin kendilerini ortak, daha kapsayıcı bir iç grubun üyeleri olarak görmelerine teşvik eden faktörlerin, grup yanlısı önyargılara katkıda bulunan bilişsel ve motivasyonel süreçlerin, eski dış grup üyelerini içerecek şekilde yeniden yönlendirilmesini sağlayarak gruplar arası önyargıyı azalttığını öne sürmektedir. Ortak bir kimliğin oluşması, grupların etnik kimliklerinden vazgeçmelerini gerektirmez. Üyelerin kendilerini hem alt grup hem de üst grupların aynı anda belirgin olduğu bir "ikili kimliğe" sahip olarak düşünmeleri mümkündür (Houlette vd., 2004).

2.2.4. Yayılmış Temas Kuramı

Yayılmış temas ilk kez Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp (1997) tarafından tanımlanmıştır. Gruplar arası önyargıyı azaltmak için dış gruptan bir üye ile gerçek temasın kurulması gerekliklerden biri olarak çalışmalarda belirtilmiştir. Gruplar arası temas için dış grup üyesinden biriyle gerçek bir temas yaşantısı bazı durumlarda gerçekleşmemektedir. Bu kurama göre iç gruptan bir üyenin dış gruptan bir üye ile yakın ve olumlu bir ilişkisinin bilinmesi gruplar arası önyargıyı azaltacağı öne sürülmektedir. Yayılmış temas bu soruna çözüm getirmektedir (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp, 1997).

Bu kurama göre iç grup ile dış grup arası sosyal temas bilgisine sahip olmak, dış gruba yönelik olumsuz tutum ve önyargıda değişimi sağlayabilmektedir. Dış gruptan bir üyeye iç gruptan birinin arkadaşlık kurması, dış gruba yönelik daha az olumsuz ve daha olumlu tutumları oluşturmalarını sağlamaktadır. Ayrıca dış grup üyesi ile temas sürecinde endişe problemini de ortadan kaldırmaktadır. Dış grupla gerçek bir sosyal temasın olmadığı durumlarda, iç gruptan bir üyenin dış gruptan birini tanınması önyargıyı ve tutumları değiştirebilmektedir (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp, 1997; Turner ve Crisp, 2010). Dış gruptan arkadaşı olan bir iç grup üyesinin varlığı, dış grup üyelerine yönelik tehdit edici olmayan bir izlenim vermektedir ve dış grupta arkadaşı olan iç grup üye sayısı artıktıkça önyargı düzeyi de azalmaktadır. Dış gruptan bir arkadaşı olan iç grup üyesinin varlığı veya bilinmesi, dış gruba yönelik endişeyi azaltmakta, dış grupla iletişime geçmek için iç grup normlarının uygun olduğu, dış grup normlarının iç grup üyeleri açısından iletişime geçmek adına olumlu olduğu izlenimi ve iç grupla dış grup arasında örtüşen yanlarının ve benzerliklerinin olduğu bilgisi vermektedir (Turner, Hewstone, Voci ve Vonofakou, 2008). Ayrıca yayılmış temas doğrudan gruplar arası teması da olumlu yönde etkilemektedir (Dovidio, Love, Schellhaas ve Hewstone, 2017).

Gruplar arası ilişkilerin iyileştirilmesinde yüz yüze gruplar arası temasın etkinliğine rağmen, farklı grupların üyeleri arasında doğrudan temasa dayalı müdahalelerin uygulanması her zaman mümkün değildir. Doğrudan temas bazen gruplar arası ilişkileri bozan ana faktörlerden biri olan gruplar arası kaygıyı uyandırabilir. Ayrıca doğrudan temasa dayalı önyargı azaltma stratejilerinin uygulamaya konulması, pratik veya organizasyonel kısıtlamalar nedeniyle zor olabilir. Yayılmış gruplar arası temas gibi dolaylı temas biçimleri bu sorunların üstesinden gelebilir. Ayrıca yayılmış temas, gerçek

temas fırsatlarının eksik olduğu durumlarda örtük tutumları iyileştirmenin bir yolu olabilir (Vezzali vd, 2015).

Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp (1997) önyargıyı azaltmak için doğrudan temasın gerekli olmadığını öne sürmüştür. Bir veya daha fazla dış grup üyesiyle yakın ilişkisi olan bir grup içi üyesini sadece gözlemlemek veya varlığını bilmek gruplar arası ilişkileri geliştirebilir. Yayılmış temasın özellikle gerçek gruplar arası temas için bir hazırlık stratejisi olarak etkili olabileceği fikri ortaya atılmıştır (Vezzali vd., 2015). Yayılmış temas, gelecekteki gruplar arası etkileşimleri kolaylaştırabilmekte ve gerçek gruplar arası arkadaşlıkların gelişimini teşvik edebilmektedir.

2.2.4.1. Doğrudan ve Yayılmış Temas

Sosyal psikologlara göre gruplar arası temas, gruplar arası ilişkilerin geliştirilmesinde güçlü bir araçtır. Son 50 yılda yapılan kapsamlı çalışmalar, temasın yetişkinler ve çocuklar arasında uyumlu gruplar arası ilişkileri desteklemede ve geliştirmede etkili olduğunu ortaya koymuştur (Pettigrew ve Tropp, 2006). Ayrıca yapılan son araştırmalar temasın örtük önyargıların azaltılmasında önemli rol oynadığını göstermiştir. Bununla beraber temas açık tutumları bilinçli, müzakereci süreçler yoluyla geliştirirken, örtük tutumları büyük ölçüde değerlendirici koşullandırma süreçleri yoluyla değiştirir. Başka bir deyişle olumlu örtük tutumlar, tıpkı bir bireyin gruplar arası arkadaşlarla temasında olduğu gibi olumlu dış grup örneklerine tekrar tekrar maruz kalınmasıyla şekillenir. Temasın, çocukların dolaylı yollardan değerlendirilen tutumlarını geliştirmedeki rolüne ilişkin kanıtlar giderek artmaktadır (Turner, Crisp ve Lambert, 2007).

Yayılmış temas hipotezine göre, grup içi bir arkadaşın dış gruptan bir arkadaşının olduğuna dair basit bir bilgi, gruplar arası tutumları iyileştirmek için yeterli olabilir. Doğrudan temasa benzer şekilde yayılmış temasın da olumlu dış grup örneklerine maruz kalma yoluyla örtük tutumları etkilemektedir. Doğrudan deneyimlerin mevcut olmadığı veya sınırlı olduğu durumlarda, dolaylı deneyimler kişinin değerlendirmelerini oluşturmada faydalı bir bilgi kaynağı olabilir. Hem yetişkinler hem de çocuklar arasında yayılmış temasın açık tutumları daha güçlü bir şekilde iyileştirdiğine dair kanıtlar vardır (Cameron, Rutland, Hossain ve Petley, 2011).

2.2.5. Hayali (Kurgu) Temas Kuramı

Gruplar arası önyargı azaltmada gerçek bir sosyal temasın olmadığı ve bireyin çevresinde dış gruptan arkadaşının olmadığı veya sosyal temasa geçmediği durumlarda bu soruna hayali temas çözüm getirmektedir. Hayali Temas Kuramına göre gruplar arası olumsuz tutum, önyargıyı azaltmak ve ilişkileri geliştirmek için hayali bir temasın etkili olabileceğini öne sürmektedir. Bu kurama göre "dış grup üyesini içeren sosyal bir etkileşimi zihinsel olarak kurgulamak" önyargıyı azaltmada etkili olabilmektedir. Hayali temasa dayalı yapılan çalışmalarda "hayal etme ve olumlu bir temas" içeren dış gruptan bir üye ile sosyal temas durumunu hayal etmeleri istenmektedir. (Turner, Crisp ve Lambert, 2007).

Hayali gruplar arası temas, bir dış grup üyesi veya üyeleriyle sosyal etkileşimin zihinsel simülasyonudur (Crisp ve Turner, 2009). Gruplar arası teması hayal etmek dış gruplara yönelik daha olumlu algılar yaratabilmektedir. Hayali temas hem açık hem örtük tutumları iyileştirir, kalıp yargıları ve gruplar arası kaygıyı azaltır ve bireyin gelecekte temasa geçme niyetini teşvik eder ve geliştirir. Hayali temasın iki temel kullanımı vardır. İlki fiili veya uzun süreli temasın imkansız veya pratik olmadığı durumlarda temasın faydalarına erişmenin bir yoludur. Diğeri ise uygulayıcılar ve politika yapıcılar için bir ön temas aracıdır. Daha kapsamlı müdahalelerden önce bireylere temas kavramını tanıtmamanın bir yoludur. Uzlaşmaya ve önyargıların azaltılmasında ilk adım olarak işe yarayabilir, böylece yayılmış veya gerçek temas müdahaleleri uygulandığında katılanların bunu açık fikirli ve olumlu bir eğilimle yapma olasılığı artacaktır (Crisp ve Turner, 2011).

Hayali temas ile iç grup üyelerinin, dış grup üyeleri hakkındaki tutumları olumlu anlamda değişmekte ve dış gruba yönelik olumlu genelleme eğilimi artmaktadır (Turne, Crisp ve Lambert, 2007). Ayrıca hayali temas ile iç grup üyelerinin ilerleyen zamanlarda dış grup üyesiyle temasa geçme eğilimleri ve dış grup üyesine yardım etme eğilimi artmakta ve gelecekte dış gruptan temasa geçme niyetinde olan üye sayısı artmaktadır (Vezzali vd., 2015). Bunların yanı sıra hayali temas bir dizi dış grup hakkında önyargıyı azaltmakta ve hatta varsayılan bir dış grup üyesi ile temas boyunca bireyin beklentisel fizyolojik tepkilerini de etkilemektedir.

Sadece teması hayal etmek dış gruplara ilişkin daha olumlu algılar yaratabilmektedir (Crisp ve Turner, 2009). Bireyler gruplar arası teması hayal ettiklerinde, gerçek temasta yer alanlara paralel bilinçli süreçlere girmektedir. Hayali

temas sürecinde birey dış grup üyesi hakkında ne öğreneceğini, etkileşim sırasında nasıl hissedeceğini ve bunun dış grup üyesine ve daha genel olarak dış gruba ilişkin algılarını nasıl etkileyeceğini aktif olarak düşünebilir ve yüz yüze temasın etkilerine benzer şekilde dış grup hakkında daha olumlu değerlendirmeler yapmasını sağlayabilir (Crisp ve Turner, 2011).

Hayali temas, temas öncesi bir araç olarak işlev görebilmekte ve dış gruba yönelik tutumları iyileştirebilmektedir. Tutumları iyileştirmenin yanında insanları temas aramaya teşvik etmede, mevcut önyargılarla birlikte olan temas engellerini ortadan kaldırma ve insanları dış gruplarla açık bir zihinle etkileşime girmeye hazırlamada ve gerçek gruplar arası teması başlatmada kritik işlevlere sahiptir (Crisp ve Turner, 2009; Turner ve Crisp, 2011).

Hayali temas, gruplar arası kaygı, gruplar arası etkileşimler sürecinde reddedilme veya ayrımcılık beklentilerinin veya katılımcıların kendilerinin beceriksiz veya saldırgan bir şekilde davranma gibi oluşabilecek korkularına karşı korumaktadır. Bu korkular insanların gruplar arası temastan kaçınmalarına yol açabilmektedir. Bununla beraber bireylerin olumlu bir karşılaşma hayal ederek biraz zaman geçirmeleri, daha sonra etkileşime girdiklerinde kaygı düzeylerinin daha düşük ve tutumlarının daha olumlu olmasını sağlayacaktır. Hayali temas, gelecekteki gruplar arası karşılaşma olasılığına ilişkin kaygıları azaltmaktadır (Turner, Crisp ve Lambert, 2007).

2.2.6. Temsili/Dolaylı Temas Kuramı

Temsili/dolaylı temas bir diğer dolaylı temasın türüdür. Bu temasa göre sosyal öğrenme teorisinin genel ilkeleriyle yayılmış temasın görüşlerini bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Başkasını davranışlarını veya eylemlerini gözlemlemek, bireyin nasıl davranmasıyla ilgili algılarını etkileyebilmekte veya bireyin kişisel bilgisini veya olası davranış repertuarını genişletmektedir. Var olan eğilimleri engelleyebilmekte ya da kısıtlamaktadır. Ayrıca kişilerin yeni bilgi, anlayış ve beceri edinmesinde yardımcı olabilmektedir. TV, radyo ve internet, iç grup üyesinin dış gruplarla ilgili izlenimleri hakkında temel bilgi kaynaklarıdır (Schiappa, Gregg ve Hewes, 2005).

2.2.6.1. Hayali, Yayılmış ve Gerçek Temas Arasındaki İlişkiler

Hayali temas, dolaylı temasın bir şeklidir ve yayılmış temasla birçok ortak noktası vardır. Yayılmış temasa göre bir grup içi üyesinin bir dış grup üyesiyle yakın bir ilişkisi

olduğunu öğrenmek, kişinin dış gruba yönelik tutumlarını dolaylı olarak iyileştirebilmektedir. Alanyazında yapılan çalışmalarda yayılmış temasın, yetişkinler ve çocuklarda olumlu tutumsal iç grup normlarının geliştirilmesi, kendine benzerlik ve kaygının azaltılması yoluyla tutumlar ve dış grup kalıp yargılar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Paolini, Hewstone, Cairns ve Voci, 2004; Turner, Crisp ve Lambert, 2007).

Yayılmış temas, başka bir kişinin dış gruba yönelik olumlu davranışını gözlemlemeyi veya öğrenmeyi içerir. Bu durum korkuları ve engellemeleri azaltır ve aynı davranışı kendi başına gerçekleştirme konusundaki özyeterliliğini artırır. Yayılmış temas özellikle iç grupla yüksek düzeyde özdeşleşen kişiler arasında etkili olabilir. İç grupla yüksek oranda özdeşleşen kişilerin iç grubun özelliklerini ve normlarını benimseme olasılığı yüksektir. Yayılmış temas iç grup norm mekanizması aracılığıyla işlemektedir. Birey diğer iç grup üyelerinin dış gruba nasıl tepki verdiğine odaklanır. İç grup normlarının etkili olduğu ve iç gruba yüksek düzeyde bağlı olan kişiler arasında önyargıyı azalttığı görülmektedir (Turner, Crisp ve Lambert, 2007).

Birlikte yaşamının ilk aşamalarında yüksek ayrımcılık ve temas için çok az fırsat olduğundan hayali temas tutum değişikliğini ve ön temasa geçme niyetini teşvik etmede uygulanabilir bir müdahale olabilir. Sınırların nüfuz ve bazı olumlu etkileşimlerin başlatıldığı durumlarda yayılmış temas, temasın etkisini güçlendirmek için etkili olacaktır. Yayılmış temasın artırılması, daha sonra gruplar arası gerçek temasla ilişkili tüm faydaların yanı sıra olumlu etkileşimlerin artmasını sağlamaktadır.

2.2.7. Elektronik Temas

Elektronik temas, bireyler arasında tanışma veya karşılaşma ihtimali bulunmayan durumlarda temasın olmasını sağlayan bilgisayar aracılığıyla iletişimi kapsamaktadır. Yapılan bazı araştırmalarda elektronik temasın veya internet aracılığıyla temasın optimal temas için özellikle uygun olduğu görülmüştür, çünkü korumalı ve kontrollü bir ortam yaratmakta ve uzun zaman dilimlerinde çok yönlü temas yaşantıları planlanmasını sağlamaktadır. Yapılan deneysel çalışmalarda bilgisayar aracılığıyla gruplar arası temasın dış grup hakkında tutumları değiştirdiği ancak bu etkinin diğer temaslara göre daha düşük kaldığı bulunmuştur (Lemmer ve Wagner, 2015).

İç gruptaki akranın gözünden, bireyler ötekini benliklerine dahil etmeyi daha kolay bulmakta, yabancı bir kültürün içinde olmakla ilgili kaygılarını azaltmakta ve dahil

olmayı destekleyen olumlu akran normları çıkarmaktadır. Dolaylı temas araçlarını televizyon ve hikayeler aracılığıyla yapmak daha etkilidir. Bu yolla oluşturulan temaslar, diğer gruplarla olumlu ilişki normları hakkında bilgi edinmesini sağlar, onaylanmama ve reddedilmeye karşı koruma görevi görür. İç grup akranı aynı zamanda etnik gruplar arası arkadaşlık edinmelerde rol modeli olarak görülebilir ve etnik gruplar arası karşılaşmalarla ilgili kaygı durumlarını azaltmaya yardım edebilir (Castelli, De Amicis ve Sherman, 2007).

Video, televizyon ve medya gibi araçlar dolaylı temas sağlamada yaygın olarak kullanılmaktadır. Televizyon ve videolarda sözlü ve sözsüz yakınlık ve uzaklık ipuçları verilen içeriklere maruz kalan çocuklarda daha olumlu duygular gözlenmiştir. Sözel olmayan davranışlarını izleyen çocuklar, sözel davranışlardan bağımsız olarak daha olumlu tutumlar sergilemiştir. Özellikle okul öncesi çocukların bu tür tutumlarla ilişkili davranışları sergilemesinde örtük tutumların etkisi vardır (Castelli, Dea ve Nesdale, 2008).

2.3. Önyargıları Azaltmak İçin Okul Temelli Programlar

Eğitim ortamında gruplar arası tutumları değiştirmek için kullanılan programları iki gruba ayırabiliriz. Bunlar çok kültürlü müfredat yaklaşımı ve ırkçılık karşıtı yaklaşımlardır.

2.3.1. Çok Kültürlü Müfredat Programı

Sosyalleşme teorisine göre çocuklar tutumlarını aileler ve akranlar aracılığıyla elde ederler. Sosyalleşme teorisinden türetilen çok kültürlü müfredat programları, çocuklara azınlıkların kültür ve yaşam tarzlarının öğretilmesini kapsamaktadır (Sleeter ve Grant, 1994). Çocuklar önyargılı tutumları öğrenebiliyorsa, aynı yöntem veya mekanizmayla olumlu dış grup tutumlarını da öğrenebilecektir. Bu bakış açısı iki varsayıma dayanmaktadır: önyargı cehaletten veya bilgisizlikten kaynaklanır, bu sebeple dış grup hakkında çocukları eğitmek önyargıyı azaltabilir, aynı zamanda çocuklar kamusal davranışlarını kabul edilebilir normlara uyarlayabilecek bir eğilime sahiptir (Turner ve Brown, 2008).

Çok kültürlü materyaller bilişsel uyumsuzluk süreci (Festinger, 1957) yoluyla dış gruba karşı hoşgörü ve saygı normu oluşturulabiliyorsa, tutumlar da davranışlarla uyumla hale gelebilmekte ve daha iyi gruplar arası ilişkileri sağlayabilmektedir. Bunlara rağmen

çok kültürlü müfredat programları önyargıları azaltmakta yeterince başarılı olamamaktadır (Turner ve Brown, 2008). Bu başarısızlık, çok kültürlüğün temel sayılması olan çocukların pasif bilgi alıcılar olduğu fikrinin sorunlu olabileceği bir sorunla ilişkili olabilir. Gerçekte çocuklar kendi gözlemlerine dayalı aktif bir şekilde şemalar oluşturmakta ve bunları günlük hayatında sosyal dünyalarını anlamak ve yorumlamak için kullanmaktadır (Piaget, 1970, akt. Turner ve Brown, 2008). Çocuklara mevcut var olan şemaya tutumla uyuşmayan bilgiler verildiğinde veya sunulduğunda, orijinal tutumu olduğu gibi bırakarak bu bilgileri unutma, çarpıtma veya görmezden gelme eğilimi gösterebilmektedir. Çok kültürlü bilgilerin sunulması, çocukların ortak olarak paylaştığı özelliklerden ziyade iç grup ve dış grup arasındaki farklılıklara odaklanma olasılığını da artırabilmektedir. Çok kültürlü müfredat programları bir grupla ilişkili kalıplaşmış bilgileri önlemekten çok bu duruma katkıda bulunabilir.

2.3.2. Irkçılık Karşıtı Program

Gruplar arası önyargıyı azaltmak için kullanılan bu program türünde çocukların kendilerindeki ve toplumdaki ırkçılığı fark etmeyi ve ırkçılıkla yüzleşip azaltmaları hedeflenmiştir. Irkçılık karşıtı yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu program etkileşime dayalıdır ve önyargı, ayrımcılık ve hoşgörü kavramlarını keşfetmek için grup tartışması ve rol oyunlarını kapsar. Piaget (1970) kişinin tutumlarına meydan okunmasının bilişsel çatışmalara ve bunun da sosyal ilişkilerin daha karmaşık bir şekilde anlaşılmasına yol açacağı öne sürmüştür. Birey önyargılı tutum ve davranışlarıyla yüzleşmek zorunda kaldığında, hissedilen suçluluk dış grup üyelerinin varlığında daha dikkatli olunmasına ve onlara karşı daha olumlu davranılmasına neden olacaktır. Irkçılık karşıtı öğretim programlarında ırk hakkında tartışmalar dış gruba yönelik tutumlarda değişikliğe yol açmaktadır ve bunun sonucunda daha düşük düzeyde önyargı görülmesini sağlamaktadır (Turner ve Brown, 2008).

Irkçılık karşıtı programların etkilerine ilişkin olumsuz sonuçlar alanyazında mevcuttur. Bu tür programların önyargıyı azaltmaktan ziyade artırma potansiyeline sahip olabileceği bildirilmektedir. Bu programlarda iç grubun önyargılı tutumlarına ilişkin içgörü, suçluluktan ziyade kendini beğenmişlik duygularını kişilerde uyandırabilir ve etnik dış gruba yönelik öfke gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir (Turner ve Brown, 2008).

2.3.3. Arkadaşlık Projesi

Bu programda Kent bölgesindeki sığınmacılar ve yerel çocuklar arasında olumlu gruplar arası ilişkileri ve interaktif tartışma yoluyla mevcut tutumlarını sorgulanmasını teşvik etmektedir. Program farklı yaş grupları için tasarlanmış olup araştırmaya dahil olunan grup 9-11 yaş grubudur. Okullarda bulunan yerel öğrenci ve öğretmenlere mültecilerin geldikleri ülkelerdeki kültürleri, yaşam tarzları ve deneyimleri hakkında bir dizi bilgi verilmiştir. Programın hedefi 3 ana başlıkta toplanmıştır. İlk olarak bilgi geliştirme hedefinde mültecinin ne olduğu, sığınmacının ne olduğu, insan eşitliği kavramı, önyargıların, ırkçılığın ve ayrımcılığın anlamı ve kaynakları hakkında bir anlayış sağlanması amaçlanmıştır. İkinci hedef, katılımcıların değerlerini etkilemeyi amaçlamıştır. Bu aşamada katılımcıların açık fikirliliği ve diğerlerine saygı ve mülteciler için empati teşvik edilmiştir. Üçüncü aşamada ise farklı milletlerden insanlar arasındaki benzerlikleri belirleme yeteneği, kendinde ve başkalarında önyargıları, kalıp yargıları ve benmerkezci tutumları tespit etme gibi becerileri geliştirme amaçlanmıştır (Turner ve Brown, 2008).

Program dört dersten oluşmaktadır. Ders 1 olarak "Mülteciyi Tanıyın" başlığı altında beyin fırtınası yöntemiyle öğrencilere bir kişiyi mülteci yapan şeyin ne olduğu sorulur. Öğretmen, bireylerin siyasi görüşleri veya belirli bir sosyal gruba üyelikleri nedeniyle güvenlik korkularından dolayı kaçtıkları vurgular. Daha sonra çeşitli aktivitelerle mülteci ayrımının tahmin edilmesi ve bu tahminlerini nasıl yaptıkları konuşulur. Öğrencilerinin mültecilerle ilgili söylediklerinin kalıp yargı ve önyargı konusunda dersin başında anlatılanlarla uyuşup uyuşmadığı sorulur. Dersin sonunda öğretmen doğru mülteci tanımını yapar. "Mülteciyi Tanıyalım" olarak adlandırılan 2.derste sınıf tartışması yoluyla mültecinin ne olduğunu hatırlamaları istenir. Daha sonra mülteciler ile ilgili şu sorulara cevap yazmaları istenir: "Mülteciler ile sizin ve benim aramdaki tek fark nedir?", "Hangi olay bir insanın kaçmasına ve her şeyi geride bırakmasına neden olabilir?", "Mülteciler kaçışları sırasında ne tür deneyimler yaşayabilir?", Mülteci olsaydınız ve evinizi, ailenizi ve eşyalarınızı geride bırakıp başka bir ülkede yaşamak zorunda kalsaydınız ne hissederdiniz?" ve "Açık fikirli terimi ne anlama gelir? Neden mültecilere karşı önyargılı olmamalıyız ve güler yüzlü olmalıyız?". 3.derste "Nasıl Hissettiriyor?" aşamasında çocuklara küçük gruplar halinde çeşitli senaryolar verilir tartışmaları sağlanır. Şu senaryolar kullanabilir:

- a. Okul yılının ortasında sınıflarına yeni bir öğrenci katılmıştır.
- b. Kendi yaşlarındaki bir çocuk ailesiyle birlikte dilin yabancı olduğu başka bir ülkeye tatile gitmiş ve çocuk bir şekilde diğer aile üyesinden ayrı düşmüştür.
- c. Birisi ailenin geçimini sağlayan kişinin artık bir işi olmadığına dair kötü haberi yeni duymuştur.

Daha sonra öğretmen eşliğinde paylaşım yapılır. "Nasıl Hissettiriyor?" bölümü olan 4.derste gruptan uzakta ve tek başına olan bir kişinin bulunduğu durum aktiviteyle çocuklara sunulur. Daha sonra öğretmen şu soruları çocuklara yöneltir:

- a. Geçen derste tartıştığınız üç durumu düşünerek, yalnız kişi ne gibi benzer duygulara sahip olabilir?
- b. Yalnız ve tek başına olan kişinin durumu ile geçen derste ele alınan üç durum arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar vardır?
- c. Sizce yalnız ve tek başınayı tanımlayan Lego figürlerinin düzenlenmesiyle ne önerilmeye çalışılıyor?
- d. Sizce bu posterin hedef kitlesi kim? Bu posterde insanları mültecilere karşı nasıl bir tutum benimsemeye teşvik ediyor?

Programın kısa vadede mültecilere karşı daha olumlu tutumlar sağladığı ve etkileşimli kültürleşme stratejisini tercih edenlerin sayısında artış olduğu görülmüştür.

2.3.4. Yeşil Çember Programı

Ortak İç Grup Kimliği Modeli ve Allport'un (1954) ırksal uyum umuduyula benzerlik gösteren "Yeşil Çember Programı", çocukların farklı gruplardan bireyleri kavramsal olarak kendi ilgi ve paylaşım çemberlerine dahil etmelerine yardımcı olmak, ortak insanlıklarının takdir edilmesi, farklılıklara saygı duyulmasını teşvik etme gibi amaçları kapsamaktadır. Bu programın amacı, çocukların ilgi çemberlerinin kendilerinden farklı olan (ırk, etnik köken, cinsiyet, beden ölçüsü vb.) ancak aynı insani duyguları paylaşan kişileri de kapsayacak şekilde genişleyebileceğini anlamalarına yardımcı olmaktır. Programın içeriği tasarlanırken gruplar arası farkındalığı, anlayışı ve işbirliğini teşvik etmenin yanı sıra öz saygıyı artırmada amaçlanmıştır. Bir "Yeşil Çember

Kolaylaştırıcısı", her sınıfı oturum başına yaklaşık kırk dakika boyunca, dört haftalık bir süre boyunca üç veya dört kez ziyaret eder (Houlette vd., 2004).

2.4. İlgili Araştırmalar

Cameron, Rutland, Brown ve Douch (2006) yaptıkları çalışmada sosyal temasın mülteci çocuklara yönelik tutumlara etkisini incelemiştir. Araştırma kapsamında İngiltere'de ilkokula giden toplam 253 öğrenciden veri toplanmıştır. Çalışmada öğrenciler, yayılmış temas modelleri olan "ikili kimlik, kategorisizleştirme, ve ortak iç grup kimlik" ile hiçbir uygulamanın yapılmadığı "kontrol" gruplarına yerleştirilmiştir. Yayılmış temas kuramına dayalı olarak yapılan çalışmada öğrencilere mültecilerle ilgili çeşitli fotoğraflar gösterilmiş, yayılmış temasa dayalı dış gruptan bir üyeye yakın arkadaşlık hikayeleri okumaları ve göç etme nedenleri üzerine tartışmaları sağlanmıştır. Araştırma sonucunda yayılmış temasın mültecilere yönelik olumsuz tutumları ve önyargı düzeylerini azaltmada etkili olduğu saptanmıştır. 6-8 yaş aralığında olan çocukların, 9-11 yaş aralığında olan çocuklara göre olumlu dış grup tutumlarına sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca ikili kimliğe dayalı müdahalenin, dış grup tutumlarını geliştirmede en etkili yayılmış temas modeli olduğu görülmüştür.

Pettigrew ve Tropp (2006) tarafından yapılan meta-analiz çalışmasında 38 farklı ülkede (%71'i ABD'de yayımlanan çalışmalar), 1940-2000 yılları arasında yayımlanan 515 araştırma incelenmiştir. Araştırma kapsamında farklı gruplar arasında, gruplar arası temas ile gruplar arası önyargı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan anket ve saha araştırmaları (%71), yarı deneysel (24) ve deneysel (%5) çalışmalar incelenmiştir. Araştırmalarda örneklem grubunun büyük kısmını üniversite öğrencileri veya her iki cinsiyetten yetişkin katılımcılar oluşturmaktadır. Analizler sonucunda gruplar arası temasın önyargıyı azalttığı ve örneklemelerin %94'ünde etkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca bu çalışmada Allport'un (1954) gruplar arası temas için gerekli koşulların olumlu tutumlar sağlama açısından kolaylaştırıcı bir işleve sahip olduğu, bu koşulların birbirleriyle ilişkili olmasının yanı sıra olumlu sonuçlar için zorunlu olmadığı bulunmuştur. Bu koşullar özellikle en fazla cinsel yapı ve fiziksel engelliler gruplarında etkili iken; ırk, cinsiyet ve zihinsel engelliler gruplarında nispeten daha az etkili olduğu saptanmıştır.

Ward ve Masgoret (2006) yaptıkları çalışmada sosyal temas, gruplar arası kaygı ve tehdit algısının göçmenlere yönelik tutumlar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma kapsamında veriler Yeni Zelanda'da yaşayan 500 yetişkin kişiden (238 erkek-

262 kadın) toplanmıştır. Katılımcıların %75'i kendilerini Yeni Zelanda Avrupalı, %9'u Maori ve %4'ü Asyalı olan tanımlamışlardır. Araştırmada “Çokkültürlü İdeoloji Ölçeği”, “Gruplar Arası Kaygı Ölçeği”, “Göçmenlerle Temas Ölçeği”, “Algılanan Gruplar Arası Tehdit Ölçeği” ve “Göçmenlere Karşı Tutumlar Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda temas ile gruplar arası tehdit arasındaki ilişkide gruplar arası kaygının aracılık ettiği; temas ile çokkültürlü ideoloji arasında ve tehdit düzeyi ile göçmenlere karşı olumlu tutum arasında ilişkiler olduğu görülmüştür.

Pettigrew ve Tropp (2008) yaptıkları meta-analiz çalışmasında 54 çalışma üzerinden gruplar arası temas ile ilişkili aracı değişkenleri araştırmışlardır. Araştırma kapsamında gruplar arası sosyal temas ile ilişkili 750'den fazla çalışma detaylı şekilde araştırılmış ve gruplar arası temas ile ilişkili olan önyargı, gruplar arası kaygı, empati ve perspektif alma değişkenleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda gruplar arası temas ile önyargıyı azaltmada bilgi, endişe (kaygı) ve empati aracı değişkenlerin olduğunu bulmuşlardır. Gruplar arası temas ile dış grup hakkında daha fazla bilgiye sahip olunmakta, dış grup hakkında endişe düzeyi azalmakta, dış gruba yönelik empati yönelimini artırmaktadır ve bunlarla beraber dış gruba yönelik önyargı azalmaktadır. Bu meta-analiz çalışmada duygusal değişkenlerdeki (endişe ve empati) değişim, bilişsel değişkenlerden (bilgi) değişimden daha fazla etkili olmaktadır.

Binder vd. (2009) Almanya, İngiltere ve Belçika'da ortaokul okul öğrencileriyle boylamsal olarak yaptıkları çalışmada temas ile önyargı arasındaki ilişkiyi nedensellik süreçleri yönünden incelemiştir. Ayrıca çalışmada temasın etkilerinin etnik çoğunluk ve etnik azınlık grupları açısından farklılıkları da incelenmiştir. Verileri hem etnik azınlık (n=512) hem de etnik çoğunluk (n=1143) grubuna ait öğrenciler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada veriler "Gruplar Arası Arkadaşlık Ölçeği", "Anksiyete Ölçeği" ve "Önyargı Ölçeği" ile toplanmıştır. Temasın önyargıyı azalttığını, aynı şekilde önyargının da teması azalttığını; hem çoğunluk hem de azınlık grup üyeleri için olumsuz duygular üzerindeki temas etkileri, dış grup temasları kendi grupları için tipik olarak algılandığında daha güçlü olduğu; temas etkilerine gruplar arası kaygının aracı olduğu sonuçları saptanmıştır.

Stringer vd. (2009) yaptıkları çalışmada Kuzey İrlanda'da bütünleşik, karma ve ayrıştırılmış türden olan Protestan ve Katolik okullarda öğrenim gören çocukların, gruplar arası arkadaşlıkların ve temasların siyasi tutumları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma kapsamında yaşları 11-15 arasında değişen toplam 1732 çocuktan veriler toplanmıştır. Araştırmada veriler “Topluluklar Arası İletişim Ölçeği”, “Gruplar Arası Arkadaşlık Kalitesi Ölçeği” ve “Çocukların Siyasi Tutum Ölçeği” ile toplanmıştır.

Araştırma sonucunda gruplar arası temas ve arkadaşlığın, daha düşük önyargıyla ve daha ılımlı siyasi tutumlarla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bütünleşik okullarda öğrenim gören çocuklar, okul içinde ve dışında dış grup üyesi olan öğrencilerle daha fazla gruplar arası temas kurmuş; ayrıştırılmış okullarda öğrenim gören çocuklar daha az gruplar arası temas kurdukları saptanmıştır.

Vezzali (2012) yaptığı çalışmada öğretmenler tarafından sergilenen açık ve örtük ırksal tutumların çocukların örtük önyargıları ile ilişkili olup olmadığını incelenmiştir. Çalışma Kuzey İtalya'da bulunan bir ilkokulun ırksal olarak karışık sınıflarında yapılmıştır. Çalışma verileri yaşları 7-9 yaş arasında değişen 30 çocuk (19 erkek-11 kız) ve 5 kadın öğretmen aracılığıyla elde edilmiştir. Veriler "Doğrudan ve Yayılmış Gruplar Arası Arkadaşlık (Çocuk Formu) Ölçeği" ile "Açık Tutumlar (Öğretmen Formu)" ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda temas deneyimlerinin örtük ırksal tutumları ve önyargıları etkilediği ve değiştirebildiği saptanmıştır. Düşük yayılmış temas ve doğrudan temas düzeylerine sahip çocuklar yüksek örtük önyargı; yüksek yayılmış temas ve doğrudan temas düzeylerine sahip çocuklar düşük önyargı düzeylerine sahiptir. Ayrıca öğretmenlerin örtük ırksal tutumları, çocuklar tarafından sergilenen örtük ırksal tutumların bir yordayıcısıdır.

Küçükkömürler (2013) yaptığı çalışmada hayali temasın homoseksüel bireylere yönelik önyargıyı azaltıp azaltmadığını araştırmıştır. Araştırma kapsamında farklı üniversitelerin farklı bölümlerinden 127 üniversitede öğrencisinden veri toplanmıştır. Araştırma kapsamında "Homoseksüellere Yönelik Tutum Ölçeği", "Temasın Niteliği Ölçeği", "Gelecek Niyet Ölçeği" ve "Gruplar Arası Kaygı Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hayali temasa dayalı çalışmanın homoseksüel bireylere yönelik önyargıyı azaltmada etkili olduğu ama etkisinin bir ay sürdüğünü ortaya çıkmıştır.

Karaoğlu (2015) yaptığı çalışmada sosyal baskınlık, gruplar arası tehdit ve empatinin Suriyeli sığınmacılara yönelik önyargı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma kapsamında 592 yetişkin kişiden veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda sosyal uzaklığın, sosyal baskınlık yönelimi-eşitlik ve genel tehdit tarafından; dış gruba yönelik olumsuz duyguların sosyal baskınlık yönelimi-baskınlık, genel tehdit ve kültürel farklılık tehdidi tarafından; dış gruba yönelik olumlu duyguların sosyal baskınlık yönelimi-baskınlık, sosyal baskınlık yönelimi-eşitlik, empati ve genel tehdit tarafından yordandığı saptanmıştır. Bunların yanı sıra dış gruba yönelik olumsuz duygular ve sosyal baskınlık yönelimi-baskınlık arasındaki ilişkide kültürel farklılığın aracı rolü olduğu; sosyal baskınlık yönelimi-baskınlık, sosyal baskınlık yönelimi-eşitlik

ile dış gruba yönelik olumlu duygular arasındaki ilişkide empati aracı rolü olduğu; sosyal baskınlık yönelimi-baskınlık ve dış gruba yönelik olumlu duygular arasındaki ilişkide genel tehdit aracı rolü bulunmuştur.

Serbes (2017) tarafından yürütülen çalışmada sosyal temas biçimleri, sosyal baskınlık yönelimi, sistemi meşrulaştırma, ilişkisel benlik, LGBT bireylerin sosyal medya paylaşımlarına yönelik değerlendirmeleri ve homofobi puanlarını incelemiştir. Çalışmada kapsamında İstanbul'da oturan, yaşları 15-50 arasında değişen 243 bireyden (137 kadın, 105 erkek) veri toplamıştır. Araştırma veriler "Sosyal Temas Formu", "Hudson ve Ricketts Homofobi Ölçeği", "Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği", "Sağ Kanat Otoriterlik Ölçeği", İlişkisel Benlik Ölçeği", "Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği" ve "Toplumsal Cinsiyetle İlgili Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların sosyal temas ve sosyal medya teması tutumu ile homofobi düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı ilişki; "olumlu izlenim" değerlendirmesi ve LGBT bireylerin sosyal medya paylaşımlarıyla "karşılaşma sıklığı" ile homofobi arasında negatif yönlü anlamlı ilişki; sosyal temas, sosyal medya teması, otoriterlik, sosyal baskınlık yönelimi, sistemi meşrulaştırma, değerler yaklaşımı, olumlu izlenim, LGBT bireylerin medya paylaşımlarıyla karşılaşma sıklığının homofobiyi yordadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Miklikowska (2018) ergenler üzerinde boylamsal olarak yaptığı çalışmada empati ve perspektif almanın göçmen karşıtı tutumlar üzerindeki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma kapsamında İsveç'te farklı etnik ve sosyal geçmişe sahip 10 okuldan, Nisan 2012, 2013 ve 2014 yıllarında veriler toplanmıştır. İlk örneklem yaşları 15-16 arasında değişen 574 öğrenci, ikinci örneklem 430 öğrenci ve üçüncü örneklem 421 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler "Empatik İlgi ve Perspektif Alma Ölçekleri" ve "Göçmen Karşıtı Tutumlar Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda empatik alma ve perspektif almanın göçmen karşıtı tutumlarıyla negatif anlamda ilişkili olduğu; ergenlerin göçmen karşıtı tutumlarının zamanla azaldığı; empati ve perspektif almanın zamanla arttığı bulunmuştur.

Brown, Tam ve Aboud (2018) yaptıkları çalışmada okul öncesi çağındaki çocukların etnik önyargılarını azaltmayı amaçlamıştır. Araştırma farklı iki zamanda yapmıştır. Araştırmanın birinci çalışmasında katılımcılar okul öncesi (75 çocuk) ve ilkököl (63 çocuk); ikinci çalışması 20 okul öncesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmada veriler "Etnik Kimlik Tanımlama Testi", "Çoklu Yanıtlı İrkçi Tutum Ölçek" ve "Sosyal Mesafe Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında geliştirilen müdahale programı Endonezya'nın Jakarta ve Bandung şehrinde Çinliler ve Papualılara karşı

önyargıları azaltmayı amaçlamıştır. Programda etnik gruplar arası dostluklara ve farklı etnik uygulamaların paylaşılmasına odaklanan hikayelere odaklanmıştır. Bu hikayelerde etno-kültürel iç grup ve dış grup çocukları arasındaki gruplar arası teması tasvir edilmekte; etno-kültürel farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan ve daha sonra olumlu bir şekilde çözülen bir çatışma içermektedir. Araştırma sonucunda müdahale hikayelerini dinleyen çocukların, kontrol grubuna göre iç ve dış gruplarına daha yakın olmak istedikleri saptanmıştır. Araştırma sonucunda müdahale hikayelerini dinleyen çocukların, kontrol hikayelerini dinleyen çocuklara daha olumlu tutumlar sergilediği bulunmuştur.

Yanboluoğlu (2018) yaptığı çalışmada Türk vatandaşlarının Suriyeli mültecilere olan önyargısı ile gruplar arası temas, sosyal baskınlık yönelimi, dindarlık düzeyi, hissedilen tehdit ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Veriler Suriyeli mültecilerin yoğun yaşadığı ilçelerde toplam 303 kişiden toplanmıştır. Araştırmada veriler “Gruplar Arası Pozitif ve Negatif Temas Soruları”, “Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği”, “Gruplar Arası Tehdit Ölçeği”, “Sosyal Mesafe Ölçeği ve “Dış Gruba Yönelik Olumsuz Duygular Ölçeği” ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda pozitif temasın Suriyeli mültecilere yönelik olumlu duyguları artırdığı; negatif temasın olumsuz duyguları artırdığı; temas ve pozitif-negatif duygular arasındaki ilişkide tehdit ve kaygının aracılık ettiği saptanmıştır. Pozitif temas, tehdidin azalması ile olumlu duyguları artırmakta; sosyal mesafe ve olumsuz duyguları azaltmaktadır. Ayrıca pozitif temas arttıkça hissedilen kaygı azaldığı ve olumlu duyguların arttığı, sosyal mesafenin azaldığı saptanmıştır. Negatif temasın artması ile hissedilen tehdidin ve kaygının artması yoluyla Suriyeli mültecilere yönelik önyargılı tutumlar arttığı görülmüştür.

Kahya (2019) yaptığı çalışmada Türk vatandaşlarının mültecilere yönelik tutumlarında "Temas Teorisi"nin rolünü incelemiştir. Araştırma kapsamında Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan ve yaşları 17-65 arasında değişen toplam 377 katılımcıdan veri toplanmıştır. Veriler "Mültecilere İlişkin Tutum Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında "Mültecilere İlişkin Tutum Ölçeği (ATRS)" geliştirilmiş ve "Memnuniyetsizlik Alt Ölçeği" ile "Tolerans Alt Ölçeği" olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırma sonucunda mültecilerle temasın, mültecilere yönelik tutumları olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Kadınların tolerans alt ölçeği düzeyleri, erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Hiçbir mülteci tanımayan kişilerin, mülteci tanıyan kişilerden anlamlı olarak memnuniyetsizlik alt ölçeği düzeyleri yüksek çıkmıştır. Mültecilerle çalışmayan katılımcıların, mültecilerle çalışan katılımcılardan anlamlı düzeyde ATRS, tolerans alt ölçeği ve memnuniyetsizlik alt ölçeği düzeyleri yüksek

çıkmiştir. Eğitim düzeyine göre lisansüstü derecesi olan katılımcıların, memnuniyetsizlik alt ölçeği puanı anlamlı olarak düşük; ATRS puanları yüksek çıkmıştır. Mültecilerle kısmen derin, doğal, tamamen işbirliği içinde ve tamamen yakın ilişkilere sahip olan katılımcıların ATRS (Mültecilere Yönelik Tutumlar Ölçeği) puanları yüksek olduğu saptanmıştır.

Padir (2019) yaptığı çalışmada Suriyeli mülteciler bağlamında algılanan tehditler, temas sıklığı ve temas niteliği ile zenofobi arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmanın örneklemini çeşitli illerde yaşayan ve yaşları 16-85 arasında değişen 604 kişi oluşturmaktadır. Veriler "Revize Edilmiş Sosyal Temas Ölçeği", "Revize Edilmiş Zenofobi Ölçeği" ve "Revize Edilmiş Tehdit Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda kültürel ve genel tehdidin temas niteliği aracılığıyla zenofobi üzerinde dolaylı etkiye; kültürel tehdidin temas sıklığı aracılığıyla zenofobi üzerinde dolaylı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca erkeklerin, yaşlıların, daha az eğitilmiş ve düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin Suriyeli mültecilere yönelik daha fazla zenofobik tutumlar sergiledikleri saptanmıştır.

Sarıdağ ve Eser (2023) yaptıkları çalışmada Türkiye’de geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere yönelik zenofobik tutumlar üzerinde temasın, sosyal baskınlık yöneliminin ve tehdit algısının etkilerini incelemiştir. Araştırmanın verileri İzmir’de yaşayan 367 yetişkin kişiden toplanmıştır. Veriler “Zenofobi Ölçeği”, “Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği”, “Algılanan Tehdit Ölçeği” ve “Sosyal Temas Ölçeği” ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda gruplar arası temas ve sosyal baskınlık yöneliminin algılanan tehdit aracılığı ile zenofobik tutumları yordadığı; temas sıklığı ve sosyal baskınlık-baskınlık yöneliminin kültürel tehdit aracılığıyla zenofobi üzerinde dolaylı etkisinin olduğu bulunmuştur. Bireylerin temas sıklığı arttıkça ve sosyal baskınlık yönelimi zayıfladıkça, algılanan kültürel tehdit azalmakta ve bu durum zenofobik tutumların zayıflamasını sağlamaktadır.

Alanyazın incelendiğinde gruplar arası temas çalışmalarda örneklem grupları olarak etnik grup (Bikmen, 1999), ırk (Güler, 2013; Husnu ve Lajunen, 2015; Yürek, 2014), din-mezhep (Akbaş, 2010; Bükün ve Cingöz-Ulu, 2016; Durmaz, 2015), cinsel yönelim (Çırakoğlu, 2016; Gelbal ve Duyan, 2006; Sakallı ve Uğurlu, 2002), mülteciler (Yürek, 2010) ve sığınmacılar (Karaoğlu, 2015) olmak üzere seçildikleri görülmektedir. Bu çalışmalardan elde edilen bulgulara göre gruplar arası temas arttıkça sosyal mesafe azaldığı, dış gruba yönelik olumsuz tutum ve önyargıların azaldığı görülmüştür. Ayrıca temas sıklığı ve temas kalitesinin gruplar arası önyargıyı ve iç-grup yanlılığının

değişiminde etkili olmaktadır (Akbaş; 2010; Bükün ve Cingöz-Ulu; 2016; Durmaz, 2015).

Mülteci çocuklarla ilgili alanyazında yapılan araştırmalar aşağıda yer verilmiştir.

Şeker ve Sirkeci (2015) yaptıkları çalışmada mülteci çocukların okulda yaşadıkları zorlukları belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma nitel araştırma yöntemiyle Van'da ilkokulda görev yapan toplam 9 ilkokul sınıf öğretmeninden, yarı-yapılandırılmış görüşme formuyla veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda mülteci çocukların temel problem olarak Türkçe dil becerisi eksikliği, mülteci çocuklara özel eğitim programının olmayışı ve diğer akranlarıyla ilişkilerde problem yaşaması sorunları saptanmıştır. Ayrıca mülteci çocukların akademik yetersizlik yaşadıkları, akranlarıyla iletişim ve sosyal-kültürel bütünleşmede zorluklar yaşadığı, mülteci çocukların ebeveynlerin eğitim ihtiyaçlarıyla yeterince ilgilenmediği, ailelerin sosyal entegrasyonunda problemler yaşadıkları bulunmuştur.

Mercan-Uzun ve Bütün (2016) yaptıkları çalışmada Suriyeli sığınmacı çocukların okul öncesi kurumlarında yaşadıkları sorunları belirlemeye çalışmıştır. Nitel araştırma modeli ile yapılan bu çalışmada veriler kartopu örnekleme yöntemiyle 6 okul öncesi öğretmeninden toplanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin yaşadıkları en önemli sorunların başında dil engeli geldiği ve bundan dolayı sosyalleşme ve sosyal etkileşime girmede zorluklar yaşadığı bulunmuştur. Öğrencilerin kendilerini ifade edemedikleri için yalnızlaştığı ve izole edildiği, kendilerini ifade edemediği içine kapandığı ve saldırgan davranışlar göstermektedir. Ayrıca sığınmacı çocuklar öğretmenlerle ve diğer çocuklarla iletişime geçmekte zorluklar yaşamaktadır. Suriyeli mülteci çocuklar diğer çocukların ailelerinin olumsuz tutumlarından dolayı çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Özellikle sosyo-ekonomik sebepler ve diğer bazı çocukların mülteci çocuklara yönelik olumsuz davranışlar sergilemesi nedeniyle olumsuz tutumlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Kara ve Tüysüzer (2017) yaptıkları çalışmada ilköğretimde öğrenim gören sığınmacı çocukların eğitimi ile ilgili karşılaşılan sorunları belirlemeye çalışmıştır. Araştırma kapsamında İstanbul'da devlet okullarında görev yapan 64 öğretmen, 15 yönetici ve bu okullarda çocuğu öğrenim gören 42 veliden, nitel araştırma yöntemi ile oluşturulan görüşme formları ile veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda sığınmacı öğrencilerin yaşadığı sorunlar dil engeli nedeniyle iletişim sorunu, uyum sorunu (diğer akranları tarafından dışlama, alay etme, kurallara uymama, okula geç başlama), okul içinde ve derslerde içe kapanık oluşu, saldırgan davranışlar sergilemesi ve kendi aralarında gruplaşması olarak ortaya çıkmıştır.

Kiremit, Akpınar ve Akcan (2018) yaptıkları çalışmada Suriyeli mülteci çocukların okula uyum süreçleri ile ilgili öğretmen görüşlerini incelemiştir. Araştırma kapsamında ilkokul ve ortaokul kademelerinde görev yapan 11 öğretmenden nitel araştırma modeli yöntemi ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda mülteci çocukların okula uyum süreçlerinde dilden kaynaklı sorunlar yaşadığı ve buna bağlı olarak iletişim kurma ve uyum zorlukları yaşadıkları tespit edilmiştir. İletişim kuramaları nedeniyle derslere pasif şekilde katılmakta ve bu durum düşük akademik başarıya neden olmaktadır. Suriyeli öğrencilerin toplumsal ve bireysel önyargılar ve kültürel farklılıklardan dolayı akranları tarafından kabul edilmediği, dışlandığı ve etiketlendiği öğretmenler tarafından bildirilmiştir. Ayrıca mülteci çocukların olumsuz tutum ve davranış sergilemeleri ve okul kurallarına uymamaları nedeniyle akranları tarafından olumsuz tutum ve davranışlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Mülteci çocuklar okulda uyum problemleri yaşamasının nedenleri olarak dil sorunları, ayrımcılık ve arkadaş edinememeleri olarak gösterilmektedir

Özoruç ve Sığırtmaç (2020) yaptıkları çalışmada sınıfında mülteci öğrenci olan okul öncesi öğretmenlerin eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunları belirlemeye çalışmıştır. Araştırma kapsamında 11 okul öncesi öğretmeninden nitel araştırma yöntemi ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerin mülteci çocuklarla yaşadıkları en önemli sorunun dil sorunu olduğu; bu durumun öğrenci ve velileriyle iletişim kurmasında zorluklar yaşadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrencilerin ve velilerin mülteci çocuklara karşı önyargılı oldukları ve çocukların tutumlarının mülteci çocukların eğitim sürecini ve sosyalleşmelerini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Mülteci çocuklar yapılan araştırmalar incelendiğinde, mülteci çocukların eğitim kurumlarında dil problemi, sosyalleşme ile ilgili zorluklar, kendini ifade edememe, saldırgan davranışlar gösterme, okul kurallarına uymama, düşük akademik başarı, akranları tarafından kabul edilmeme, arkadaş edinememe, ayrımcılığa maruz kalma, akranların ve öğretmenlerin önyargılı davranışları gibi çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmüştür.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, deneysel işlemler ve verilerin analizinde kullanılacak istatistiksel teknikler ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Gruplar arası temas kuramına dayalı olarak yapılan grup rehberliği programının, yerleşik durumdaki ortaokul öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum düzeyleri üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışma, bir deney ve bir kontrol grubu eşleştirilmiş seçkisiz yarı-deneysel desen çalışmadır. Çalışmada deneysel desenin türlerinden biri olan ön test-son test izleme gruplu deneysel model kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan yarı-deneysel desenin simgesel gösterimi aşağıda verilmiştir.

Grup		Ön test	İşlem	Son test	İzleme
D	MR	O ¹	X	O ²	O ³
K	MR	O ⁴		O ⁵	O ⁶

Şekil 1. Ön test-Son test kontrol gruplu desen

D: Deney Grubu

K: Kontrol Grubu

MR: Seçkisiz Atama

X: İşlem

O¹: Deney Grubunun Ön Test Ölçümü

O²: Deney Grubunun Son Test Ölçümü

O³: Deney Grubu İzleme Testi Ölçümü

O⁴: Kontrol Grubu Ön Test Ölçümü

O⁵: Kontrol Grubu Son Test Ölçümü

O⁶: Kontrol Grubu İzleme Testi Ölçümü

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Adana ilindeki bir ortaokulda öğrenimlerine devam eden, araştırmaya grup rehberliği programına gönüllü olarak katılım gösteren 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemi türlerinden biri olan kolay

ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2018). Bu rnekleme yöntemi kolay, ulaşılabilir ve evreni temsil etme gücü olduğundan tercih edilmiştir.

Adana ili Seyhan ilçesinde bir ortaokulda öğrenimlerine devam eden 13-14 yaşları arasındaki 8. sınıf ğrencilerine "Mülteci ğrencilere Yönelik Tutum leği (MYT)" uygulanarak ön-test ölçümleri alınmıştır. Ölçek toplamda 112 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulanan lek sonrası yapılan değerlendirmede ölçekten elde edilen puanların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri belirlenmiştir. Ağırlık ortalama puanlarına göre birer standart sapma sağında ve solunda bulunan puanlar dikkate alınarak elde edilen ölçek puanları alt- orta ve st olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Her kategoriden 4'er ğrenci olmak üzere grup rehberliği programı uygulanan deney grubuna 12 ğrenci ve kontrol grubuna 12 ğrenci atanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada deney ve kontrol gruplarının ntest, sontest ve izleme ölçümlerinde Kılcan, epni ve Kılınç (2017) tarafından geliştirilmiş olan "Mülteci ğrencilere Yönelik Tutum leği" kullanılmıştır.

Mülteci ğrencilere Yönelik Tutum leği (MYT)

Kılcan, epni ve Kılınç (2017) tarafından geliştirilen "Mülteci ğrencilere Yönelik Tutum leği" Türk eğitim sistemi içinde yer alan öğrencilerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarını belirlemek üzere geliştirilmiştir. Ölçek 3'l likert türü (1=Katılmıyorum, 2=Kararsızım ve 3=Katılıyorum) olmak üzere toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin tamamından elde edilecek puan 24-72 arasında değişmektedir. Araştırma kapsamında ölçek geliştirilirken veriler 2016-2017 ğretim yılının Ankara ili Mamak ilçesinde Suriyeli ğrencilerin yer aldığı ortaokullarda 251 (129'u kadın, 114' erkek) ğrenciden toplanmıştır. Ölçeğin madde toplam ve madde düzeltilmiş korelasyonlarında elde edilen korelasyon katsayıların .41'in üzerindedir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda maddelerin tek boyut altında toplandığı saptanmıştır. Madde-faktör puanları korelasyon katsayıları .37 ile .81 arasında; madde-faktör puanları düzeltilmiş korelasyon katsayıları .42 ile .78 arasında değişmektedir. Yapı geçerliliği ile yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek boyuttan oluştuğu ve tek boyuttaki maddelerin faktör yükleri .45 ile .82 arasında değiştiği bulunmuştur. Güvenirliğe ilişkin yapılan analiz sonucunda ölçeğin tek faktörüne ilişkin Cronbach's

Alpha katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test sonuçları üç hafta arayla yapılan uygulama sonrası elde edilen güvenilirlik korelasyon katsayısı .87 olarak saptanmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler toplanmadan önce gerekli izinler alınmıştır. Araştırmada kullanılacak olan ölçek için gerekli izin e-posta aracılığıyla ölçek geliştiricilerinden alınmıştır. Daha sonra Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan gerekli izin 30/04/2024 tarihli 991024 sayılı karar ile veri toplama sürecine geçilmiştir.

Bu araştırmanın verileri 2024-2025 eğitim öğretim yılı güz döneminde Adana ili Seyhan ilçesinde bir ortaokulda öğrenimlerine devam eden 8.sınıf öğrencilerinden toplanmıştır. Ölçeklerin uygulanacağı 8.sınıf öğrencilerinin araştırmaya katılmalarını kabul ettiklerini gösteren veli onam formlarının veliler tarafından onaylanması sonrası araştırmada verilerin toplanmasına geçilmiştir. Araştırmada deney ve kontrol gruplarına atanacak öğrencilerin belirlenmesi amacıyla öncelikle 8.sınıf öğrencilerine "Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği" ön testi uygulanmıştır. Veri toplama işlemi araştırmacı tarafından, sınıf ortamında toplu bir biçimde, araştırmanın konusu ve veri toplama aracı ile ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan gerçekleştirilmiştir.

Deney ve kontrol grubuna, deneysel işleminin tamamlanmasının ardından son test olarak "Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği" uygulanmıştır. Deneysel müdahale programının etkisiyle oluşacak kazanımlarının kalıcılığını test etmek amacıyla son test ölçümlerinden 12 hafta sonra deney ve kontrol gruplarına izleme ölçümü kapsamında "Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği" uygulanmıştır.

3.5. Deneysel İşlem

Ortaokul 8.sınıf öğrencilerine yönelik "Gruplar Arası Temas Kuramına Dayalı Grup Rehberliği Programı" deney grubuna Ekim 2024-Aralık 2024 tarihleri arasında hafta bir kez olmak üzere, yaklaşık olarak 60 dakikalık oturumlar halinde ve 8 oturum şeklinde uygulanmıştır. Oturumlar, öğrencilerin etkinlikler boyunca rahat bir şekilde hareket etmeleri ve etkinliğin verimli bir şekilde sürdürebilmesi için okul toplantı salonunda "U" düzeninde yapılmıştır.

3.6. Gruplar Arası Temasa Dayalı Grup Rehberliği Programı İçeriği

Araştırmacı tarafından hazırlanan grup rehberliği programının amacı, mültecilere yönelik tutumları değiştirmektir ve programda "Pettigrew'in (1998) Gruplar Arası Temas Kuramı" ve "Sosyal-Bilişsel Yaklaşımı" temel alınmıştır. Çalışma kapsamında etkinlik içerikleri aşağıda yer verilmiştir.

- Dış grup hakkında bilgi edinme
- Duygusal bağların oluşturulması
- Empati
- Önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılık hakkında farkındalık kazanma
- Davranış değişikliği
- İç gruba dair içgörü kazanma
- Gruplar arası arkadaşlık

Aşağıda hazırlanan grup rehberliği programının oturum konuları ve oturuma ilişkin detaylı bilgiler yer almaktadır.

1. Oturum: Tanışma

Hedef: Tanışmak, programdan beklentileri, amaçları belirlemek ve oturumlar hakkında bilgi sahibi olmak.

Hedef Davranışlar

1. Grup üyeleri birbirlerini tanırlar.
2. Grup üyeleri, grup kurallarını bilirler.
3. Grup üyeleri, grup rehberlik programı içeriği ile ilgili bilgi sahibi olurlar.

Kullanılan Araçlar: Kağıt, kalem ve "Kişisel Kaydım Formu".

Süre: 60 dakika

Uygulama

Grup lideri, genel olarak bu grubun, özel olarak ise bu oturumun amaçlarını açıklar. Ardından tanışma etkinliği kapsamında grup üyelerine kendileri hakkında bazı şeyleri paylaşmak için kısa bir çalışma yapılacağı söylenir. Her öğrenciye "Kişisel Kayıt Formu" örneği verilir. Kişisel kayıt formunda aşağıdaki sorulardan altı tanesine cevap yazılması istenir:

- En sevdiğim şarkı
- Arkadaşlarla gitmeyi en çok istediğim yer
- En iyi arkadaşım
- Doğum tarihim/Burcum
- Evcil hayvan(lar)ım
- En sevdiğim ders
- Yaşadığım en iyi tatil
- En sevdiğim spor dalı
- En sevdiğim film
- En sevdiğim artist
- En sevdiğim yemek
- Doğduğum yer
- Okuldaki en iyi arkadaşım
- Bunların dışında (grup üyesinin cevaplamak istediği herhangi bir soru)

Öğrencilere kişisel kaydını oluşturmaları için beş dakika süre verilir. Ardından yanındaki kişiyle eşleşme yapılarak kendileri hakkında paylaşım yapmaları sağlanır. Paylaşım yapmaları için beş dakika süre verilir ve ardından gruba dönerek kendi eşlerini tanıtmaları için gönüllü öğrencilerden paylaşım yapılarak tüm öğrencilere söz hakkı verilir.

Kişisel kayıt etkinliği tamamlandıktan sonra grup lideri, grup kurallarından bahseder ve herkesin konuşma zamanı bulması ve birbirlerine saygı göstermesine yardımcı olacak kurallar oluşturulur. Grup kuralları, grup üyelerinin katılımıyla tahtaya yazılır ve grup lideri eksik olarak gördüğü kuralları da ekler. Ardından tahtada yazılanlar temiz bir A4 kağıdına yazılarak tüm üyelerin imza atmaları sağlanır.

Grup lideri oturumu sona erdirmeden önce öğrencilere bugünkü tanışma etkinliği ile ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını sağlar. Grup lideri oturumu özetler ve bir sonraki hafta yapılacak etkinlik hakkında kısa bilgilendirme yaptıktan sonra oturumu sonlandırır.

2. Oturum: Kültürel Çeşitliliklerimiz

Hedef: Farklı kültürlerin önemini anlamak ve kültürel farklılıklara duyarlı bakış açısı kazanmak

Hedef Davranışlar

1. Farklı kültürel özelliklere sahip insanlara duyarlı bakış açısı kazanır.
2. Farklı kültürlere sahip akranlarıyla benzerlik beklentilerini artırır.
3. Farklılıkları uzlaştırmayı öğrenir.
4. Farklı gruplara ait özellikleri hakkında bilgi edinmede aktif olarak ilgi duyar.

Kullanılan Araçlar: Farklı kuş seslerini içeren video.

Süre: 60 dakika

Uygulama

Grup lideri öğrencilere arkalarına yaslanıp, gözlerini kapattıktan sonra derin bir nefes almaları istenir. Ardından çok güzel bir ormanda olduklarını, bu ormanı ve ormanın içindekileri hayal etmeleri istenir. Grup lideri akıllı tahtadan daha önceden indirdiği ve farklı kuş seslerinin yer aldığı video izletir. Videonun dinletilmesinden sonra öğrencilerden hayal ettikleri ile ilgili paylaşım yapmaları sağlanır ve etkinliğe şu sorularla devam ettirilir:

- Hayal ettiğiniz ormanda kuş seslerini duyduğunuzda neler hissettiniz?
- Tüm kuşlar aynı sesi çıkarmış olsalardı hayal kurarken duyduğumuz sesler nasıl farklılaşır?
- Hayal ettiğiniz ormanda kuşlar dışında başka neler vardı? Onların varlığı hayalimizi nasıl etkiledi?

Öğrencilerin paylaşımları alındıktan sonra farklı kuş seslerinin ahenkli bir bütün oluşturduğu vurgusu yapılarak etkinliğin bir sonraki aşamasına geçilir. Öğrencilere “Kültür nedir?” sorusu yöneltir ve gönüllü öğrencilerden paylaşım yapılmasını sağlanır. Grup lideri daha sonra hazırlamış olduğu power point sunusu aracılığıyla kültür, kültürel özellikler, kültürel farklılıklar ve kültürel farklılıklara duyarlılık ile ilgili bilgilendirme yapar. Grup lideri daha sonra gruba şu soruları sorar:

- Yaşadığımız toplumda ne gibi kültürel özellikler ve farklılıklar (inanç, giyim, yemek, gelenek ve görenekler vb.) gözlemliyorsunuz?
- Gözlemlediğiniz bu özellikler ve farklılıklara duyarlı olmak ne demektir?

Öğrencilerden gelen yanıtlar sonrası etkinliğe şu açıklama ile devam edilir: “Savaş sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalan Hadjo tanımadığı bir ülkeye gitmiştir. Gittiği ülkenin kültürel özellikleri (inanç, dil, konuşma tarzları, oyunlar, yemek, giyim,

gelenek/görenekler vb.) sahip olduğu kültürel özelliklerden çok farklı. Gittiği okuldaki öğrencileri dillerini tam anlamıyla bilmediği için anlamakta zorlanmaktadır.” Bu açıklamayı yaptıktan sonra şu sorularla etkinliğe devam edilir:

- Hadjo’nun yerinde olsaydınız ne hissederdiniz?
- Hadjo’nun gittiği bu ülkede siz olsaydınız ne gibi zorluklar yaşardınız?
- Çevremizdeki göçmenler/mültecileri gözlemlediğinizde Hadjo’nun yaşadıklarıyla benzer şeyler yaşayan öğrenciler var mı? Kültürel anlamda ne gibi zorluklar yaşıyorlar?

Öğrenciler sorularla ilgili paylaşım yaptıktan sonra aşağıdaki sorularla grup içi etkileşimi devam ettirilir:

- Bizlerden farklı kültürel özelliklere sahip göçmen/mülteci öğrencilerin ihtiyaçları ve beklentileri nelerdir?
- Kültürel anlamda zorluk yaşayan göçmen/mülteci öğrencilere karşı neler yapabiliriz?

Grup lideri öğrencilerden gelen paylaşımlardan sonra şu sorular sınıfa yöneltilir:

- Başka kültürel özelliklere sahip göçmen/mülteci öğrencilere karşı kültürel duyarlılığı nasıl artırabiliriz?
- Bugünkü etkinlik, farklı kültürel özelliklere sahip göçmen/mülteci öğrencilere karşı bakış açınızdan ne gibi katkılar oldu?

Grup lideri bugünkü etkinliği özetler ve oturumu sonlandırır.

3. Oturum: Duygular

Hedef: Duyguları ifade etmeye yönelik kelime dağarcığını geliştirmek

Hedef Davranışlar

1. Duygular ifade etmek için kullandıkları kelimeleri tanımlar.
2. Yeni kelimeleri hangi durumda kullanabileceklerini tartışır.
3. Duygularını ifade ederler.

Kullanılan Araçlar: Kağıt, Kalem ve Power Point Sunusu

Süre: 60 dakika

Uygulama

Grup üyelerinin halka şeklinde oturmaları istenir. Grup lideri her üyeye sırasıyla “şimdi ve burada” nasıl hissettiğini sorar. Her üye sırasıyla duygusunu paylaştıktan sonra diğer etkinliklere geçer. Önceki oturumdan bu yana yaşanan belirgin bir olumlu veya

olumsuz duyguları içeren yaşantılar ile ilgili soru yöneltilir ve gönüllü üyelere paylaşım yapılır. Ardından bir önceki oturum özetlenir ve yeni oturuma geçilir.

Üyelerle duygu kelime listesi oluşturulur. Grup lideri önce duygular ile ilgili power point sunusu aracılığıyla kısa bir bilgilendirme yapar. Grup lideri üyelerle birlikte duygu listesi hazırlama aşamasına geçilir. Üyelere 5 dakika süre verilir ve ardından paylaşım yapılır. Üyelerin söyledikleri duygu kelimeleri tahtaya yazılır. Tüm üyelerin katılımıyla bir duygu listesi oluşturulur. Ardından tahtaya önceden hazırlanmış A4 kağıdına basılı “Duygularımız yaşamın önemli ve normal bir parçasıdır.”, “Her insanın aynı olay karşısında yaşadığı duygular farklı olabilir.” ve “Duygularımızın doğrusu ya da yanlışı yoktur.” afişleri asılır. Üyelerden tahtaya yazılan duygu listesini incelemeleri istenir ve birbirine benzeyen duygu kelimeleri, ardından yeni öğrenilen duygu kelimeleri üzerinden paylaşım yapmaları sağlanır.

Grup lideri grup üyelerine aşağıda yer alan duygularla ilgili bazı sorular sorarak paylaşımda bulunmalarını sağlar:

- Nelere sevinirsin?
- Nelere üzülürsün?
- Nelere öfkelenirsin?
- Nelerden utanırsın?
- Neleri kıskanırsın?
- Neler seni kaygılandırır?

Oturum sonunda grup üyelerin etkinliklere ilişkin duyguları ve düşünceleri paylaşımları sağlanır ve ardından grup lideri oturumu özetleyerek oturumu sonlandırır.

4. Oturum: Ötekinin Hissettikleri

Hedef: Başka gruplara (mülteci, göçmen) ait bireylerin duygularını anlamak.

Hedef Davranışlar

1. Empati ile ilgili bilgi sahibi olurlar.
2. Fiziksel ve zihinsel olarak ötekini (mülteci, göçmen) rolünü alırlar.
3. Başkalarının (mülteci, göçmen) duygularını anlarlar.
4. Farklı geçmişte sahip akranlarıyla duygusal bağ kurarlar

Kullanılan Araçlar: “Azzi” adlı hikaye kitabı.

Süre: 60 dakika

Uygulama

Grup lideri geçen hafta oturumdaki etkinliği grup üyeleriyle birlikte özetler ve bu haftaki etkinliğe geçilir. Bu haftaki etkinlikte “Azzi” adlı bir kitabın üzerine konuşacaklarını ifade eder. Grup lideri daha önceden İngilizceden Türkçeye çevirdiği “Azzi” kitabıyla ilgili power point sunumunu açar. Kitaptaki olay dizgesi boyunca anlatılanların yanı sıra kitapta yer alan resimler hakkında şu sorularla grup üyelerinin düşünmesini sağlar:

- Resimde ne görüyorsunuz?
- Ne oluyor?
- Konu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Sizce Azzi ne hissediyor?
- Sizce Azzi neden üzgün?
- Sizce Azzi seyahat boyunca neler yaşamıştır?
- Sizce Azzi seyahat boyunca neler hissetmiştir?
- Azzi vardığı çadırkentte ne gibi zorluklar yaşamış olabilir?
- Azzi yeni gittiği okulda ne gibi zorluklar yaşıyor?
- Siz Azzi’nin yerinde olsaydınız ne hissederdiniz?
- Siz Azzi’nin yerinde olsaydınız dilini bilmediği bir yerde ne gibi zorluklar yaşırdınız?
- Çevrenizde Azzi’nin yaşadıklarına benzer tanıdığınız var mı? Bu kişilere karşı nasıl davranıyorsunuz?

Grup lideri kitap ile ilgili sunum boyunca bu sorularla grup üyelerinin paylaşım yapmalarını sağlar. Kitap sunumu bittikten sonra kitap hakkında grup üyelerinin fikirlerini paylaşmaları istenir. Ardından grup lideri grubu dörder kişilik gruplara ayırır ve her gruba Azzi’nin yaşadıkları ile ilgili rol yapmaya dayalı durum canlandırılması yapılır. Durum canlandırmaları bittikten sonra canlandırma ile ilgili paylaşım yapmaları sağlanır. Grup lideri daha sonra göçmen/mülteci öğrencilerinin yaşadıkları ile ilgili empati kurmanın öneminden bahseder ve etkinlik boyunca yapılanlar özetlenir ve oturum sonlandırılır.

5. Oturum: Önyargılarımız

Hedef: Önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalamayı içeren davranışları öğrenmek.

Hedef Davranışlar

1. Önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama kavramlarını öğrenirler.
2. Mültecilerin yaşadığı sorunları önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama özellikleri açısından tanımlayabilirler.
3. Önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama nedenlerini açıklayabilirler.
4. Önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalamayı içeren davranışları farkına varırlar.
5. Önyargı, ayrımcılık ve damgalamaya maruz kalanların duygularını ifade edebilirler.

Kullanılan Araçlar: Power point sunumu

Süre: 60 dakika

Uygulama

Grup lideri bir önceki haftayla ilgili neler yaptıkları hakkında gruba soru sorar ve bir önceki oturum özetlenir. Ardından bu haftaki oturum ile ilgili bilgilendirme yapar. Tahtaya önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama kavramlarını yazar ve gruptan bunların ne anlam geldiği ile ilgili görüşlerini sorar. Gelen cevaplar tahtaya üyeler tarafından yazılır. Ardından grup lideri önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama ile ilgili sunumu açar ve gruba bu konuda sunum yapar. Bu kavramların tanımları açıklanır. Önyargının tanımı, sebepleri, çeşitleri ve sonuçları ile ilgili bilgilendirme yapılır ve öğrencilere söz hakkı verilir, grup etkileşimi artırmak için bu kavramlara örnek verilmesi istenir. Önyargının azaltılması ile ilgili neler yapılacağı konusunda öğrencilerin düşünceleri alınır ve tahtaya yazılır. Grup lideri önyargının azaltılması ile ilgili bilgilendirmenin ardından ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama ile ilgili detaylı bilgi içeren sunum yoluyla bilgilendirme yapar. Bu kavramların aralarındaki ilişkiyi gruba soru sorarak etkileşimi artırır. Grup lideri grubu üçe bölerek her gruptan önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama ile ilgili bir örnek olay oluşturmaları istenir ve grup içerisinde paylaşım yapılır. Süreç sonunda grup lideri bugünkü etkinlik ile ilgili grup üyelerinden duygu ve düşünceleri alınır. Ardından özetleme yaparak oturumu sonlandırır.

6. Oturum: Önyargı Karşıtı Olmak

Hedef: Günlük yaşamda mültecilere/göçmenlere yönelik önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalamaya ilişkili karşıt davranışlarının farkına varmak.

Hedef Davranışlar

1. Önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalamaya karşıt davranışları tanımlayabilirler.
2. Önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama ile ilgili etkili çözümler üretebilirler.
3. Farklı perspektifleri günlük yaşamda kullanırlar.

Kullanılan Araçlar: Power point sunumu

Süre: 60 dakika

Uygulama

Grup lideri bir önceki haftanın etkinliği ile ilgili hatırlama amaçlı özetleme yapar ve yeni etkinliğe geçer. Grup lideri bu hafta yapılacak etkinliğin geçen hafta yapılan etkinliğe benzer şekilde önyargı, ayrımcılık, kalıp yargı ve damgalama ile ilgili olacağı söyler. Ardından sunumdan “Nefret Piramidi” açılarak grup üyelerinden paylaşım yapmaları istenir. Öğrencilerin ifadeleri tahtaya yazılır ve ardından grup lideri nefret piramidi ile ilgili detaylı bilgi verir. Toplumsal şiddet ve ayrımcılığın kökenleri olarak önyargılı tutumların ilişkisini açıklar ve grup üyelerinden fikirlerini paylaşmaları istenir. Ardından grup lideri şu sorularla süreci devam ettirir: Irkçılıktan en fazla kimler etkilenir? Diğer grupların yaşantılarının farkında mıyız? Ayrımcılığı nasıl azaltabiliriz? Ardından grup lideri önyargı ve ayrımcılık ile ilgili 3 senaryoyu grup üyelerine dağıtarak senaryoyu canlandırmaları istenir. “Amrullah, Mohammed ve Sabiha” adlı üç göçmen/mülteci çocukla ilgili senaryo öğrenciler tarafından canlandırılır. Her canlandırma sonrası şu sorularla grup süreci devam ettirilir:

- Canlandırma esnasında kendinizi nasıl hissettiniz?
- Amrullah/Mohammed/Sabiha’nın nasıl hissedeceğini tarif eder misiniz?
- Kim önyargı karşıtı olmalıdır?
- Bu duruma tanık olsaydınız ne yapardınız?
- Ne söylediniz?

Paylaşımlardan sonra göçmen/mültecilerin buna benzer sorunlar yaşadığı ifade edildikten sonra şu sorularla süreç devam ettirilir:

- Önyargı ve ırkçılığı nasıl fark edebiliriz?

- Önyargı ve ırkçılık karşıtı olarak nasıl tepki verebiliriz?
- Etkili önyargı ve ırkçılık karşıtları olmak için ihtiyacımız olan en önemli nitelikler nelerdir?

Sürecin sonunda grup lideri etkili önyargı ve ırkçılık karşıtı ile ilgili sahip olunan özellikler hakkında “Elmas Dokuz Egzersizi” ile ilgili bilgilendirme yaparak oturum hakkında öğrencilerin duygu ve düşüncelerini alır. Ardından özetleme yaparak oturum sonlandırılır.

7. Oturum: Gruplar Arası Arkadaşlıklarımız

Hedef: Arkadaşlık niteliklerini belirleyebilmek ve başka gruplara (mülteciler, göçmenler) ait akranlarıyla arkadaşlık kurma niyetlerini artırmak.

Hedef Davranışlar

1. Farklı kültürden gelen akranlarıyla arkadaşlık ederler.
2. Farklı kültürden gelen akranlarla etkileşime girmede motive olurlar.
3. Farklı geçmişlere sahip akranlarıyla etkileşime girerler.

Kullanılan Araçlar: 1 yumak ip

Süre: 60 dakika

Uygulama

Gruba arkadaşlığın kendileri için ne anlama geldiğini düşünmelerini sağlayacak bir etkinliğin yapılacağı açıklanarak başlanır. Bir öğrenciye iplik verilir ve arkadaşlıkta önemli olduğunu düşündüğü bir özelliği söylenmesini istenir. Öğrenci, iplik yumağını başka bir öğrenciye vererek herkes kendisi için önemli olan bir özelliği belirlenene kadar “ağ” oluşturmaya devam edilir. Ağ oluşturulduktan sonra ağın görüntüsü arkadaşlıkla ilişkilendirilir. Öğrencilere arkadaşlık nitelikleri ile ilgili sorular sorulmaya devam edilir:

- Arkadaşlık hakkındaki görüşünüz gruptaki diğerleriyle aynı mı farklı mı?
- Neden belirli bir nitelik sizin için diğerlerinden daha önemli?
- Farklı arkadaşlara karşı farklı davranışlar sergileyebilir misiniz? (Örneğin tanıdıklar, akrabalar, yakın arkadaşlar, göçmenler/mülteciler)?
- Arkadaşlıkları sürdürmenin kolay/zor yanları nelerdir?
- Bu özelliklere sahip arkadaşlar var mı?
- İyi bir arkadaşın özellikleri nelerdir?

Grup üyelerinden alınan cevaplardan sonra grup lideri öğrencilerin göçmenler/mülteciler ile etkileşimleri ile ilgili sorular sorar:

- Göçmenler/mülteciler ile etkileşimlerde hangi arkadaşlık özelliklerine dikkat edersiniz?
- Hangi arkadaşlık özelliklerini göçmenler/mülteciler ile olan etkileşimlerinden sergilemektedirler?
- Yeni insanlarla (göçmenler/mülteciler) yeni konuşmalar başlatmanın korkutucu/kolay olan yönleri nelerdir?

Grup üyelerine sınıfa yeni gelen bir göçmen/mülteci öğrenciyle konuşma becerilerini canlandırmaları istenir (öncelikle gönüllü üyelerden). Tüm öğrencilerin katılım sağlamaları teşvik edilir. Örnekler arasında yeni biriyle tanışmak, yardım istemek, sınıf projesi için biriyle eşleşmek durumları verilir. Öğrencilerden rol canlandırmalarını düşünmeleri istenir ve daha sonra rol canlandırmalar yapılması sağlanır. Etkinlik sonrası rol canlandırmaları ile ilgili duygu ve düşünceleri üzerine paylaşım yapılır.

Daha sonra grup lideri öğrencilere göçmenler/mültecilerle konuşmaya başlamadan önce ne gibi duygular yaşayabileceği ile ilgili sorular sorar. Göçmenler/mülteci öğrencilerle konuşmaya başlamanın zor olabileceği ifade edilir ve olası birkaç konuşma başlangıcı olarak şunlar örnek verilir:

- Adın ne?
- Kaç yaşındasın?
- Burası ülkenizden ne kadar farklı veya aynı?
- Boş zamanlarda ne yapmakta hoşlanırsın?
- Burayı taşınmanın zorlukları nelerdir?
- Memleketinizi özleyor musunuz?
- Bana dilinden birkaç kelime öğretir misiniz?
- Ne tür yemekleri seversin? Okulda en sevdiğin ders nedir?

Öğrencilere mülteci/göçmen öğrencilere kendi dillerinden temel bazı şeyler öğretilebileceği vurgulanır (yemekler, günlük bazı ifadeler). Grup lideri oturum boyunca yapılanları özetler ve oturumu sonlandırır.

8. Oturum: Sonlandırma

Hedef: Grup oturumlarını sonlandırmak

Hedef Davranışlar: Grup rehberliği programından ve üyesi olduğu gruptan neler kazandığını fark ederler.

Kullanılan Araçlar: Afiş, boş sandalye.

Süre: 60 dakika

Uygulama

Grup lideri bir önceki oturumda yapılanları grup üyeleriyle birlikte özetler ve bu haftaki oturumun son oturum olduğu ifade eder. Grup lideri ardından bugünkü oturumun amacını açıklar ve 7 hafta boyunca işlenen temaları özetleyen bir afişi asar. Grup lideri üyelerle birlikte tüm oturumları özetler ve grup üyeleri bu süreç boyunca kazandıkları bilgi, beceri, farkındalık ve yaşantılarını paylaşır. Oturum süreci boyunca yaşadıkları değişimin paylaşılması sağlanır. Grup üyeleri halkanın ortasında yer alan sandalyelere oturarak oturumlar hakkında duygu ve düşüncelerinin paylaşılması sağlanır. Grup üyelerinin birbirlerine geribildirim vermeleri sağlanır. Bütün grup üyeleri birbirlerine geri bildirim verdikten sonra üyelere katılımlarından dolayı teşekkür edilerek vedalaşılır ve oturum sonlandırılır.

3.7. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında deneysel işlem öncesi ve sonrasında elde edilen veriler SPSS 26 istatistik paket programı ile dijital ortama aktarılmıştır. Veriler istatistik programına aktarılırken boş ve kayıp, yanlış girilmiş veri olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın alt amaçları üzerinde istatistiksel çözümlemeler ve analizler yapılırken “Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği”nden (MÖYTÖ)” aldıkları puanlar bağımlı, uygulanan grup rehberliği programı ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

Analiz sürecinde ön test, son test ve izleme ölçümlerinde elde edilen verilerin normallik sayıltılarını karşılayıp karşılayamadığına, katılımcı sayısının 50'den az olduğu için Shapiro-Wilks istatistik testi (Büyüköztürk, 2011) ile bakılmıştır. Shapiro-Wilks istatistiği değerlerinin deney ve kontrol gruplarında anlamlı olmadığı ($p>.05$) belirlenmiştir. Deney ve kontrol gruplarından elde edilen verilerin normal dağılım gösterdikleri belirlendikten sonra çarpıklık ve basıklık kat sayılarına bakılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına ilişkin ön test, son test ve izleme ölçümlerine ilişkin hesaplanan çarpıklık ve basıklık kat sayısı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Mülteci Öğrencilere Yönelik Olumsuz Tutum Ölçeği (MÖYTÖ) İçin Hesaplanan Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

Ölçüm	Deney Grubu		Kontrol Grubu		Box's Test (c)	Levene Test (d)
	Çarpıklık(a)	Basıklık(b)	Çarpıklık	Basıklık		
Öntest	.133	-1,280	.687	-1,145		.860
Sontest	-1,670	2,456	1,164	.619	.457	.478
izleme	-1,459	1,326	.169	-1,511		.312

a = $-1.5 < p < 1.5$

b = $-1.5 < p < 1.5$

c = $p > .05$

d = $p > .05$

Deney ve kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerine uygulanan MÖYTÖ için hesaplanan çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakıldığında, değerlerin -1.5 ile +1.5 ranjin dışında bazı değerler aldığı görülmüştür. Grup rehberliği programının etkililiğini sınamak amacıyla grup (deney ve kontrol) ve ölçümler (ön test, son test ve izleme) arası karşılaştırmalar yapabilmek ve parametrik testleri kullanabilmek için çarpıklık ve basıklık katsayıların istenen değerlerin dışında çıkması ve sürekli ölçümlerin normal dağılım göstermemesi sebebiyle parametrik olmayan istatistik analiz yöntemleri veriler üzerinde uygulanıp yorumlanmıştır. Çalışmada hata payı .05 olarak ölçüt olarak alınmıştır.

Araştırma kapsamında alt amaçlara ilişkin denenceleri alt amaçları sınamak için ilk olarak deney ve kontrol gruplarına ilişkin MÖYTÖ ön test puanları Mann Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Deney ve kontrol grubunun ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki farkın istatistik açıdan anlamlı farklılığın olup olmadığı Friedman testiyle incelenmiştir. Friedman testinin etki büyüklüğü Kendall'ın uyum katsayısı (Kendall's W) değeri ile bulunmuştur. Analiz sonucunda elde edilen Kendall'ın uyum katsayısı Rovai, Baker ve Ponton (2013) tarafından belirtilen sınıflandırma (0,00-0,20=çok zayıf etki, 0,21-0,40=zayıf etki, 0,41-0,60=orta etki, 0,61-0,80 güçlü etki ve 0,81-1,00=çok güçlü etki) dikkate alınmıştır. Friedman testi sonucunda deney ve kontrol grubuna ilişkin ön test, son test ve izleme ölçüm puanları arasındaki farkın anlamlı çıktığı durumlarda, farkın hangi ölçüm lehine olduğunu belirlemek için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testiyle belirlenmiş ve üç ölçüme ait puanlar arasındaki farklar ikili olarak karşılaştırılmıştır.

Deney ve kontrol gruplarına ilişkin son test ve izleme testi puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Wilcoxon ve Mann U Whitney testi sonuçlarında etki büyüklüğü etki değeri esas alınmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde grup rehberliği programının etkililiğini sınamak amacıyla "Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği (MÖYTÖ)" aracılığıyla elde edilen ön test, son test ve izleme ölçümlerinin analizi sonucunda ulaşılan bulgular sunulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular hipotezlerinin sırasına göre tablolar halinde sunulmuştur.

4.1. Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular

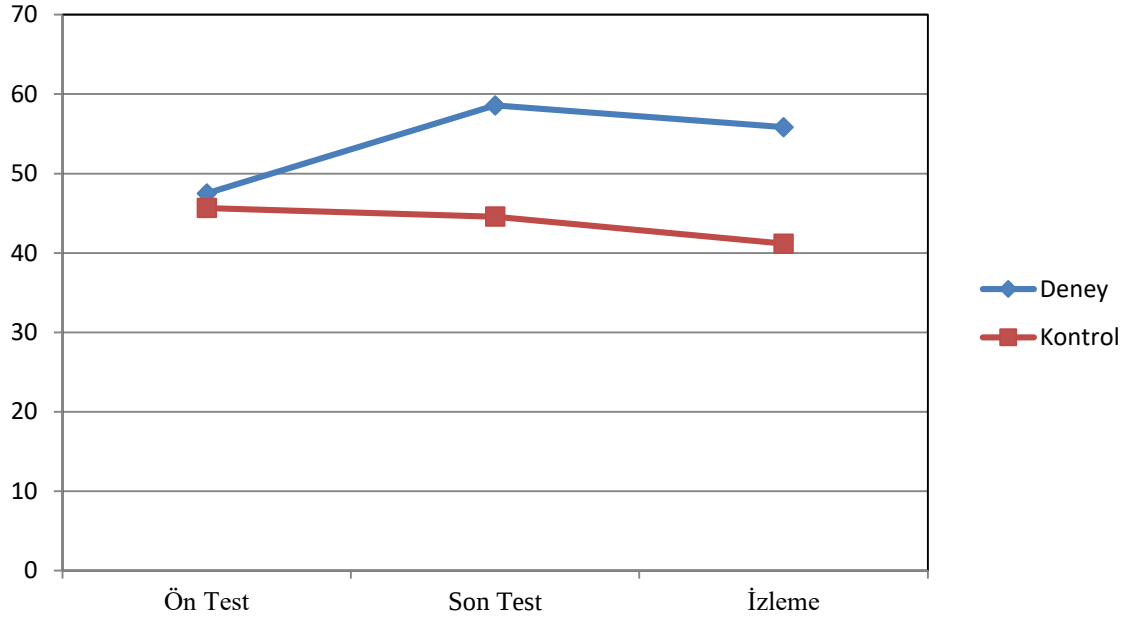
Deney ve kontrol gruplarına ait Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği (MÖYTÖ) toplam puanı ön test, son test ve izleme ölçümlerine ait betimsel istatistikler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2.

Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği Ölçümlerine İlişkin Betimsel Değerler

Grup	Ölçüm	N	Ortalama	ss
Deney Grubu	Ön test	12	47,50	13,93
	Son test	12	58,58	13,18
	İzleme	12	55,83	12,90
Kontrol Grubu	Ön test	12	45,66	13,08
	Son test	12	44,58	10,46
	İzleme	12	41,16	8,25

Tablo 2'de yer alan veriler incelendiğinde deney grubunda yer alan katılımcıların MÖYTÖ son test puan ortalamalarının yükseldiği; kontrol grubunda yer alan katılımcıların MÖYTÖ son test puan ortalamalarının benzer kaldığı görülmektedir.

Şekil 2. Deney ve kontrol grubunun ön test, son test ve izleme puan ortalamaları

Alt Amaç 1: Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği programı uygulanan deney grubundaki ortaokul öğrenciler ile kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerin MÖYTÖ ön test puanları aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık var mıdır?

Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin MÖYTÖ ön test puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlılığını belirlemek amacıyla Mann U Whitney Testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.

*Deney ve Kontrol Gruplarının Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği Toplam Puanı
Ön Test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları*

Ölçüm	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Ön Test	Deney Grubu	12	13,25	159,00	63,00	.603
	Kontrol Grubu	12	11,75	141,00		

Tablo 3 incelendiğinde Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği ön test puanlarının ($U=63,00$, $p>.05$) deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark

bulunmamaktadır. Araştırma kapsamında oluşturulan deney ve kontrol gruplarının istatistiksel olarak denk olduğu söylenebilir.

Alt Amaç 2: Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği programı uygulanan deney grubundaki ortaokul öğrencilerinin MÖYTÖ ön test, son test ve izleme puanları aritmetik ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Araştırma katılan deney grubunda yer alan öğrencilerin MÖYTÖ ön test, son test ve izleme puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlılığını belirlemek amacıyla Friedman Testi kullanılmıştır. Tablo 4'de deney grubunun MÖYTÖ ön test, son test ve izleme puanlarına ilişkin sonuçlar verilmiştir.

Tablo 4.

Deney Grubunun MÖYTÖ Toplam Puanı Ön Test, Son Test ve İzleme Ölçümlerine İlişkin Friedman Testi Sonuçları

Grup	Ölçümler	N	Sıra Ortalaması	χ^2	p
Deney	Ön Test	12	1,33	10,478	.005
	Son Test	12	2,63		
	İzleme Testi	12	2,04		

Tablo incelendiğinde, grup rehberliği programına katılan deney grubunun MÖYTÖ ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($\chi^2_{(2)}=10,478$, $p<.025$). Belirlenen bu farkın etki büyüklüğüne Kendall's W uyum katsayı ile bakılmış, bu farkın .437 olduğu ve orta etki düzeyine sahip olduğu saptanmıştır. Deney grubunun MÖYTÖ toplam puanı ön test, son test ve izleme puanları arasındaki farkın hangi ölçüm lehine olduğunu belirlemek için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır ve teste ilişkin bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.

Deney Grubunun MÖYTÖ Toplam Puanı Ön Test, Son Test ve İzleme Ölçümlerine İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ölçüm	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Ön Test-Son Test	Negatif Sıra	1	5,00	5,00	-2,491	.013
	Pozitif Sıra	10	6,10	61,00		
	Eşit	1				
Ön Test-İzleme	Negatif Sıra	2	2,25	4,50	-2,535	.011
	Pozitif Sıra	9	6,83	61,50		
	Eşit	1				
Son Test-İzleme	Negatif Sıra	9	6,67	60,00	-1,655	.098
	Pozitif Sıra	3	6,00	18,00		
	Eşit	0				

Deney grubunun MÖYTÖ toplam puanı ön test ve son test ölçümleri arasında son test puanı lehine anlamlı düzeyde fark olduğu ($Z=-2,491$, $p<.05$) ve bu farkın etki büyüklüğünün $r=.71$ olduğu ve büyük bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Deney grubuna uygulanan grup rehberliği programının MÖYTÖ puanının yükselmesinde anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Deney grubunun MÖYTÖ toplam puanı ön test ve izleme ölçümleri arasında izleme puanları lehine anlamlı düzeyde fark olduğu ($Z=-2,535$, $p<.05$) ve bu farkın etki büyüklüğünün $r=.73$ olduğu ve büyük etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Son olarak deney grubunun MÖYTÖ toplam puanı son test ve izleme puanları arasında anlamlı farkın olmadığı ($Z=-1,655$, $p>.05$) görülmüştür.

Alt Amaç 3: Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği programı uygulanmayan kontrol grubundaki ortaokul öğrencilerin MÖYTÖ ön test, son test ve izleme puanları aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark var mıdır?

Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin MÖYTÖ ön test, son test ve izleme puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlılığını belirlemek amacıyla Friedman Testi kullanılmıştır. Tablo 6'da kontrol grubunun MÖYTÖ ön test, son test ve izleme puanlarına ilişkin sonuçlar verilmiştir.

Tablo 6.

Kontrol Grubunun MÖYTÖ Toplam Puanı Ön Test, Son Test ve İzleme Ölçümlerine İlişkin Friedman Testi Sonuçları

Grup	Ölçümler	N	Sıra Ortalaması	χ^2	p
Kontrol	Ön Test	12	2,08	4,383	.112
	Son Test	12	2,38		
	İzleme Testi	12	1,54		

Analiz sonucunda grup rehberliği programı uygulanmayan kontrol grubunun MÖYTÖ ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($\chi^2_{(2)}=4,383$, $p>.025$).

Alt Amaç 4: Deney grubunda yer alan ortaokul öğrenciler ile kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği'nden (MÖYTÖ) aldıkları son test puanları aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin MÖYTÖ son test puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlılığını belirlemek amacıyla Mann U Whitney Testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7.

Deney ve Kontrol Gruplarının Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği Son Test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçüm	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Son Test	Deney Grubu	12	16,21	194,50	27,50	.010
	Kontrol Grubu	12	8,79	105,50		

Tablo 7 incelendiğinde MÖYTÖ son test puanlarının ($U=27,50$, $p<.05$) deney ve kontrol grupları arasında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir.

Alt Amaç 5: Deney grubunda yer alan ortaokul öğrenciler ile kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği'nden (MÖYTÖ) aldıkları izleme puanları aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin MÖYTÖ izleme test puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlılığını belirlemek amacıyla Mann U Whitney Testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 8'da sunulmuştur

Tablo 8.

Deney ve Kontrol Gruplarının Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği İzleme Test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçüm	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
İzleme	Deney Grubu	12	16,54	198,50	23,50	.005
	Kontrol Grubu	12	8,46	101,50		

Tablo 8 incelendiğinde MÖYTÖ izleme testi puanlarının ($U=23,50$, $p<.05$) deney ve kontrol grupları arasında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu ortaya çıkmıştır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde gruplar arası temas kuramına dayalı olarak oluşturulan grup rehberliği programının, ortaokul öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkisine ilişkin tartışma ve yorumlara yer verilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular alt amaçların verilmiş sırasıyla alanyazın doğrultusunda tartışılarak yorumlanmıştır.

5.1. Gruplar Arası Temas Kuramına Dayalı Olarak Oluşturulan Grup Rehberliği Programının Etkililiğine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmanın ikinci alt amacı kapsamında, gruplar arası temas kuramına dayalı grup rehberliği programına katılan ortaokul öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeği ön test, son test ve izleme puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda gruplar arası temas kuramına dayalı grup rehberliği programına katılan ortaokul öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeği son test ve izleme puanlarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde yükseldiği görülmüştür.

Alanyazında yer alan çalışmalar, gruplar arası temas müdahalelerinin, gruplar arası tutumları olumsuz olan kişiler arasında önyargıyı azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Aboud vd., 2012; Brown ve Paterson, 2016; Cameron, Rutland, Brown ve Touch, 2006; Esses ve Dovidio, 2000; Finlay ve Stephan, 2000; Lemmer ve Wagneri, 2015; Pettigrew, 1998; Stephan ve Finlay, 1999; Tropp ve Pettigrew, 2005; Pettigrew ve Tropp, 2006; Turner ve Cameron, 2016). Gruplar arası temas, gruplar arası tutumları iyileştirmenin yanı sıra dış gruplara yönelik kalıp yargılarını da değiştirmektedir (Paolini, Cairns ve Voci, 2004; Tam, Hewstone, Kenworthy ve Cairns, 2009). Ayrıca dış grup hakkında bilgi edindikçe, dış grubun benlik tanımına dahil edilmesini sağlamakta, bireylerin kendilerini açmasını geliştirmekte ve duygusal güvenlik kazanarak kaygıları azalmaktadır. Genel olarak dış gruplar hakkında olumsuz değerlendirmeler azaltmakta ve daha olumlu tutumlar sağlamaktadır (Aboud ve Brown, 2011).

Bireyin dış grup üyeleriyle (mülteciler/göçmenler) teması artıkça dış grup hakkında bilgisi artar, olumsuz tutumları azalır olumlu tutumları artar ve buna bağlı olarak davranışları değişir. Dış grup üyeleriyle duygusal bağlantılar kurar ve dış gruba

yönelik kaygı ve korku gibi olumsuz duygular azalır ve dış grup yeniden değerlendirilmesinin yanı sıra iç grup da yeniden değerlendirilir (Pettigrew, 1998).

Gruplar arası temas ile kurulan gruplar arası arkadaşlıklar duygusal bağlar oluşturmakta ve bu duygusal bağlar tüm dış gruba yönelik daha olumlu tutumları teşvik etmektedir (Pettigrew, 1997) ve bireysel olarak dış grup üyelerine daha fazla yakınlık hissetmek dış gruba yönelik önyargıyı azaltabilmektedir. Bu olumlu tutumlar ve daha az önyargı durumu, tüm dış gruba yönelik olumlu duyguların genelleştirilmesini sağlamaktadır (McLaughlin-Volpe vd., 2000; Tropp ve Pettigrew, 2005).

Grup rehberliği kapsamında önyargı, ayrımcılık ve hoşgörü kavramlarına ilişkin grup tartışması ve rol oynamayı kapsayan etkinlikler, öğrencilerin mülteci öğrencilere yönelik tutum düzeylerini olumlu yönde etkilemiştir. Yerleşik durumdaki öğrencilerin empatiye dayalı ayrımcılık ve ırkçılık ile ilgili tartışmalarda bulunması; önyargı ve ayrımcılık ile ilgili bilgiler edinmesi; başkalarına karşı (göçmenler/mülteciler) açıklık ve saygının teşvik edilmesi gibi etmenler, dış gruba yönelik tutumlarda değişikliğe yol açmış ve daha olumlu tutumlar sağlamıştır. Diğerlerinin acılarını deneyimlemeyi içeren bir diyalog müdahalesi, dış gruba yönelik empati düzeyini arttırmakta ve daha olumlu tutumlar sergilemesini sağlamaktadır. Yapılan çalışmalar ergenlerin önyargılarında empatik ilgi ve perspektif almanın göçmenlere yönelik karşıt tutumlarını etkilemekte ve daha olumlu tutumlar sergilemesini sağlamaktadır (Ben David vd., 2017; Finlay ve Stephan, 2000; Miklikowska, 2017; Pettigrew, 1998). Empati ve perspektif alma ile gruplara arası temastan kaynaklı kaygının azalması sağlanmakta ve bireylerin olumsuz değerlendirmeleriyle ilgili endişelerinin giderilmesine yardımcı olmaktadır (Moore-Berg vd., 2022). Alanyazında meta-analiz çalışmalarda, önyargıyı azaltmada dış grup hakkında bilgi edinmenin ve empatinin önemli birer faktör olduğunu destekleyen kanıtlar yer almaktadır (Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2008). Bunların yanı sıra gruplar arası ilişkilerin ve arkadaşlıkların teşvik edilmesi, göçmen/mültecilere yönelik tutumlarının sorgulanmasını sağlamakta ve daha olumlu tutumlar kazandırmaktadır (Binder vd., 2009; Pettigrew, 1998).

Dış grup üyeleri (mülteciler/göçmenler) ile sosyal temas yoluyla etkileşimin teşvik edilmesi, dış grup ile iç grup üyelerinin benzeyen yönlerine vurgu yapılması, dış gruba yönelik olumlu tutumları artırmakta; önyargı düzeylerini zayıflatmaktadır.

Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği süreci boyunca mülteci öğrencilerin yaşadıkları önyargı, ayrımcılık ve kalıp yargılarla ilgili sorunlar, kurgusal öyküler ve tehditkar olmayan bir ortamda sunulmuş, dış grup üyelere (göçmen/mülteci

öğrenciler) yönelik olumlu tutumlar için motivasyon arttırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda yerleşik durumdaki öğrencilerin, mülteci öğrencilere yönelik olumsuz tutumlar düzeylerinde düşüş gözlemlenmiştir.

Gruplar Arası Sosyal Temas Kuramına dayalı grup rehberliği yoluyla yapılan empati ve perspektif alma müdahaleleri yoluyla içsel tepkileri teşvik etmek, dış grup üyelerine karşı daha olumlu tutum ve davranışları besleyen psikolojik süreçleri harekete geçirmektedir. Bu psikolojik süreçlerin temelinde, bireylerin zihinlerinde kendileriyle diğerlerinin birbiriyle örtüşmesi olan kendilik-ötekilik birleşmesi yer almaktadır. Kendini ve diğerlerini birleştirme, başka bir kişiyle olan duygusal bağ veya özdeşleşme ile birlikte, kendini ve diğerlerini bilişsel olarak temsil etme biçimlerinde de örtüşmeyi içerir (Sassenrath, Vorauer ve Hodges, 2022). Benlik-öteki olarak mültecinin bilişsel temsilinin birleşmesi, bireylerin başka bir kişiyi duygusal olarak daha yakın hissetmelerine ve bu kişi hakkındaki bilgileri işledikleri şekilde işlemelerini sağlamaktadır. Bu durum bu kişiye karşı daha olumlu tepkiler verilmesini sağlayabilmektedir. Gruplar arası ilişkiler bağlamında, grup dışı üyelerle kendilik-öteki birleşmesi, grup dışı üyelere daha olumlu tepkiler vermesini sağlamaktadır. Perspektif alma ve empati gibi müdahaleler, örtük önyargıları azaltmada veya hedef grupla ilgili daha olumlu tutumlar oluşturmada olumlu etkilere sahiptir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı kapsamında kontrol grubunun Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği ön test, son test ve izleme puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın bu bulgusu kontrol grubunun ön test, son test ve izleme puanları arasında anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir.

Araştırmanın dördüncü alt amacı kapsamında Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği programına katılan öğrenciler ile grup rehberliği programı uygulanmayan kontrol grubunun Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği son test puanları arasında anlam bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmanın bu bulgusundan hareketle grup rehberliği uygulanan ortaokul öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeği son test puanları, grup rehberliği uygulanmayan kontrol grubundan anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır.

Yarı deneysel desenli çalışmalarda deney grubuna, bağımlı değişken üzerinde etkisi test edilecek olan işlem uygulanırken; kontrol grubu üzerinde herhangi bir işlem yapılmaz ve bu durum araştırmacının müdahale uygulamasının daha etkili olup olmadığını veya etkiler arasında fark olup olmadığını karar vermesini kolaylaştırır (Büyükşener, 2011, s.196). Deney grubunda bağımsız değişken manipüle edilirken,

kontrol grubunda doğal süreç yaşanır. Gruplar arası temas dayalı grup rehberliği programı uygulanan deney grubunda yer alan öğrencilerin müdahale programı sonrası tutum puanları, kontrol grubunda yer alan öğrencilerden anlamlı olarak yüksek çıkması programın etkililiğini göstermektedir.

Alanyazında Cameron, Rutland, Brown ve Douch (2006), Cameron, Rutland ve Brown (2007) ve Cameron ve Rutland (2006) yaptıkları çalışmalarda temas içeren müdahalelere maruz kalan çocukların, kontrol grubundaki çocuklara kıyasla dış gruba karşı (mülteci çocuklar) önemli ölçüde daha olumlu tutumlar sergilediklerini ortaya koymuştur.

5.2. Deney ve Kontrol Gruplarının Mülteci Öğrencilere Yönelik İzleme Puanlarına İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmanın beşinci alt amacı kapsamında Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı olarak oluşturulan grup rehberliği programına katılan ortaokul öğrencilerinin izleme puanları ile kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği izleme puanları arasında anlamlı farkın olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma bulgusu, grup rehberliği programına katılan öğrencilerin Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği izleme puanlarının kontrol grubunda yer alan öğrencilerin izleme puanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca grup rehberliği uygulanan deney grubu ve kontrol grubunun son test-izleme puanları arasındaki fark, izleme puanlarının son test puanlarına göre düşüş gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Gruplar Arası Temas Kuramına dayalı grup rehberliği programının uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin izleme puanlarının kontrol grubunda yer alan öğrencilerden yüksek çıkması, yapılan müdahale programının etkililiğini göstermektedir. İzleme puanlarının ise son test puanlarına göre göreceli düşmesi, mülteci öğrencilere yönelik tutum puanlarına başka değişkenlerin de etki ettiğini göstermektedir.

Bağımlı değişken (mülteci öğrencilere yönelik tutum) ile ilişkili olarak dışsal değişkenlerin kontrolü, iç ve dış geçerliğin artmasına katkı sunmaktadır. Grup rehberliğin uygulanması sürecinde ve sonrasında bazı dışsal değişkenlerin izleme puanlarına etkili olduğunu söylenebilir. Öğrencilerin kişilik özellikleri, iç grup normları, empatiye duyarlılık, iç grup-dış grup farklılıklarına odaklanma ve temas kurmada direnç gösterme gibi dışsal değişkenler izleme puanlarında hem deney grubu hem kontrol grubunda düşüş yaşanmasına neden olmuş olabilir. Öğrenciler, yerel, ulusal ve sosyal medyada yer alan

haberlerden kaynaklı mülteciler hakkında oluşan iç grup normlarından etkilenmiş ve dış grup üyeleriyle (göçmenler/mülteciler) temasa geçmede isteksizlik veya olumsuz tutumlar sergileme durumları yaşamış olabilir. Bu durumda izleme puanlarından düşüşün nedenlerinden biri olarak sayılabilir.

Bu çalışmada izleme çalışması kapsamında veriler 2025 yılının mart ayında toplanmıştır. Bu süreçte son dönemlerde komşu sınırimız olan Suriye’de bazı önemli siyasi ve toplumsal olaylar olmuş ve bazı Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönüşüyle ilgili gelişmeler olmuştur. Ulusal ve sosyal medyada bu olaylarla ilgili gündem oluşmuş ve diğer bireyler gibi öğrenciler de bu paylaşımlara maruz kalmıştır. Bireylerin mültecilere yönelik tutumları doğrudan ve dolaylı olarak bu süreçte olumsuz anlamda etkilenmiş olabilir.

Politika yapıcılar, toplumun önde gelen aydın insanları, sosyal medyada yüksek takipçisi olan fenomenler, youtuber ünlüsü kişilerin siyasi söylemleri ve medya aracılığıyla Suriyeli mülteciler hakkındaki düşünceleri bireylerin mültecilere/göçmenlere yönelik tutumların şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Yerleşik durumdaki iç grup üyelerinin, gruplar arası temas niteliği ve niceliği, gruplar arası tutumları algılama ve yorumlama biçimleri yönlendirilme eğilimine sahiptir. Deney ve kontrol grubunda yer alan ortaokul öğrencilerinin izleme puanlarında düşüş yaşanmasında, diğer grup üyelerinin yorumları ve söylemleri etkili olmuş olabilir.

İzleme çalışması kapsamında verilerin toplandığı dönemde ulusal ve sosyal medyada yer alan haberler, yerleşik durumda olan öğrencilerin iç grup ve dış grup arasındaki farklılıklara odaklanma olasılığını artırmış olabilir. Bu gelişmeler öğrencileri mültecilere yönelik şemalarında olumsuz yönde etkilemiş ve hem deney grubu hem kontrol grubunun tutum puanlarının nispeten düşmesine neden olmuş olabilir.

Dış gruba yönelik nefret söylemi, dezenformasyon bilgi içerikli paylaşımlar ve söylemler dış gruba yönelik tutumları olumsuz etkilemekte ve bireylerin empati kurmalarında direnç göstermelerine neden olmaktadır. Yerleşik durumdaki iç grup üyelerinin, Suriyeli mültecileri/göçmenleri kültürlerine, yaşam tarzlarına, ekonomik üretim süreçlerine, değerlerine, inançlarına ve yaşam biçimlerine yönelik potansiyel bir tehdit olarak algıladıklarında olumsuz tutumları artmakta ve olumsuz önyargıları gelişmektedir (Sarıdağ ve Eser, 2023). Bu durum ortaokul öğrencilerinin izleme puanlarında düşüşün sebeplerinden biri sayılabilir.

Gruplar arası temas müdahaleleri, temasın olumlu olduğunda gruplar arası ilişkileri iyileştirmede başarılı olabilmektedir. Olumlu temasın yanı sıra diğer grup

üyelerinin olumsuz tepkileri, grup üyelerinin gruplar arası etkileşimi desteklemediklerini ve önyargılı tutumlar sergilediklerini gösterebilir. Bu gibi durumların yaşandığı süreçte olumsuz sosyal normlara maruz kalmak önyargıları artırabilir ve temasın olumlu etkilerini ortadan kaldırabilmektedir (Paluck, 2010).

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Daha sonra bu sonuçlardan yola çıkılarak bazı önerilerde bulunulmuştur.

6.1. Sonuçlar

Bu araştırmada gruplar arası temasa dayalı grup rehberliği programı geliştirilmiş ve bu programın ortaokul öğrencilerin mülteci öğrencilere yönelik tutum düzeylerine etkisi incelenmiştir. Araştırma deney ve kontrol grubu ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada deney grubuna gruplar arası temas kuramına dayalı grup rehberliği programı uygulanırken; kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Uygulanan grup rehberliği programı sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Deney grubu ve kontrol grubu katılımcıların Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği ön test puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
2. Deney grubunda yer alan katılımcıların Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği ön test, son test ve izleme puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark olduğu; son test ve izleme puanlarının, ön test puanlarından anlamlı olarak daha yüksek çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.
3. Kontrol grubunda yer alan katılımcıların Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği ön test, son test ve izleme puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
4. Deney ve kontrol grubunda yer alan katılımcıların Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği son test puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark olduğu; deney grubunda yer alan katılımcıların son test puanlarında, kontrol grubunda yer alan katılımcıların son test puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
5. Deney ve kontrol grubunda yer alan katılımcıların Mülteci Öğrencilere Yönelik Tutum Ölçeği izleme puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark olduğu; deney grubunda yer alan katılımcıların izleme puanlarında, kontrol

grubunda yer alan katılımcıların izleme puanlarından anlamlı düzeyde yüksek çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

6.2. Öneriler

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmada gruplar arası temas dayalı grup rehberliği programı katılımcılar ortaokul 8. sınıf öğrencileri dahil edilmiştir. Benzer bir çalışma grubu olarak farklı eğitim kademelerinde (özellikle okul öncesi ve ilkokul) gerçekleştirilebilir.
2. Yapılacak olan yeni çalışmalarda ikinci bir çalışma grubu olarak öğrenci velileri dahil edilebilir.
3. Bu araştırmada veriler nicel yöntemle toplanmıştır. Yapılacak yeni çalışmalarda grup rehberliği oturumlarında ve grup rehberliği sürecinin sonunda nitel yöntem ile verilerin toplanması dahil edilebilir.
4. Yeni çalışmalarda yerleşik durumdaki öğrencilerin bulunduğu çalışma grubuna mülteci/göçmen olan katılımcı/katılımcılar dahil edilebilir.
5. Gerçekleştirilecek betimsel tarama modelindeki yeni çalışmalarda boylamsal çalışmalar tercih edilebilir.
6. Gruplar arası temas müdahalelerinin, grup dışı üyelerle çok az teması olan kişiler ve gruplar arası tutumları daha olumsuz olan kişiler arasında önyargıyı azaltmada daha etkili olduğu görülmüştür. Yapılması planlanan yeni çalışmalarda grup rehberliği programına dahil edilecek katılımcıların mülteci öğrencilere yönelik tutum düzeylerinin daha düşük olanları tercih edilebilir.
7. Gruplar arası temas ve gruplar arası tutum düzeylerinde etkili olan diğer bir değişken olarak gruplar arası kaygı ön plana çıkmaktadır. Yapılması planlanan yeni çalışmalarda gruplar arası kaygı değişkeni de dahil edilebilir.
8. Olumlu ve olumsuz gruplar arası temas yaşantıları, gruplar arası tutum düzeylerinde etkili olmaktadır. İlerde yapılması planlanan çalışmalarda olumlu ve olumsuz temas yaşantıları değişken olarak ele alınabilir.
9. Bireylerin gruplar arası temas kurma isteksizliği ve empati kurmaya dirençli olma durumunun, gruplar arası temas ve gruplar arası tutuma etkisi güçlüdür. Yapılacak yeni çalışmalarda bu değişkenler dikkate alınarak grup rehberliği yapılandırılabilir.

10. Kişilik özellikleri (deneyime açıklık, sorumluluk, dışadönüklük, uyumluluk ve duygusal denge), gruplar arası temas kurmada önemli bir etkiye sahiptir. Grup rehberliği etkinlikleri sürecinde katılımcı olan öğrencilerin kişilik özellikleri, etkinlik sürecini etkileyebilmektedir. Yapılması planlanan yeni deneysel çalışmalarda katılımcıların kişilik özellikleri dikkate alınabilir.

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

1. Araştırma sonucunda gruplar arası temas kuramına dayalı grup rehberliği programının ortaokul 8.sınıf öğrencilerinin mülteci öğrencilere yönelik tutum düzeylerinde olumlu yönde etkisi olduğu bulunmuştur. MEB'e bağlı ortaokullarda psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri servisinde görev yapan psikolojik danışmanlar koruyucu, önleyici ve gelişimsel bir hizmet olarak gruplar arası temasa dayalı grup rehberliği programını kullanabilirler.
2. MEB'e bağlı okullarda görev yapan psikolojik danışmanlar, eğitim-öğretim döneminde yapılması planlanan psikolojik danışma ve rehberlik planlarında özel hedef olarak sosyal temas temasını seçebilirler.
3. Bu çalışmada gruplar arası temasa dayalı grup rehberliği programı sekiz oturumdan oluşmaktadır. Yapılacak yeni çalışmalarda oturum sayısı artırabilir.
4. Gruplar arası temasa dayalı grup rehberliği programı bu araştırma kapsamında geliştirilmiş ve ilk kez bu çalışmada uygulanmıştır. Yapılacak yeni çalışmalarla grup rehberliği programının etkililiğinin tekrar sınanması ve elde edilen bulguların genellenebilir olması adına önemli bir işleve sahiptir. Farklı yaş gruplarıyla (eğitim kademesi) yapılacak çalışmalardan elde edilecek sonuçlar programın içeriğinin zenginleştirilmesini sağlayacaktır.
5. Öğrencilerin tanık oldukları önyargılı davranış ve tutumlara müdahale etmeleri için "Akran Eğitimcileri" adlı bir eğitim verilebilir.

KAYNAKÇA

- Aberson, C. L., & Gaffney, A. M. (2009). An integrated threat model of implicit and explicit attitudes. *European Journal of Social Psychology*, 39 (5), 808–830.
- Aboud, F. E. (1988). *Children and prejudice*. New York: Basil Blackwell.
- Aboud, F. E. & Amato, M. (2001). Develpmental and socialization influences on intergroup bias. In Brown, R. & S. L. Gaertner (Eds), *Blackwell handbook of social psychology: Intergroup process* (pp. 65-85). Malden, MA: Blackwell.
- Aboud, F. E. & Brown, C. S. (2011). Positive and negative intergroup contact among children and its effect on attitudes. In Gordon, H. & Hewstone, M. (Eds.), *Advances in intergroup contact* (pp. 278-305). London and Newyork: Psychology Press.
- Aboud, F. E. & Sankar, J. (2007). Friendship and identity in a language-integrated school. *International Journal of Behavioral Development*, 31(5), 445-453.
- Aberson, C. (2015). Positive intergroup contact, negative intergroup contact and threat as predictors of cognitive and affective dimension of prejudice. *Group Processes & Intergroup Relations*, 18 (6), 743-760.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslar arası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.
- Anderman, E. M. (2002). School effects on psychological outcomes during adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 94(4), 795-809.
- Ataman, A. (2021). Umut temelli müdahale programlarının Suriyeli mülteci çocukların umut ve psikolojik dayanıklılık düzeylerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İbni Haldun Üniversitesi, İstanbul.
- Baysu, G., Phalet, K. & Brown, R. (2014). Relative group size and minority school success: The role of intergroup friendship and discrimination experiences. *British Journal of Social Psychology*, 53 (2), 328-349.
- Berg, A. O., Melle, I., Rossberg, J.I., Romm, K. L. ,Larsson, S.,Lagerverg, T. V. et al. (2011). Perceived discrimination is associated with severity of positive and depression/anxiety symptoms in immigrants with psychosis: a cross-sectional study. *BMC Psychiatry*, 11, 1-9.
- Ben David, Y., Hameiri, B., Benheim, S., Leshem, B., Sarid, A., Sterberng, M. et al. (2017). Exploring ourselves within intergroup conflict: The role of intragroup

- dialogue in promoting acceptance of collective narratives and willingness toward reconciliation. *Peace and conflict: Journal of Peace Psychology*, 23(3), 269-277.
- Bigler, R. S. & Liben, L. S. (2007). Developmental intergroup theory: Explaining and reducing children's social stereotyping and prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, 16(3), 162-166.
- Binder, J., Zagefka, H., Brown, R., Funke, F., Kessler, T., Mummendey, A. & Leyens, J. P. (2009). Does contact reduce prejudice or does prejudice reduce contact? A longitudinal test of the contact hypothesis among majority and minority groups in three European countries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(4), 843-856.
- Blinder, S. (2015). Imagined integration: The impact of different meanings of 'immigrants' in public opinion and policy debates in Britain. *Political Studies*, 63(1), 80-100.
- Blinder, S., & Allen, W. L. (2016). Constructing immigrants: Portrayals of migrant groups in British national newspapers, 2010- 2012. *International Migration Review*, 50(1), 3-40.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E. & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Bruneau, E., Kteily, N. & Laustsen L. (2018b). The unique effects of blatant dehumanization on attitudes and behavior towards Muslim refugees during the European "refugee crisis" across four countries. *European Journal of Social Psychology*, 48(5), 645-662.
- Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An integrative theory of intergroup contact. *Advances in Experimental Social Psychology*, 37, 255-343.
- Brown, C. S., Tam, M. & Aboud, F. (2018). Ethnic prejudice in young children in Indonesia: Intervention attempts using multicultural friendship stories. *International Journal of Early Childhood*, 50(1), 67-84.
- Cameron, L., Rutland, A. & Brown, R. (2007). Promoting children's positive intergroup attitudes towards stigmatized groups: Extended contact and multiple classification skills training. *International Journal of Behavioral Development*, 31(5), 454-466.
- Cameron, L., Rutland, A., Brown, R., & Douch, R. (2006). Changing children's intergroup attitudes toward refugees: Testing different models of extended contact. *Child Development*, 77 (5), 1208-1219.

- Castelli, L., De Amicis, L. & Sherman, S. J. (2007). The loyal member effect: On the preference for ingroup members who engage in exclusive relations with the ingroup. *Developmental Psychology*, 43 (6), 1347-1359.
- Castelli, L., De Dea, C. & Nesdale, D. (2008). Learning social attitudes: Children's sensitivity to the nonverbal behaviours of adult models during interracial interactions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(11), 1504-1513.
- Crisp, R. J., Stathi, S., Turner, R. N., & Husnu, S. (2008). Imagined intergroup contact: Theory, paradigm, and practice. *Social and Personality Psychology Compass*, 2, 1-8.
- Crisp, R. J. & Turner, R. N. (2011). Imagined intergroup contact. Refinement, debates and clarifications. In Hodson, G. & Hewstone, M. (Eds.), *Advances in intergroup contact* (pp.216-241). London and Newyork: Psychology Press.
- Crisp, R. J., & Turner, R. N. (2009). Can imagined interactions produce positive perceptions? Reducing prejudice through simulated social contact. *American Psychologist*, 64(4), 231-240.
- Corenblum, B., & Stephan, W. G. (2001). White fears and native apprehensions: An integrated threat theory approach to intergroup relations. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 33(4), 251-268.
- Davies, K., Tropp, L. R., Aron, A., Pettigrew, T. F., & Wright, S. C. (2011). Cross-group friendships and intergroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 15(4), 332-351.
- Dovidio, J. F., Kawakami, K. & Gaertner, S. L. (2002). Implicit and explicit prejudice and interracial interreaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 62-68.
- Dovidio, J. F., Love, A., Schellhaas, F. M. H., & Hewstone, M. (2017). Reducing intergroup bias through intergroup contact: Twenty years of progress and future directions. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(5), 606-620.
- Düzel, B. & Alış, S. (2018). Düzensiz göçle gelen Suriyeli mülteci çocuklar bağlamında Türkiye'de refakatsiz göçmen çocukların durumu ve başlıca risklerin değerlendirilmesi. *Asia Minor Studies- International Journal of Social Sciences*, 6, AGP Özel Sayısı, 259-274.
- Edge S & Newbold B. (2013). Discrimination and the health of immigrants and refugees: exploring Canada's evidence base and directions for future research in newcomer receiving countries. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 15(1), 141-148.

- Esses, V.M. (2021). Prejudice and discrimination toward immigrants. *Annual Review of Psychology*, 72, 503-531.
- Esses, V. M. & Dovidio, J. F. (2002). The role of emotions in determining willingness to engage in intergroup contact. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(9), 1202-2014.
- Esses, V. M., Hamilton, L. K. & Gaucher, D. (2017). The global refugee crisis: Empirical evidence and policy implications for improving public attitudes and facilitating refugee resettlement. *Social Issues and Policy Review*, 11(1), 78-123.
- Esses, V. M., Hamilton, L. K., & Gaucher, D. (2018). The role of attitudes in migration. In Albarracin, D. & Johnson, B. T. (Eds.), *Handbook of attitudes*, volume 2: Applications (pp. 455–487). Newyork: Routledge.
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C. & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugees resettled in Western Countries: A Systematic Review. *The Lancet*, 365 (9467), 1309-1314.
- Gaertner, S. L. & Dovidio, J. F. (2000). *Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model*. Philadelphia, PA: The Psychology Press.
- Gudykunst, W. B. (2015). *Farklılıkla arasında köprü kurmak*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gómez, A., Tropp, L. R., & Fernández, S. (2011). When extended contact opens the door to future contact: Testing the effects of extended contact on attitudes and intergroup expectancies in majority and minority groups. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(2), 161–173.
- Güney, S. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hart, R. (2009). Child refugees, trauma and education: interactionist considerations on social and emotional needs and development. *Educational Psychology in Practice*, 25(4), 351-368.
- Hewstone, M., Lolliot, S., Swart, H., Myers, E., Voci, A., Al Ramiah, A., & Cairns, E. (2014). Intergroup contact and intergroup conflict. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 20 (1), 39-53.
- Hjerm, M., Eger, M. A. & Danell, R. (2018). Peer attitudes and the development of prejudice in adolescence. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 4, 1-11.

- Houlette, M. A., Gaertner, S. L., Johnson, K. M., Banker, B. S., Riek, B. M., Dovidio, J. F. (2004). Developing a more inclusive social identity: An elementary school interventions. *Journal of Social Issues*, 60(1), 35-55.
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Cemalcılar, C. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş* (23 baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kahya, G. (2019). Türk vatandaşlarının mültecilere yönelik tutumlarında temasın rolü. Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara
- Kandemir, H., Karataş, H., Çeri, V., Solmaz, F., Kandemir, S. B. & Solmaz, A. (2018). Prevalence of war-related adverse events, depression and anxiety among Syrian refugee children settled in Turkey. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 27(11), 1513-1517.
- Karadağ, M. & Oğutlu, H. (2020). Prevalence of psychiatric symptoms among refugee adolescents in Turkey: A controlled study: *Brazilian Journal of Psychiatry*, 43(1), 55-60.
- Karaoğlu, E. (2015). Türkiye vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılara yönelik önyargısını yormada sosyal baskınlık yöneliminin, empatinin ve gruplar arası tehdidin rolü. Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Karataş, F. & Ceylan, S. (2021). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin mülteci akranlarının sorunlarına yönelik algılarının öğrenci resimleriyle incelenmesi. *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 348-365.
- Keskinkılıç Kara, S. B. & Tüysüzer, B. Ş. (2017). Sığınmacı öğrencilerin eğitimi sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. *Akademik sosyal Araştırmaları Dergisi*, 44, 236-250
- Kılcan, B, Çepni, O. & Kılınç, A. Ç. (2017). Mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 14 (2), 1045-1057.
- Kiremit, R. F., Akpınar, Ü. & Tüfekçi Akçan, A. (2018). Suriyeli öğrencilerin okula uyumları hakkında öğretmen görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26 (6), 2139-2149.
- Kotzur, P. F., Tropp, L. R. & Wagner, U. (2018). Welcoming the unwelcome: How contact shapes contexts of reception for new immigrants in Germany and the United States. *The Society for the Psychological Study of Social Issues*, 74 (4), 812-832.

- Küçükkömürler, S. & Sakallı-Uğurlu, N. (2017). Gruplar arası ilişkileri düzenlemede sosyal temas kuramları: Gruplar arası, yayılmış ve hayali temas. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(9), 1-31.
- Küçükkömürler, S. (2013). Hayali sosyal temas aracılığı ile ön yargıyı azaltmak. Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ, Ankara.
- Kyriakides, C. (2016). Words don't come easy: Al Jazeera's migrant-refugee distinction and the European culture of (mis)trust. *Current Sociology*, 65(7), 1-20.
- Lemmer, G. & Wagner, U. (2015). Can we really reduce ethnic prejudice outside the lab? A meta-analysis of direct and indirect contact interventions. *European Journal of Social Psychology*, 45, 152-168.
- Littmann, R., Scacco, A. & Weiss, C. (2023). Reducing prejudice through intergroup contact interventions. In Halperin, E., Hameiri, B. & Littman, R. (Eds.), *Psychological intergroup interventions* (pp. 3-17). New York, NY: Routledge.
- Lytle, A. (2018). Intergroup contact theory: Recent developments and future directions. *Social Justice Research*, 31, 374-385.
- McKeown, S. & Dixon, J. (2016). The contact hypothesis: Critical reflectipons and future directions. *Soc Personal Compass*, 11(1), 1-13
- Meleady, R., & Forder, L. (2019). When contact goes wrong: Negative intergroup contact promotes generalized outgroup avoidance. *Group Processes & Intergroup Relations*, 22(5), 688–707.
- Mercan-Uzun, E. & Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Miklikowska, M. (2017). Empathy trumps prejudice: The longitudinal relation between empathy and anti-immigrant attitudes in adolescence. *Developmental Psychology*, 54 (4) 703-717.
- Miklikowska, M. (2018). Empathy trumps prejudice: The longitudinal relation between empathy and anti-immigrant attitudes in adolescence. *Develeopmental Psychology*, 54 (4), 703-717.
- Moore-Berg, S. L., Hameiri, B. & Bruneau, E. (2022). Empathy, dehumanization and misperceptions: A media intervention humanizes migrants and increases empathy for their plight, but only if misinformation about migrants is also corrected. *Social Psychological and Personality Science*, 13(2), 645-655.

- Özoruç, N. & Sığırtmaç, A. D. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin mülteci çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim*, 51 (233), 237-258.
- Padır, Mehmet Ali. (2019). Suriyeli mülteciler bağlamında zenofobinin incelenmesi: Algılanan tehditler ve sosyal temasın rolü. Doktora Tezi. ODTÜ, Ankara.
- Paluck, E. L. (2010). Is it better not to talk? Group polarization, extended contact and perspective taking in Eastern Democratic Republic of Congo. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(9), 1170-1185.
- Paolini, S., Harwood, J., Hewstone, M. & Neumann, D. (2018). Seeking and avoiding intergroup contact: Future frontiers of research on building social integration. *Social and Personality Psychology Compass*, 12 (1), 1-19.
- Paolini, .S., Hewstone, M., Cairns, E. & Voci, A. (2004). Effects of direct and indirect cross-friendship on judgments of Catholics and Protestants in Northern Ireland: The mediating role of an anxiety reduction mechanism. *Personality and Social Psychology bulletin*, 30(6), 770-786.
- Patterson, M. M. & Bigler, R. S. (2006). Preschool children's attention to environmental messages about groups: Social categorization and the origins of intergroup bias. *Child Development*, 77 (4), 847-860.
- Pettigrew, T. F. (1997). Generalized intergroup contact effects on prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(2), 173-185.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Reviews of Psychology*, 49(1), 65-85.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751– 783.
- Pettigrew, T. F. & Troop, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922-934.
- Pettigrew, T. F. & Troop, L. R. (2011). 56. New York: Psychology Press.
- Reçber, S. (2014). Hayatın yok yerindekiler: Mülteciler ve sığınmacılar. *VI. Sosyal İnsan Hakları ve Ulusal Sempozyumu*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Roxas, K. (2010). Who really wants "the tired, the poor and the huddled masses" anyway?: Teachers' use of cultural scripts with refugee students in public schools. *Multicultural Perspectives*, 12(2), 65-73.

- Rutland, A., Killen, M., & Abrams, D. (2010). A new social-cognitive developmental perspective on prejudice: The interplay between morality and group identity. *Perspectives on Psychological Science*, 5(3), 280–291.
- Rutter, J. (2003). *Supporting refugee children in 21st century Britain: A compendium of essential information*. Stoke on Trent: Trentham Books.
- Sabah, C. (2007). Social adjustment and idealized identity of refugee adolescents. *International Journal of the Humanities*, 4(7), 117-124.
- Sarıdağ, S. & Eser, H. B. (2023). Gruplar arası temas, sosyal baskınlık yönelimi ve zenofobi arasındaki ilişkide algılanan tehdidin rolü: İzmir Konak örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 418-445.
- Sassenrath, C., Vorauer, J. D. & Hodges, S. D. (2022). The link between perspective-taking and prosociality: Not as universal as you might think. *Current Opinion in Psychology*, 44, 94-99.
- Schunck, R., Reiss, K. & Razum, O. (2015). Pathways between perceived discrimination and health among immi grants: Evidence from a large national panel survey in Germany. *Ethnicity and Health*, 20(5), 493–510.
- Serbes, F. (2017). LGBT bireylerle sosyal temas biçimleri, otoriterlik, sosyal baskınlık yönelimi, ilişkisel benlik ve sistemi meşrulaştırmanın homofobiyle ilişkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Stathi, S., Crisp, R. J. & Hogg, M. A. (2011). Imagining intergroup contact enables member-to-group generalization. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 15 (3), 275-284.
- Stephan, W. G. & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 23-45). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Stephan, W. G., Boniecki, K. A., Ybarra, O., Betten Court, A., Ervin, K. S., Jackson, L. A. et al. (2002). The role of threats in racial attitudes of Blacks and Whites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1242–1254.
- Stringer, M., Irwing, P., Giles, M., McClenahan, C., Wilson, R. & Hunter, A. (2009). Intergroup contact, friendship quality and political attitudes in integrated and segregated schools in Northern Ireland. *British Journal of Educational Psychology*, 79(2), 239-257.

- Şeker, B. D. & Aslan, Z. (2015). Eğitim sürecinde mülteci çocuklar: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(1), 86-105.
- Şeker, B. D. & Sirkeci, İ. (2015). Challenges for refugee children at school in Eastern Turkey. *Economics & Sociology*, 4 (4), 122-133.
- Tam, T., Hewstone, M., Kenworthy, J. & Cairns, E. (2009). Intergroup trust in Northern Ireland. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(1), 45-59.
- Taylor, S. & Sidhu, K. (2012) Supporting refugee students in schools: What constitutes inclusive education? *International Journal of Inclusive Education*, 16(1), 39-56.
- Tropp, L. R. & Pettigrew, T. F. (2005). Differential relationships between intergroup contact and affective and cognitive dimensions of prejudice. *Society for Personality and Social Psychology*, 31 (8), 1145-1158.
- Turner, R. N. & Brown, R. (2008). Improving children's attitudes toward refugees: An evaluation of a school-based multicultural curriculum and an anti-racist interventions. *Journal of Applied Social Psychology*, 38(5), 1295-1328.
- Turner, R. N. & Cameron, L. (2016). Confidence in contact: A new perspective on promoting cross-group friendship among children and adolescents. *Social Issues and Policy Review*, 10 (1), 212-246.
- Turner, R. N. & Crisp, R. J. (2010). Imagining intergroup contact reduces implicit prejudice. *British Journal of Social Psychology*, 49(1), 129-142.
- Turner, R. N., Crisp, R. J. & Lambert, E. (2007). Imagining intergroup contact can improve intergroup attitudes. *Group Processes and Intergroup Relations*, 10, 427-441.
- UNHCR. (2011). The 1951 convention relating to the status of refugees and its 1967 protocol. <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/4ec262df9.pdf>.
- Ülger, Z., Dette-Hagenmeyer, D. E., Reichle, B. & Gaertner, S. L. (2018). Improving outgroup attitudes in schools: A meta-analytic review. *Journal of School Psychology*, 67, 88-103.
- Varadi, L., Barna, I. & Nemeth, R. (2021). Whose norms, whose prejudice? The dynamics of perceived group norms and prejudice in new secondary school classes. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-17.
- Verkuyten, M. (2018). The benefits of studying immigration for social psychology. *European Journal of Social Psychology*, 48(3), 225-239.
- Verkuyten, M., Altabatabaei, H. G. & Nooitgdagt, W. (2018). Supporting the accommodation of voluntary and involuntary migrants: Humanitarian and host

- society considerations. *Social Psychological and Personality Science*, 9(3), 267-274.
- Verkuyten, M., & Steenhuis, A. (2005). Preadolescents' understanding and reasoning about asylum seekers peers and friendships. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 26(6), 660-679.
- Vezzali, L., Giovannini, D. & Capozza, D. (2012). Social antecedents of children's implicit prejudice: direct contact, extended contact, explicit and implicit teachers' prejudice. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 569-581.
- Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Giovannini, D., & Wölfer, R. (2014). Improving intergroup relations with extended and vicarious of indirect contact. *European Review of Social Psychology*, 25(1), 314-389.
- Vezzali, L., Stathi, S., Giovannini, D., Capozza, D. & Visintin, E. P. (2015). 'And the best essay is...': Extended contact and cross-group friendship at school. *British Journal of Social Psychology*, 54(4), 601-615.
- Viruell-Fuentes, E. A, Miranda, P. Y & Abdulrahim, S. (2012). More than culture: structural racism, intersectionality theory, and immigrant health. *Soc. Sci. Med.*, 75(12), 2099–2106
- UNICEF, (2019). UNICEF Türkiye 2019 Yıllık Raporu.
(<https://www.unicef.org/turkiye/media/10451/file/UNICEF%202019%20Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.pdf>)
- Ward, C. & Masgore, A. M. (2006). An integrative model of attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(6), 671-682.
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T. & Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(1), 73-90.
- Wolsko, C., Park, B., Judd, C. M., & Bachelor, J. (2003). Intergroup contact: Effects on group evaluations and perceived variability. *Group Processes and Intergroup Relations*, 6(1), 93–110.
- Wölfer, R., Schmid, K., Hewstone, M & Zalk, M.v. (2016). Developmental Dynamics of intergroup contact and intergroup attitudes: Long-term effects in adolescence and early adulthood. *Child Development*, 87 (5), 1466-1478.
- Yanbologlu, Ö. (2018). Suriyeli mültecilere yönelik duygular ve algılanan sosyal mesafede, gruplararası pozitif ve negatif temas, sosyal baskınlık yönelimi,

gruplararası tehdit ve gruplar arası kaygının rolü. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Yıldız, M. (2020). The problems of Syrian students concerning the adaptation process to schools in Turkey. A qualitative meta-synthesis. In Ednan Aslan (Ed.), *Migration, religion and early childhood education* (pp. 239-261). Wiesbaden: Springer VS.

